

An impressionist painting of a beach scene. In the foreground, a woman in a red swimsuit sits on a white bucket, looking down. To her left, a man in a blue swimsuit stands with his back to the viewer. In the background, another woman in a green dress stands near a large, colorful umbrella. The scene is set on a sandy beach with waves in the distance. The painting style is characterized by visible brushstrokes and a vibrant color palette.

SIMONIS & BUUNK

EEN KEUR AAN KUNST

HARMONIE EN CONTRAST

(R)evolutie in de Nederlandse schilderkunst 1820-1970

2005

HARMONIE EN CONTRAST

(R)evolutie in de Nederlandse schilderkunst 1820-1970

Gabriel Spat

Chişinău (Moldavië) 1890-1967 New York

In het museum, doek op board 18,7 x 26,2 cm, gesigineerd.

Annotatie verso: 'Au Musée'.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

SIMONIS & BUUNK

EEN KEUR AAN KUNST

Romantici

Impressionisten

Haagse en Amsterdamse School

Klassiek Modernen

Expressionisten

Nieuwe Realisten

Abstracten

HARMONIE EN CONTRAST

(R)evolutie in de Nederlandse schilderkunst 1820-1970

SIMONIS & BUUNK KUNSTHANDEL BV
SIMONIS & BUUNK COLLECTIE BV
SIMONIS & BUUNK COLLECTIE I CV
SIMONIS & BUUNK COLLECTIE III CV
SIMONIS & BUUNK COLLECTIE DE PLOEG CV
SIMONIS & BUUNK RESTAURATOREN SINDS 1927
REGISTER TAXATEUR SCHILDERIJEN

donderdag 1 t/m zaterdag 17 december 2005

Een collectie schilderijen, aquarellen, tekeningen en beelden uit de 19^e en 20^e eeuw waaronder Hollandse romantici en impressionisten, schilders van de Haagse en Amsterdamse School, klassiek-modernen, vertegenwoordigers van expressionistische stromingen als de Bergense School en de Groninger Ploeg, nieuwe realisten en abstracten

Voor prijzen: zie www.simonis-buunk.nl

Openingstijden expositie: dinsdag t/m zondag van 11-17 uur

Gesloten op maandagen

Bezoekadressen: Notaris Fischerstraat 19 en 30
Postadres: Notaris Fischerstraat 30, 6711 BD Ede
Telefoon: 0318 652888 Fax: 0318 611130
Buiten exposities om geopend dinsdag t/m zaterdag van
11-17 uur en op afspraak
www.simonis-buunk.nl info@simonis-buunk.nl

Good old times

Wanneer wij, buiten de druk bezette en welbestede uren binnen de vier muren van onze kunsthandel, ons oor te luisteren leggen in de wereld om ons heen, is een van de dingen die ons opvallen dat er zoveel zo snel lijkt te veranderen. Dit manifesteert zich in allerlei zaken die ons dagelijkse leven betreffen: nieuwe modetrends, toenemend aanbod op onderwijsgebied, snelle fluctuaties op de arbeidsmarkt, veranderende vormen van vrijetijdsbesteding. Maar snelle mutaties doen zich vooral voor in de informatie-technologie en de daaruit voortvloeiende, totaal gewijzigde manieren van communiceren. Voor de wereldeconomie zal dit op termijn waarschijnlijk een zegen zijn. Of dit ook geldt voor het intermenselijke contact? Men wordt geacht steeds sneller en gehaaster te reageren op boodschappen die zich via e-mail en mobiele telefonie aandienen. Dit is een tijd van jachten, waarin de mens in toenemende mate geleefd wordt. Het is de kunst om veranderingen alleen dan toe te laten wanneer ze iets toevoegen, een vernieuwing of verdieping bewerkstelligen. Verandering is immers niet altijd verbetering.

Om dit met kunst te illustreren: de kunstuitingen van de 17^e tot en met het begin van de 20^e eeuw zijn voor velen te begrijpen, door hun herkenbare voorstellingen.

Aantrekkelijk zijn ze ook door de rust en harmonie die ze vaak uitstralen, kwaliteit van leven die wij nu zo vaak moeten ontberen. De kunst vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw is door de toenemende mate van abstractie vaak onbegrijpelijk voor velen, 'schijnbaar' begrijpelijk voor de 'happy few', en hoogst boeiend voor de enkelen die haar écht verstaan. Turbulent, vernieuwend en soms confronterend, vraagt ze veel inlevings- en aanpassingsvermogen van de beschouwer. Voor sommigen een verbetering, voor veel mensen niet.

De kunst van de vroege 19e eeuw wordt in de Nederlandse kunstgeschiedschrijving, die vooral in de 20e eeuw plaatsvond, beschouwd als een voortbouwen op de roemrijke 17^e eeuw. De grote romantiektenoonstelling die dit najaar in de Kunsthal te Rotterdam wordt gehouden, een samenwerkingverband van de Kunsthal met het Rijksmuseum Amsterdam, geeft echter een nieuwe kijk op de romantiek. Schilders uit de vroege 19^e eeuw hebben volgens nieuwe inzichten een geheel eigen invulling gegeven aan aloude artistieke tradities, en zo een authentieke stijl gecreëerd. De 19^e eeuw spreekt velen aan, omdat het een tijd is die

gevoelsmatig nog dicht bij ons staat. Velen onder ons zullen nog een familiealbum uit die periode bezitten.

Wat is nieuw ...

Bij ons verandert er natuurlijk ook het een en ander, zoals het een dynamische onderneming betaamt. Met behoud van het goede! De afgelopen jaren was u gewend elk najaar van ons twee catalogi te ontvangen. Tezamen boden deze een goed gedocumenteerde 'keur aan kunst' uit onze collectie 19^e- en 20^e-eeuwse schilderijen, naar de tijd ontstaan gerangschikt en per schilderij voorzien van een informatieve tekst. De veelzijdige collectie die wij in huis hebben vroeg echter om een andere benadering, en daarnaast waren wij – eerlijk gezegd – ook toe aan een nieuwe uitdaging. Een gedachte die vorm kreeg in één 'boek', waarin de samenhang, de contrasten en de ontwikkelingen in de diverse kunststromingen de leidraad vormen voor een tocht door onze kunstverzameling.

Aan de hand van veertien thema's, die een afspiegeling vormen van onze collectie, maken wij een reis door de tijd, van begin 19e eeuw naar de tweede helft van de 20^e eeuw. Het schilderij van H.E. Reijntjens op de pagina hiernaast is een passende introductie van het onderwerp dat in dit boek de meeste aandacht krijgt. Het thema vrouw geniet sinds jaar en dag een bijzondere belangstelling in onze kunsthandel. Dit schilderij vertelt het verhaal van een oudere heer die zijn vrouwelijke, jongere gezelschap ogenschijnlijk in verlegenheid brengt, terwijl hij zijn lorgnet oppoetst voor een nog scherpere blik op de naakte Danae. Deze ware kunstliefhebber is geroerd door de prachtige, schone kunsten; het verlangen lijkt groot om alle details van het grote vakmanschap van Titiaan eens goed onder de loep te nemen – what is on this man's mind?

Speciale aandacht is er voor een nieuw, nog pril buitenlands accent in onze collectie. Wij zochten over de grens naar geestverwanten van de Hollandse neo-impressionisten en expressionisten, wier werk de kern van onze collectie 20^e eeuw vormt. Op de volgende pagina's laten wij u alvast een voorproefje zien van werk van grote internationale namen als Max Liebermann, de vermaarde Duitse tijdgenoot van Isaac Israels, en Kees van Dongen, de Parijse Nederlander. Ook beelden wij twee vurige 'ungemalte Bilder' van Emil Nolde af en een krachtig, expressief vee-landschap van Max Pechstein. Ernst Ludwig Kirchner, de

Henricus Engelbertus Reijntjens

Amsterdam 1817-1900

Het tentoonstellingsbezoek,

doek 32 x 40 cm, gesigineerd.

vader van de Duitse expressionisten en inspirator van Ploeg-voorman Jan Wiegers, schilderde 'Dorp in het Taunusgebergte'. Dit werk ontstond hoogstwaarschijnlijk in 1916, de periode waarin Kirchner, na een persoonlijke crisis, in een sanatorium verbleef en hij zeer ontvankelijk was voor indrukken. De berglandschappen, dorpsgezichten en portretten die hij in 1916 tekende en schilderde worden algemeen beschouwd als hoogtepunten in zijn oeuvre. Het poëtische vrouwenportretje in waterverf van de Franse

symbolist Odilon Redon, wiens werk in Nederland werd verzameld door Helene Kröller-Müller, beschouwen wij als het meest bijzondere werk binnen onze collectie.

In de media, op het internet

Velen van u zal niet zijn ontgaan dat wij de afgelopen drie jaar een herkenbaar publiciteitsbeleid hebben neergezet, met communicatieadviezen van Paul Mertz en Lieke Vervoorn, en ontwerpen van Mart. Warmerdam. Onze

'drieluiken' en 'advies'-advertenties verschijnen regelmatig in landelijke kranten en tijdschriften. De internetsite sluit op dit beleid aan, met een aan de actualiteit gerelateerd 'spotlight', een wekelijks aangepaste rubriek 'deze week', een overzicht van lopende bruiklenen aan diverse Nederlandse musea, alsmede een actueel pers- en publicatiebestand. Bovendien worden de veranderingen in de collectie dagelijks op de site aangepast.

Het Fischer's Huis

De regelmatige bezoeker van onze kunsthandel kan het restauratieproces aanschouwen dat zich momenteel voltrekt in het monumentale pand tegenover onze '19^e eeuw': het Fischer's Huis, dat wij ruim een jaar geleden aankochten. Wij hopen in de loop van volgend jaar onze groeiende collectie, momenteel deels 'gedoemd' tot opslag, een derde, passend onderkomen te bieden. Ook willen wij in het Fischer's Huis diverse, aan kunst gerelateerde activiteiten organiseren, om onze kunstkennis met u te kunnen delen.

... en wat blijft.

'Behoudend' als wij zijn, gericht op kwaliteit en authenticiteit, zullen de vertrouwde zaken waarmee wij ons onderscheiden blijven. Daarbij houden wij vast aan de door ons uitgezette koers. Zoals het intensieve proces van handelen in goede schilderijen, dat ons in de loop der tijd een schat

Cornelis Theodorus Maria 'Kees' van Dongen
Le Restaurant, Deauville
(zie pag. 50)

Hans 'Emil' Nolde (Hans Emil Hansen)
Sluierstaarten
(zie pag. 81)

Hermann 'Max' Pechstein
Koeien in de wei
(zie pag. 96)

Hans 'Emil' Nolde (Hans Emil Hansen)
Orchideeën
(zie pag. 21)

Max Liebermann
Terras van Hotel Hamdorff, Laren
(zie pag. 124)

aan ervaring en kennis bezorgd heeft. Wij blijven trouw aan wat wij onze klanten twintig jaar geleden ook al aanprezen, van schilderijen van de grote Hollandse meesters tot werken van Petits Maîtres. Onze collectie is door de jaren heen omvangrijker en gevarieerder geworden, en getuigt in toenemende mate van onze liefde voor het vak en ons vakmanschap. Niet alleen op het gebied van inkoop, maar ook in de presentatie van de schilderijen, de excellente inlijstingen en de uitgebreide kunsthistorische documentatie proberen wij onze expertise uit te dragen. Dat dit alom wordt gewaardeerd, en niet alleen door onze particuliere klanten, blijkt uit de aankopen die verschillende musea de afgelopen jaren bij ons deden. Een groot deel daarvan treft u op de pagina's 222, 223 en 224 aan. Vele Nederlandse musea, waaronder ook enkele internationaal bekende, hebben wij inmiddels een of meer schilderijen geleverd. De laatste tien jaar zijn er ruim 25 werken verkocht aan 15 musea, van het Rijksmuseum in Amsterdam tot het Kröller-Müller Museum in ons eigen Ede. Er is voor een kunsthandel eigenlijk geen eervollere transactie denkbaar dan het leveren van zijn mooiste kunstwerk aan een museum of andere openbare collectie. Hierdoor houdt je voor altijd een speciale binding met 'jouw keuzes': op bijna elk gewenst tijdstip kun je weer even gaan kijken en genieten. Het zijn plezierige herontmoetingen met 'good old friends'.

Van harte welkom, met een welgemeende groet,

Mariëtte Simonis, Emilie Snellen en Frank Buunk.

Bertrand-Jean 'Odilon' Redon
Vrouw en profil
(zie pag. 51)

Pronk en kleur

H. Reekers.

FILAKSI
1944

Chinese asters, koolrozen, afrikanen, klaver, anjers en het blad van de Oost-Indische kers vormen de hoofdbestanddelen van dit kleine pronkboeket in een porseleinen vaas (pag. 8). Het werd geschilderd door de Haarlemmer Hendrik Reekers, vermoedelijk in de jaren veertig van de 19^e eeuw. Met de zorgvuldige schikking van de bloemen, de verfijnde uitwerking en de plaatsing van het boeket op een marmeren plint volgde de schilder – in vereenvoudigde vorm – de regels van het traditionele Hollandse bloemen- en fruitstuk, dat in de 17^e en 18^e eeuw zijn beroemdste vertolkers vond in Jan Davidz. de Heem en Jan van Huysum. Zij componeerden weelderige boeketten van bloemen of kruiden in de mooiste fase van hun bloei, soms verlevendigd met fruit, wild of een enkel insect. De bloemen waren doorgaans zeldzame uitheemse soorten, door reizigers en botanici meegebracht uit verre landen als China (o.a. asters en chrysanten) en Mexico (o.a. afrikanen) en in kassen gekweekt. Wie goed kijkt ontdekt dat er soorten bij elkaar zijn gevoegd die toen niet tegelijkertijd en in dezelfde streek konden bloeien. De schilder componeerde zo'n boeket dan ook op zijn atelier, na de verschillende bloemen afzonderlijk op kwekerijen bestudeerd te hebben. Soms ook maakte hij gebruik van al bestaande studies of geschilderde voorbeelden. De beroemdste bloemkwekerijen vond men van oudsher in Haarlem en omstreken en het is zeer waarschijnlijk dat Reekers daar stof opdeed voor zijn bloemcomposities.

In de 19^e eeuw verdween de moraliserende betekenis van deze stilleven, en de statische schikking en haast wetenschappelijke wijze van uitbeelden maakten plaats voor een natuurlijker weergave: de bloemen worden losjes in een vaas geschikt of zijn neergelegd op de bosgrond. Voor het eerst zien we de onderkant van de bloemen, en ook uitgebloeide exemplaren en verlept, verkleurd blad doen hun intrede. Populair is de roos, triomf van de 19^e-eeuwse kwekers, naast allerlei 'natuurlijke' wilde bloemen als bosviolen en grassen. Het is de tijd van de opkomst van het rosarium, de theerozen, de bloemenborder, de tuin als domein van de vrouw en de bloem als versieringsobject in huis. De bloem zelf, met name zijn sierlijkheid, frisheid en rust, krijgt nu aandacht. Hij wordt geplukt, in een vaasje gezet en geschilderd, in deze periode vooral door vrouwen. Een van de belangrijkste vertolksters van het natuurlijke bloemstilleven was Margaretha Roosenboom, de kunstzinnige dochter van de romanticus N.J. Roosenboom en kleindochter van Andreas Schelfhout. Het liefst schilderde zij rozen, in onconventionele composities (pag. 15). Zij had een onwaarschijnlijk talent voor aquarelleren en hanteerde daarbij, vooral na 1874, een losse techniek van schilderen. Haar latere werk neigt dan ook naar dat van de impressionistische schilders, die, voorrang gevend aan hun gevoelens, hun motieven op een steeds individuelere manier bekeken en weergaven. Exacte gelijkenis deed er steeds minder toe. In zijn aquarel 'Zomerweelde' schilderde de Haagse impressionist Johannes Evert Akkeringa Oost-Indische kers in een houten bak in een kleurige wirwar van

---

bloemen, blad en stelen, daarmee zijn onbevangen bewondering uitend voor dit wilde en toevallige stukje zomerse natuur (pag. 18).

Van daaruit is de stap niet groot naar de bloemstilleven van schilders als Leo Gestel, Piet van Wijngaerdt en Dirk Filarski, waarin persoonlijke expressie het wint van een nauwkeurige voorstelling van de werkelijkheid. In het stilleven 'Bloemen en vruchten' van laatstgenoemde schilder zijn de bloemen nauwelijks meer te onderscheiden (pag. 9). Enig houvast bieden een margriet, een geranium en wat fruit, maar verder is er, hoe goed men ook kijkt, geen duidelijke vorm te herkennen. Dat is ook niet de bedoeling. Bij de weergave van dit stilleven heeft de schilder voorrang gegeven aan de puur individuele expressie. Of, om het anders te zeggen, hij schildert niet alleen wat zichtbaar is, maar wil ook uitdrukken wat hij in zichzelf, voor zichzelf heeft gezien. Met gebogen lijnen en vegen in talloze kleuren vult hij brutaal het doek. Rood, wit en turkoois overheersen. De rest van de kleuren gaat op in kringeltjes en streepjes, in een wilde warreling. Het resultaat is geen bevallige voorstelling, meer een uitbarsting van emoties waar de bloemen aanleiding toe gaven. Een groter verschil met het fijn geschilderde boeket van honderd jaar daarvoor is nauwelijks denkbaar.

In de schilderkunst van de 20^e eeuw geven bloemen of een felkleurig boeket dikwijls aanleiding tot dit soort individuele kleur- en vormexperimenten, die de abstractie zeer dicht benaderen. In de bloemenschilderijen van de Duitse expressionist Emil Nolde is de kleur, die tot ver in de 19^e eeuw een dienende functie had, uiteindelijk het onderwerp zelf geworden. De schitterende, soms gloeiende tinten van de boerenbloemen in zijn tuin en de bizarre kleuren van de exotische planten in de Botanischer Garten in Berlijn zetten de schilder aan tot het bestuderen van de uitdrukkingskracht en de emotionele uitstraling van kleuren. Het bracht hem tot het maken van reeksen aquarellen van bloemen in een fel, expressief koloriet. Door ze op sterk zuigend papier nat-in-nat te schilderen veranderden hun vormen in dotten en vlekken emotiegeladen kleur. Nolde schreef daarover in december 1942 de volgende regels (in vertaling):

Geel kan Geluk weergeven en ook Verdriet.

Er bestaat Vuurrood, Bloedrood en Rozenrood.

Er bestaat Zilverblauw, Hemelsblauw en Onweersblauw.

Iedere kleur draagt haar ziel in zich,

die mij blij maakt of afstoot en inspireert.

Witte rozen

**'Margaretha' Cornelia Johanna Wilhelmina
Henriëtta Roosenboom**

Den Haag 1843-1896 Voorburg

Witte rozen, doek 70 x 40 cm, gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co.,
Amsterdam, inv.nr. 748x; W.H. Patterson Fine Arts
Ltd., Londen; part. bezit Groot-Brittannië.

Bloemstillevens met rozen, afrikanen en chrysanten

Hendrik Reekers sr.

Haarlem 1815-1854

Bloemstillevens met rozen, afrikanen en chrysanten,
paneel 31,9 x 24,4 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Californië, Verenigde Staten.

Geertruida Margaretha Jacoba Huidekoper

Pronkstillevens met rozen, tulpen en anemonen

Geertruida Margaretha Jacoba Huidekoper

Amsterdam 1824-1884

Pronkstillevens met rozen, tulpen en anemonen,
doek 37,5 x 30,5 cm, gesigneerd met initialen en
gedateerd 1845.

Boeket tulpen

'Margaretha' Cornelia Johanna Wilhelmina
Henriëtta Roosenboom

Den Haag 1843-1896 Voorburg

Boeket tulpen, aquarel en gouache 74 x 49,8 cm,
gesigneerd.

Lucie van Dam van Isselt

Witte rozen

Lucie van Dam van Isselt

Bergen op Zoom 1871-1949 Den Haag

Witte rozen, paneel 31,9 x 42,7 cm, gesigneerd

en te dateren ca. 1920-1925.

Guirlande van rose rozen

'Margaretha' Cornelia Johanna Wilhelmina
Henriëtta Roosenboom

Den Haag 1843-1896 Voorburg

Guirlande van rose rozen, aquarel 48,3 x 75,3 cm,
gesigneerd.

Op een mooie Pinksterdag

'Karel' Hendrik Wiggers

Den Haag 1916-1989

Op een mooie Pinksterdag, paneel 45 x 40,5 cm,
gesigneerd.

Annotatie op achtertikpaneel: 'Karel Wiggers

"op 'n mooie Pinksterdag"'.
16

Kruikje met dopheide

Jan Mankes

Meppel 1889-1920 Eerbeek

Kruikje met dopheide, doek 40,5 x 36,5 cm,
gesigneerd en te dateren 1911.

Herkomst: W. van Beuningen, Zeist, 1923.

Lit.: tent.cat. Utrecht, Utrechtsche Kunsthandel,
Eere-tentoonstelling Jan Mankes, 1923, cat.nr.
38; A. Plasschaert, Just Havelaar, *Jan Mankes*,
Wassenaar 1927, pag. 55; A. Mankes-Zernike,
Jan Mankes, Wassenaar 1928, pag. 58; tent.cat.

Utrecht, Centraal Museum, *Herdenkings-
tentoonstelling Jan Mankes*, 1949, cat.nr. 32.
Tent.: Utrecht, Utrechtsche Kunsthandel,
Eere-tentoonstelling Jan Mankes, febr.-maart
1923; Utrecht, Centraal Museum, *Herdenkings-
tentoonstelling Jan Mankes*, dec. 1949-jan.
1950.

Zomerweelde

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Buitenzorg (Ned.-Indië) 1861-1942 Amersfoort

Zomerweelde, aquarel en gouache 54,1 x 67 cm,
gesigneerd.

Bloemen

Leendert 'Leo' Gestel

Woerden 1881-1941 Hilversum

Bloemen, doek 41,3 x 53,4 cm, gesigneerd en gedateerd '15.

Annotatie verso: 'No 6, Bloemen, Leo Gestel' en op spieraam 'Bloemen, Leo Gestel'.

'Dirk' Herman Willem Filarski

Bloemen en vruchten

'Dirk' Herman Willem Filarski

Amsterdam 1885-1964 Zeist

Bloemen en vruchten, doek 50,2 x 40,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1941.

Bloemstillevens

'Marie' Mélanie Laurencin

Parijs 1883/85-1956

Bloemstillevens, doek 35,2 x 56,4 cm,
gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Johannes 'Jan' Kruijzen

Bromelia in aardewerken pot

Johannes 'Jan' Kruijzen

Liempde 1874-1938 Eindhoven

Bromelia in aardewerken pot, schildersboard
45,8 x 37,8 cm, gesigneerd met monogram.

Petrus Theodorus 'Piet' van Wijngaardt

Paarse en witte clematis

Petrus Theodorus 'Piet' van Wijngaardt

Amsterdam 1873-1964 Abcoude

Paarse en witte clematis, doek 80 x 68,8 cm,
gesigneerd. Annotatie verso: 'Paarse en witte
Clematis, Piet van Wijngaardt'.

Orchideeën

Hans 'Emil' Nolde (Hans Emil Hansen)

Nolde (Duitsland) 1867-1956 Seebüll (Duitsland)

Orchideeën, aquarel op Japans papier

35,8 x 47,1 cm, gesigneerd en te dateren

ca. 1923-1924.

Herkomt: rechtstreeks van de schilder gekocht door Ernst Henke, Essen, Duitsland, in 1938; geschenk van Ernst Henke aan de vorige eigenaar.

Met echtheidsverklaring van dr. Manfred Reuther, Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde, Seebüll, Duitsland, 17 februari 2005.

Ijs en weder dienende

IJs en weder dienende

Een ijskoude winterdag, badend in een helder licht, de zon net boven de kim en alle sloten en plassen vastgevroren tot één ijsveld. Wie kent ze nog, die strenge winters? Steeds zeldzamer worden ze, met de opwarming van de aarde. Maar we vinden ze terug in het ijsgezicht, van oudsher een geliefd onderwerp in de Nederlandse schilderkunst. De vroegste wintergezichten komen voor in 15e-eeuwse geïllustreerde gebedenboeken. Maar echte levendige ijspret met veel schaatsers wordt pas zichtbaar bij de 17^e-eeuwse meesters. Met name Hendrick Avercamp maakte het ijsvermaak tot zijn specialisme. De schilder vond daarvoor inspiratie in zijn directe omgeving. Uit vroeg-17^e-eeuwse reisverslagen weten we dat in Holland, zodra de wateren bevroren waren iedereen – rijk en arm, man en vrouw, jong en oud – de schaatsen onderbond om zich over te geven aan de winterpret. Men zwierde of liep over het ijs, er werd gekolfd, getold en gesleed. Na een periode van zuidelijk georiënteerd classicisme in de 18^e eeuw zochten de Hollandse schilders in het tweede kwart van de 19^e eeuw weer bewust aansluiting met de schilderkunst uit de 17^e eeuw. Naast het vaderlandse waterlandschap, veestuk, genrestuk en de marine deed ook het ijsgezicht weer zijn intrede. Andries Schelfhout werd een van de bekendste vertolkers van dit genre, naast tijdgenoten, leerlingen en navolgers als N.J. Roosenboom, C.H.J. Leickert en L.J. Kleijn, om er maar enkele te noemen (pag. 27 en 29). Ook buitenlandse kunstenaars, zoals de Duitse Adolf Stademann en Carl Hilgers, werden door Schelfhout geïnspireerd en schilderden Hollands aandoende ijsgezichten (pag. 28). De 19^e-eeuwers vertaalden het traditionele onderwerp in een eigentijdse versie, waarbij er onder invloed van de internationale romantische schilderkunst ook aandacht kwam voor het uitbeelden van de grillen van de winterse natuur. Geliefd waren deze schaatstaferelen om hun oer-Hollandse onderwerp. Daarnaast waren ook de fijne uitwerking en realistische details reden van hun populariteit.

Vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw begonnen veel schilders er met doek en ezel op uit te trekken om ‘en plein air’ te werken en de nuances van het licht te observeren. En omdat zij vaak snel werken werd hun penseelstreek steeds lossere en vrijere. Het door fijn uitgewerkte details gedragen verhalende element maakte bij de impressionisten plaats voor de uitbeelding van licht en kleur in een overwegend witte wereld. De Haagse Scholer Louis Apol was onder hen de meester van het ‘witte doek’: besneeuwde en verstilde bosgezichten en landschappen waren zijn specialiteit, waarbij hij zich richtte op de verbeelding van de stemming in de winterse natuur (pag. 30 en 31). Het zijn met een vlotte en brede toets geschilderde atmosferische werken. Jongkind ging Apol hierin voor. Hij bereikte met een losse, korte toets een stilistische vernieuwing van een traditioneel onderwerp. Penseelvoering, verfstructuur en vibrerende kleur- en lichteffecten van sneeuw, ijs en atmosfeer lijken voor Jongkind belangrijker te zijn geweest dan een minutieuze weergave (pag. 32).

In de eerste decennia van de 20^e eeuw spelen wintergezichten nog een rol in de schilderkunst. Maar

---

het is alsof de kleur- en vormverhullende witheid van de sneeuw meer en meer een eigen leven gaat leiden, de wereld in vlakken verdeelt, tot deze uiteindelijk, bij de abstracte schilders versmelt met andere tinten. Hendrik Jan Wolter, luminist, schilderde omstreeks 1915 'Schaatsers op de Boerenwetering, Amsterdam' (pag. 33). De ijspret verbeeldt hij met snelle, rake penseelstreken en een mengeling van kleuren tussen het wit van sneeuw en ijs. In de wintergezichten van de 'Art Deco'-schilder Dirk Smorenberg, geschilderd bij de Loosdrechtse Plassen of in de Zwitserse bergen, wordt de wereld stiller en strakker, met afgebakende stukken water en land, en vele tinten wit, subtiele blauwen en paarsen (pag. 32).

Hield het door de romantische schilders herontdekte 'wintertje' als onderwerp stand tijdens het impressionisme, in de loop van de 20^e eeuw verloor het uiteindelijk terrein. Toen werd de vrije en persoonlijke stijl van de schilder belangrijker dan het exact weergeven van de werkelijkheid.

Winters eikenwoud met houtspokkelaars

Johann Bernard Klombeck

Kleef (Duitsland) 1815-1893

Winters eikenwoud met houtspokkelaars,
paneel 69,6 x 58,4 cm, gesigneerd en gedateerd
1857.

Met verso verzegelde, gedateerde authenticiteits-
verklaring van de schilder op etiket: 'Dit schilderij
voorstellende een Boschgezigt bij Winter is door
mij ondergeteekende geschilderd in het jaar
1857, Cleve, J.B. Klombeck'.

Herkomst: Kunstsalon Herm. Abels, Keulen,
Duitsland; part. bezit Duitsland.

Winter met koek-en-zopie

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Winter met koek-en-zopie, doek 17 x 24,1 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. coll. België.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, jan.-maart 2005.

'Charles' Henri Joseph Leickert

Schaatsers bij een ingevroren schuit

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Schaatsers bij een ingevroren schuit, paneel 26,8 x 35,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Duitsland; part. bezit Brazilië.

Schaatsers op Hollandse vaart

Adolf Stademann

München (Duitsland) 1824-1895
Schaatsers op Hollandse vaart,
paneel 21,3 x 27 cm, gesigneerd.

Carl Hilgers

Ijspret op een bevroren rivier

Carl Hilgers

Düsseldorf (Duitsland) 1818-1890
Ijspret op een bevroren rivier, doek 48,7 x 65,9 cm,
gesigneerd en verso gedateerd 1886.
Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

George Gillis Haanen

Avondlijk ijsvermaak bij een koek-en-zopie

George Gillis Haanen

Utrecht 1807-1879 Bilsen of 1881 Aken
(Duitsland)
Avondlijk ijsvermaak bij een koek-en-zopie,
doek 45,2 x 60,3 cm, gesigneerd.

Drukbevolkt winterlandschap met schaatsers

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Drukbevolkt winterlandschap met schaatsers,
paneel 33,7 x 47,1 cm, gesigneerd en gedateerd
'58.

Verso: lakzegel van een vorige eigenaar.

Herkomst: Kunsthandel M. Wolff, Amsterdam,
inv.nr. 3198; coll. G. Ritter von Miller zu
Aichholz, Duitsland; coll. Simonis & Buunk
Kunsthandel, Ede, 2001; part. bezit Nederland.

Lit.: tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas
Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, 2005,
afb. in kleur pag. 7.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, jan.-maart 2005.

Schaatsers op de Haagse Bosvijver

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol

Den Haag 1850-1936

Schaatsers op de Haagse Bosvijver,
doek 55,3 x 75,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. coll. Nederland.

Nicolaas van der Waay

De Amsterdamse Stadhouderskade in de sneeuw

Nicolaas van der Waay

Amsterdam 1855-1936

De Amsterdamse Stadhouderskade in de sneeuw,
doek 75,4 x 100,7 cm, gesigneerd.

Annotatie op etiket op spieraam: 'N. van der
Waay, Amsterdamsch stadsgezicht. Het oude
brugje op de Stadhouderskade bij de boeren-
wetering', ziende naar P.C. Hoofstraat'.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse
Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, Den Haag
1970, afb. 346.

Winters straatbeeld met paardentrams bij avond

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe
Düsseldorf (Duitsland) 1875-1927 Leiden
Winters straatbeeld met paardentrams bij avond,
doek 47,3 x 66,1 cm, gesigneerd en gedateerd
1900.
Herkomst: Kunsthandel Weissenbruch,
Den Haag.

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol

De ingang van Huis ten Bosch in de winter

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol
Den Haag 1850-1936
De ingang van Huis ten Bosch in de winter, doek
60,4 x 80,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1927.
Herkomst: veiling Sotheby Mak van Waay,
Amsterdam, 4 nov. 1985, lotnr. 280; Simonis &
Buunk Kunsthandel, Ede, 1987; part. bezit
Nederland.

Schaatsers in de omgeving van Rotterdam

Johan Barthold Jongkind

Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André
(Frankrijk)

Schaatsers in de omgeving van Rotterdam, doek
24,7 x 33 cm, gesigineerd en gedateerd 1879.

Annotatie op spieraam: 'Canal près de
Rotterdam. (Hollande)'.

Herkomst: coll. Georges Petit, Parijs; veiling
Galerie Georges Petit, Parijs, *Collection Georges
Petit*, 4 maart 1921, lotnr. 80; coll. Labbé, Parijs;
Galerie Schmit, Parijs, 1966 en 1976; part. coll.
Frankrijk.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Pulchri Studio/
Amsterdam, Rijksmuseum, *Nederland-Frankrijk
Tentoonstelling Jongkind*, 1930, cat.nr. 41;
tent.cat. Parijs, Galerie Schmit, *Exposition
Jongkind*, 1966, cat.nr. 58 (met afb.); V. Hefting,
Jongkind: sa vie, son oeuvre, son époque, Parijs
1975, pag. 278, cat.nr. 710 (met afb.); tent.cat.
Parijs, Galerie Schmit, *Jongkind*, 1976, cat.nr. 37;
A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J. Sinizergues,
*Catalogue critique de l'Oeuvre de Jongkind,
Volume 1: Peintures*, Parijs 2003, pag. 301,
cat.nr. 812 (met afb.).

Tent.: Den Haag, Pulchri Studio/Amsterdam,
Rijksmuseum, *Nederland-Frankrijk Tentoonstelling
Jongkind*, maart-april 1930; Parijs, Galerie Schmit,
Exposition Jongkind, mei-juni 1966; Parijs,
Galerie Schmit, *Jongkind*, febr.-maart 1976.

Dirk Smorenberg

Besneeuwde bergen in Zwitserland

Dirk Smorenberg

Alkmaar 1883-1960 Oud-Loosdrecht
Besneeuwde bergen in Zwitserland, doek
70,5 x 117,2 cm, gesigineerd en gedateerd '12.

Lit.: Emke Raassen-Kruimel, *Dirk Smorenberg: In
de ban van de natuur*, Warnsveld 2005, pag. 44,
pag. 45 (met afb. in kleur), pag. 68, cat.nr. 10;
Ronald Kraayeveld, 'Lak & reislust: over Filarski
gesproken', *Tableau 3* (2005), afb. in kleur pag.
36.

Tent.: Laren, Singer Museum, *D.H.W. Filarski en
Dirk Smorenberg – Schildersvrienden*, mei-aug.
2005.

Schaatsers op de Boerenwetering, Amsterdam

Hendrik Jan Wolter

Amsterdam 1873-1952 Amersfoort

Schaatsers op de Boerenwetering, Amsterdam, doek 40,5 x 60,6 cm, gesigneerd, voorzien van atelierstempel en te dateren 1915.

Annotatie verso: 'H.J. Wolter, 'Schaatsenrijders''.
Herkomst: atelier H.J. Wolter, Laren.

Lit.: tent.cat. Amsterdam, Arti et Amicitiae, *100 jaar Hendrik Jan Wolter*, 1973, pag. 17, cat.nr. 41, afb. in kleur pag. 11; tent.cat. Parijs, Galerie Bernheim-Jeune-Dauberville, *Wolter 1873-1952, le maître Hollandais*, 1959, cat.nr. 3 (met afb. in kleur); tent.cat. Laren, Singer Museum, *Wolter 1873-1952. Schilderijen - Tekeningen*, 1959, cat.nr. 3 (met afb. in kleur).

Tent.: Amsterdam, Arti et Amicitiae, *100 jaar Hendrik Jan Wolter*, mei 1973; Parijs, Galerie Bernheim-Jeune-Dauberville, *Wolter 1873-1952, le maître Hollandais*, febr.-maart 1959; Laren, Singer Museum, *Wolter 1873-1952. Schilderijen - Tekeningen*, april 1959.

Carlo Pellegrini

Skigezelschap in de Alpen

Carlo Pellegrini

Albese (Italië) 1866-1937 Genève (Zwitserland)

Skigezelschap in de Alpen, paneel 33 x 60,5 cm, gesigneerd.

Annotatie verso: 'Regala alla gentile Signora Amalia e Beppe J.C. Pellegrini'.

Moeder, muze, femme fatale

JAN SLUIJTERS

Moeder, muze, femme fatale

Vrijwel geen onderwerp is in de beeldende kunst zóveel, en in zoveel verschillende verschijningsvormen afgebeeld als de vrouw. We zien haar verbeeld als Maria, Venus en muze, als heerseres, personificatie van voorspoed en burgerdeugd, als moeder, 'belle', mooi verkoopstertje, vrouw van de wereld, femme fatale en verleidster, belichaming van zinnelijkheid en ondeugd. De symbolistische schilders, die zich aan het eind van de 19^e eeuw lieten inspireren door hun ideeënwereld, dromen en emoties, beeldden haar zó vaak af dat het aanleiding gaf tot menig kunsthistorisch onderzoek. Voor de symbolisten stond de vrouw tegenover de man als een andersoortig wezen. Zij zagen haar als godin, priesteres, muze en nimf, als personificatie van de hoogste deugd, maar ook als heks, sfinx en gewetenloos wezen, zoals de bijbelse Delila en Salomé. Kortom, zij zagen haar als heilige of zondares. Tussen deze twee in de beeldende kunst bestaande uitersten beweegt zich de vrouwenschilder.

Als toonbeeld van deugdzaamheid is ze afgebeeld in het schilderij 'Moeder leest voor' van Willem Pieter Hoevenaar (pag. 34). Wij zien een moeder met naast zich haar dochtertje dat zij, al voorlezend, onderricht geeft. Zij is gekleed in een eenvoudige zijden japon met als enig sieraad haar glanzende haar en de bloes op haar wangen. Het vertrek waarin beiden zich bevinden is eenvoudig doch smaakvol gemeubileerd, met niet meer dan het hoognodige. Alleen een kostbaar kleed en een brokaten tafellaken wijzen op een zekere welstand. Omstreeks 1830-1840 waren dit soort intieme tafereeltjes in heel West-Europa in trek bij de opkomende middenklasse (ambtenaren, industriëlen, handelaren), die er haar idealen in weerspiegeld zag: een leven in eenvoud, waarin deugden als moederliefde, huiselijkheid, trouw en zelfbeheersing hoog aangeschreven stonden. Daarnaast was er in die tijd een goede markt voor allerlei soorten andere romantische genrevoorstellingen, zoals bevallige verkoopstertjes en toegewijde keukenhulpjes in zorgvuldig geschilderde interieurs.

Het andere uiterste vindt men in het schilderij 'Caféscène, Parijs' van Jan Sluijters, een doek dat een halve eeuw later werd geschilderd (pag. 35). Een groter contrast is nauwelijks denkbaar. Een in vlammend rood geklede vrouw, mogelijk een Spaanse, zit leunend op een stoel in een deurpost naast een bar. Aards is ze, en zinnelijk, met haar felrode mond, zwart opgemaakte ogen en sigaret. Ze kijkt de beschouwer recht aan. Sluijters schilderde dit doek vermoedelijk omstreeks 1906, tijdens zijn eerste bezoek aan Parijs. Het jaar daarvoor had de 25-jarige schilder de Prix de Rome van de Rijksacademie gewonnen en met het daaraan verbonden reisstipendium was hij via Italië en Spanje naar de Franse hoofdstad gereisd. Daar zag hij voor het eerst het bruisende nachtleven op Montmartre, waar de cafés, danshuizen en bars bevolkt werden door lichte vrouwen van allerlei aard. Het kon haast niet anders of ze werden het onderwerp van zijn schilderijen. Sluijters was niet de eerste die dit soort lichtzinnige onderwerpen schilderde. De Franse impressionisten waren hem al voorgegaan. Evenals landgenoot Kees van Dongen, die ongegeneerd

---

vrouwen in openbare gelegenheden als model nam en wiens werk hij gezien moet hebben op de Salon d'Automne van 1906. In het kleine aantal schilderijen dat Sluijters in deze jaren maakte legde hij vast wat hij zag. Hij idealiseert niet, maar schildert het rauwe, kleurige Parijse stadsleven met zijn schoonheid, liederlijkheid en vluchtige passies. De aangeleerde academische stijl verruilde hij voor een snellere, vrijere manier van werken. Tot zijn werk uit deze eerste Parijse periode behoren ook de roemruchte doeken 'Femmes qui s'embrassent' (1906) en 'Bal Tabarin' (1907), schilderijen die in Holland in kringen van de academie aanstootgevend werden gevonden. Het rapport van de Commissie van Toezicht van de Rijksacademie sprak zelfs van 'een vulgair en valschen smaak' en een 'drieste veronachtzaming der schoonheid in de vrouwelijke vormen'. Wat er daarna gebeurde is bekend. Sluijters verloor zijn toelage en keerde uiteindelijk voorgoed terug naar Holland. Met dit soort voorstellingen was het afgelopen, maar onder medekunstenaars was zijn naam als avant-gardist gevestigd. Wél duurde het zeker nog twintig jaar voordat hij lid mocht worden van de gevestigde kunstenaarsverenigingen. En toch, wie zijn oeuvre overziet, bespeurt in zijn portretten, danseressen en naakten van latere jaren zo nu en dan een licht decadente ondertoon, die herinnert aan zijn Parijse vlegeljaren.

Volstrekt verschillend was de visie van de andere Hollandse vrouwenschilder *par excellence* Isaac Israëls. Net als Jan Sluijters trok hij vlak na de eeuwwisseling naar Parijs en ook hij werd daar geboeid door het uitgaansleven van Montmartre. Maar hij schilderde de vrouwen afstandelijker, gracieuzer haast en in elk geval minder rauw en uitgeblust dan de Franse schilders en de Nederlandse Jan Sluijters in Parijs dat deden. De vrouwen van Israëls zijn zelfbewust. Ze werken in de wereld van mode, theater en revue en ze zijn elegant en goed gekleed (pag. 42). En als Israëls het vertier in de Moulin de la Galette schildert zoomt hij in op een rustig paartje aan een tafel, in grijzen en okers met een enkel rood accent, de wereld van glitter en glamour overlatend aan anderen, zoals zijn goede vriend Kees van Dongen.

Moeder leest voor

Willem Pieter Hoevenaar

Utrecht 1808-1863

Moeder leest voor, paneel 54,6 x 46,3 cm,
gesigneerd en gedateerd 1862.

Tent.: Den Haag, Museum Mesdag, *Binnen is
het warm en gezellig. Schilderijen van burgerlijke
interieurs 1800-1940*, dec. 2004-maart 2005.

Pieter Willem Sebes

Een belangrijke brief

Pieter Willem Sebes

Harlingen 1827-1906 Amsterdam

Een belangrijke brief, paneel 46,4 x 39,1 cm,
gesigneerd en gedateerd 1858.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Groenteverkoopstertje op avondmarkt

Petrus van Schendel

Terheijden 1806-1870 Brussel

Groenteverkoopstertje op avondmarkt, paneel

24,3 x 19,2 cm, gesigneerd.

Verso op etiket een moeilijk te ontcijferen tekst, vermoedelijk een echtheidsverklaring (niet van de schilder), gedateerd 'Bruxelles le 23 juillet 1872'.

Dit werk is opgenomen in het archief Petrus van Schendel, dr. Jan de Meere, België, 2005.

Loge in het theater

Friedrich Franz Albert 'Frits' Klein

Bandoeng (Ned.-Indië) 1898-1990 Parijs

Loge in het theater, doek 60,9 x 50 cm, gesig-
neerd en gedateerd 1932.

Henricus Antonius 'Han' van Meegeren

Een vrouw achter het stuur

Henricus Antonius 'Han' van Meegeren

Deventer 1889-1947 Amsterdam

Een vrouw achter het stuur, doek 78,1 x 110,3 cm,
gesigneerd.

Caféscène, Parijs

Johannes Carolus Bernardus 'Jan' Sluijters

Den Bosch 1881-1957 Amsterdam

Caféscène, Parijs, doek 24,4 x 19 cm, gesigneerd
en te dateren ca. 1906.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van
het werk van de schilder, in voorbereiding door
het Rijksbureau voor Kunsthistorische
Documentatie (R.K.D.) in Den Haag.

Modinette

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Modinette, pastel 57 x 47 cm, gesigneerd en
te dateren ca. 1905.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Lachende jonge vrouw

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Lachende jonge vrouw, paneel 27 x 21,3 cm, gesigneerd.

Annotatie verso: 'kopje blauw'.

Herkomst: coll. J.M.P. Glerum, Amsterdam; veiling deel nalatenschap J.M.P. Glerum bij Mak van Waay, Amsterdam, 26 sept. 1933, lotnr. 89; Kunsthandel Huinck & Scherjon, Amsterdam,

1934, inv.nr. 833; coll. J. van Walbeek, Den Haag.

Lit.: tent.cat. Amsterdam, Kunsthandel Huinck & Scherjon, *Isaac Israels*, 1934, cat.nr. 7; H.P. Bremmer, *Beeldende Kunst* 6 (1935) (thema-nummer Isaac Israels), afbeelding op omslag.

Tent.: Amsterdam, Kunsthandel Huinck & Scherjon, *Isaac Israels*, okt.-nov. 1934.

Stoffen passen in Maison Wijnman, Den Haag

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Stoffen passen in Maison Wijnman, Den Haag,

doek 80 x 65,5 cm, gesigneerd en te dateren

1925-1926.

Herkomst: part. coll. Nederland.

Le Lapin Agile, Montmartre

Louis Abel-Truchet

Versailles (Frankrijk) 1857-1918 Auxerre (Frankrijk)

Le Lapin Agile, Montmartre, doek 41,3 x 33,4 cm, gesigneerd.

Annotatie: 'Montmartre'.

Herkomst: veiling Hôtel Drouot, Parijs, *Paris et la Parisienne*, 3 dec. 1956, lotnr. 152 (met afb.); part. bezit Frankrijk.

Lit.: tent.cat. Parijs, Galerie Charpentier, *Scènes*

et figures parisiennes, 1943, cat.nr. 221.

Tent.: Parijs, Galerie Charpentier, *Scènes et figures parisiennes*, april 1943.

Het cabaretheater Le Lapin Agile, in het hart van de Parijse wijk Montmartre, was in het begin van de 20e eeuw een belangrijk trefpunt van kunstenaars. De eigenaren ervan waren de schilders en schrijvers, vaak bewoners van het nabijgelegen

ateliercomplex Bateau-Lavoir, goedgezind. Regelmatig kreeg het echtpaar een kunstwerk, als dank voor hun hulp of een maaltijd in hun bijbehorende theatercafé. Picasso, Van Dongen, Modigliani, Apollinaire en Juan Gris waren enkele van de vaste gasten. Le Lapin Agile bestaat nog steeds en is ook nu nog een vooraanstaand cabaretheater.

Het souper

Hendrik 'Henri' Heijligers

Batavia (Ned.-Indië) 1877-1967 Nice (Frankrijk)

Het souper, doek 63,3 x 76,7 cm, gesigneerd.

Annotatie op doekomslag: 'H. Heijligers. Souper'.

Renee met pop

Antonius Bernardus 'Toon' Kelder

Rotterdam 1894-1973 Den Haag

Renee met pop, doek 45,2 x 29,3 cm, dubbel
gesigneerd.

Herkomst: coll. dochter van de schilder.

Lambertus Zijl

Meisje met bal

Lambertus Zijl

Kralingen 1866-1947 Bussum

Meisje met bal, brons, h. 28,9 cm, gesigneerd
met initialen, voorzien van gietersstempel
'Bronsgieterij Brom Utrecht' en gedateerd
Dec '94.

Naakt

Cyprien Eugène Boulet

Toulouse (Frankrijk) 1877-1927 Toulon (Frankrijk)

Naakt, doek 46,3 x 61,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. coll. België.

Antonius Bernardus 'Toon' Kelder

Naakten en paarden

Antonius Bernardus 'Toon' Kelder

Rotterdam 1894-1973 Den Haag

Naakten en paarden, board 57 x 44 cm, gesigneerd.

Herkomst: coll. Van Taeck-van Alphen, 1932.

Slapend naakt

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Slapend naakt, doek 38,1 x 55,1 cm, gesigneerd
en te dateren ca. 1915-1920.

Herkomst: nalatenschap van de schilder; veiling
Frederik Muller & Co., Amsterdam, *Atelier Isaac
Israels*, 10 dec. 1935, lotnr. 200; coll. F.G. Bodde,
Laren/Groot-Brittannië.

Le Restaurant, Deauville

Cornelis Theodorus Maria 'Kees' van Dongen

Delfshaven 1877-1968 Monte Carlo

Le Restaurant, Deauville, potlood, aquarel en gouache 38 x 28,5 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1930.

Annotatie: 'Le Restaurant'.

Herkomt: Galerie P. Raffray, Parijs; part. bezit Frankrijk.

Lit.: vgl. Jan Juffermans, *Kees van Dongen*.

The Graphic Work, Blaricum 2002, pag. 114, nr. JM 6 (met afb. in kleur), afb. in kleur pag. 141. Met echtheidsverklaring van Jacques Chalom des Cordes, Parijs, 4 april 2005, ref.nr.

05.04.01.9493.2782.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van Kees van Dongen, in voorbereiding door Jacques Chalom des Cordes, Wildenstein Institute, Parijs.

In 1931 verscheen bij Editions M.-P. Trémois in Parijs een album met prenten, vervaardigd op basis van originele aquarellen die Van Dongen gemaakt had in de Franse badplaats Deauville. De begeleidende tekst was van Paul Piret. 'Le Restaurant' is een van deze originele aquarellen.

Vrouw en profiel

Bertrand-Jean 'Odilon' Redon

Bordeaux (Frankrijk) 1840-1916 Parijs

Vrouw en profiel, pen, bruine inkt en aquarel

27,5 x 21,1 cm, gesigineerd en te dateren

ca. 1912.

Herkomst: Eugène Rehns, Parijs; part. bezit,

1994.

Lit.: A. Wildenstein, A. Lacau St. Guily,

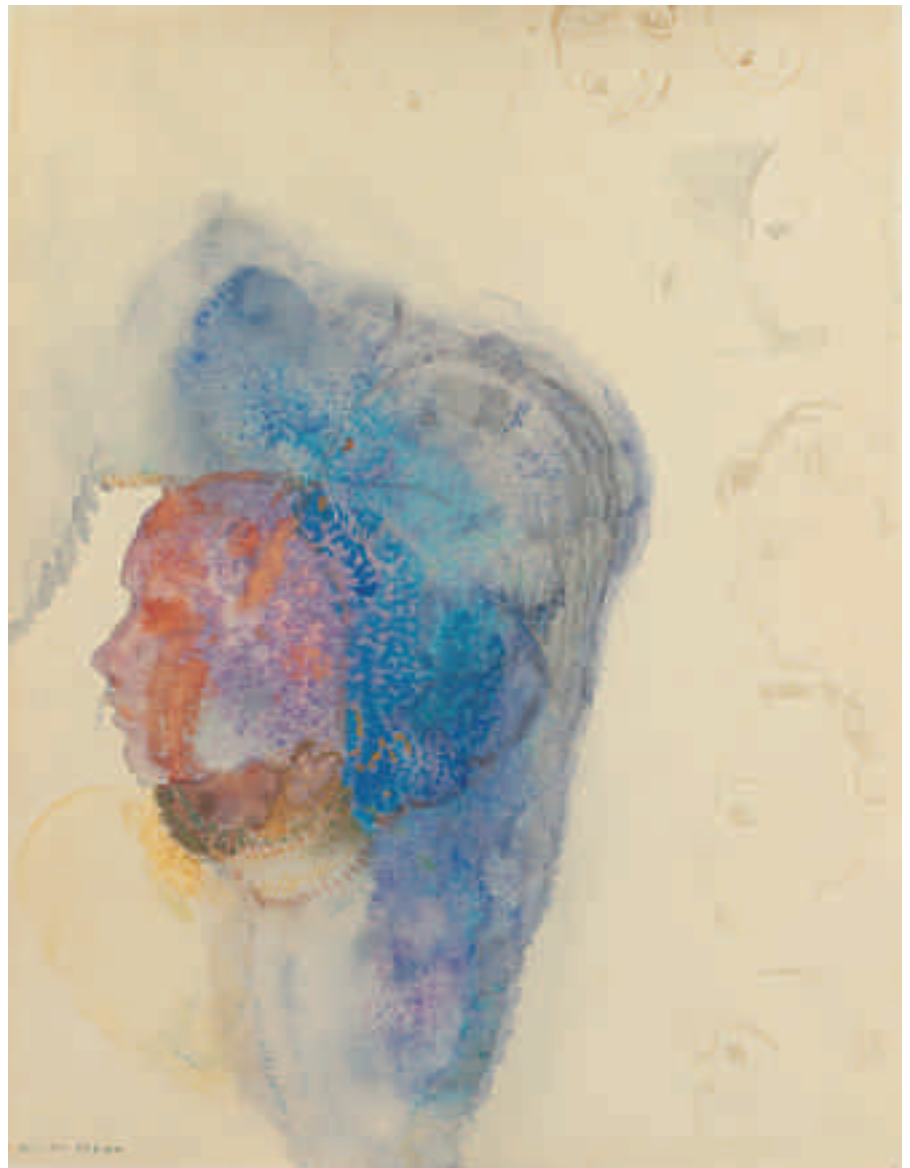
M.C. Decroocq, S. Crussard, E. Offenstadt,

Odilon Redon, Catalogue raisonné de l'oeuvre

peint et dessiné, Vol. IV: Études et grandes

décorations, Parijs 1998, pag. 120, cat.nr. 2353

(met afb.), afb. in kleur pag. 108.

Miek Janssen mediterend in Domburg

Jean Theodoor 'Jan' Toorop

Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag
Miek Janssen mediterend in Domburg, krijt
11 x 13,9 cm, gesigneerd en te dateren ca.
1918-1922.

Annotatie: 'Miek Janssen mediterend in domburg'.
Herkomst: Miek Janssen, Den Haag; erven Miek
Janssen.

Het monogram links onder staat voor Miek
Janssen en Olof, een door haar gebruikt –
geheim – pseudoniem voor Jan Toorop.
(Vriendelijke mededeling van G.W.C. van Wezel)
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van
het werk van de schilder, in voorbereiding door
G.W.C. van Wezel, Utrecht.

Leendert 'Leo' Gestel

De vriendinnen

Leendert 'Leo' Gestel

Woerden 1881-1941 Hilversum
De vriendinnen; verso: *potloodschets van paard
en stier*, pastel 76,7 x 56,2 cm, gesigneerd en
gedateerd 1927.

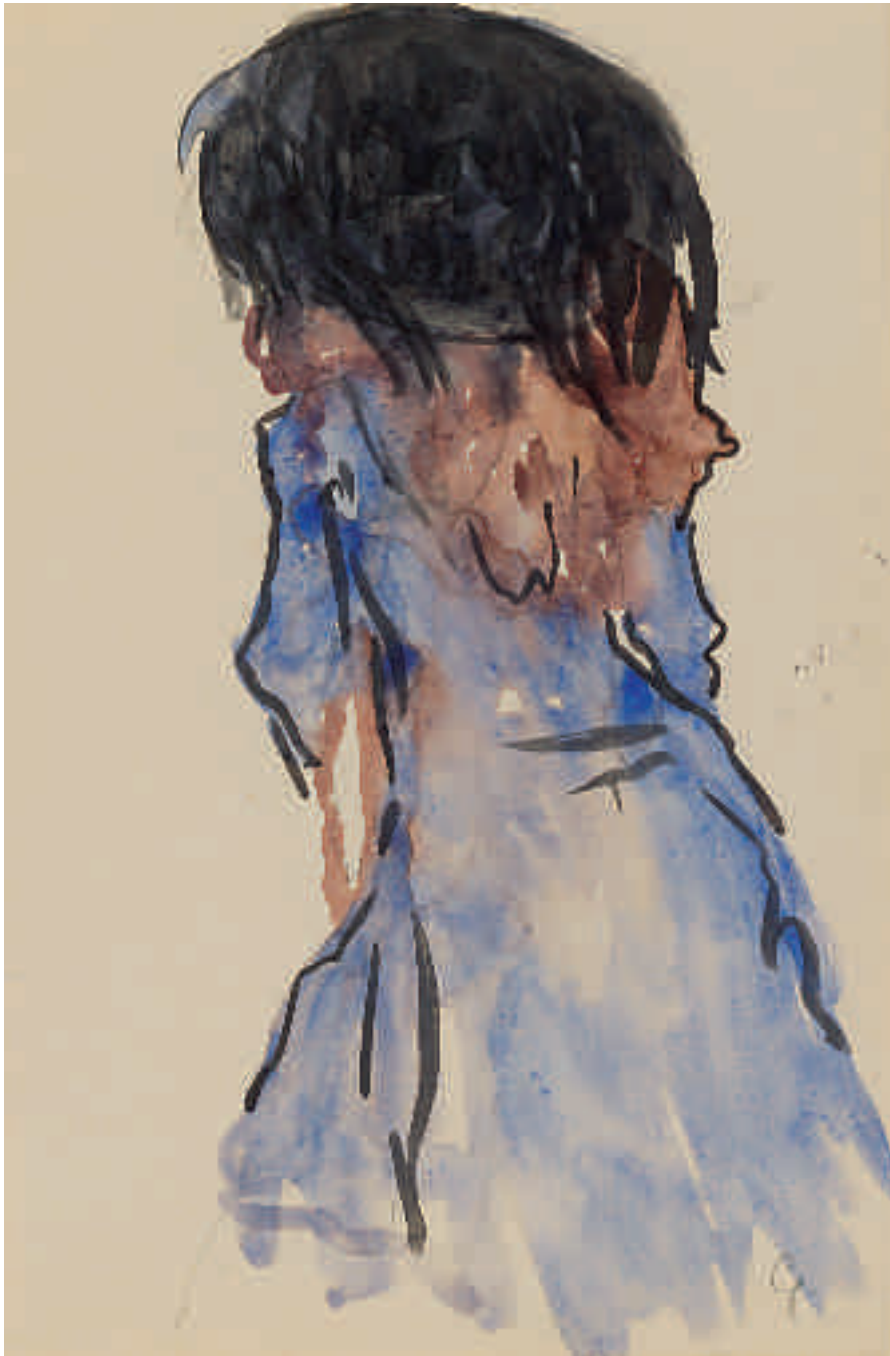
Herkomst: mevrouw An Gestel-Overtoom,
Blaricum; coll. P.A. Regnault, Laren; erven
P.A. Regnault.

Lit.: F.M. Huebner, 'Bij het werk van Leo Gestel',
Opgang 37 (1932), afb. pag. 580; Paul Fierens,
l'Art Hollandais Contemporain, Parijs 1933, afb.
18; J. Slagter, *Leo Gestel*, Den Haag 1946,
afb. 18; vgl. Jelle Bouwhuis, *Leo Gestel, een
onbekende collectie werken op papier*,
Zwolle/Leeuwarden/Rotterdam 1999, afb. pag.
98.

Wordt opgenomen in de catalogue critique van
het werk van de schilder, in voorbereiding door
het Leo Gestel Comité, Den Haag.

Vrouw met veren hoed op de rug gezien

Leendert 'Leo' Gestel

Woerden 1881-1941 Hilversum

Vrouw met veren hoed op de rug gezien,
potlood en aquarel 30,5 x 20,2 cm, gesigneerd
met initiaal en te dateren ca. 1908.

Herkomt: coll. J.F.S. Esser, Amsterdam.

Wordt opgenomen in het archief van de catalogue
critique van het werk van de schilder, in voor-
bereiding door het Leo Gestel Comité, Den Haag.

Waar hemel en aarde
elkaar raken

Waar hemel en aarde elkaar raken

'Have you seen the horizon lately?' Zo luidde de titel van een tentoonstelling van de Japans-Amerikaanse kunstenares Yoko Ono (1933) in 1997. De vraag die zij oproept zet je aan het denken: hoe vaak zien wij de horizon in Nederland nog? Door heftige ingrepen heeft de mens, vooral in de afgelopen honderd jaar, steeds meer vat gekregen op het aanzien van de natuur: steden werden uitgebreid, vaarten gegraven, wegen aangelegd en bruggen en viaducten gebouwd. Zo ontstond uiteindelijk het verstedelijkte landschap van de Randstad. Vrijwel nergens is heden ten dage nog een brede, ruime einder te zien, of het moet boven het water van rivier of zee zijn.

De weidsheid en ruimte die vroeger in Holland ruimschoots voorhanden was vinden we prachtig verbeeld in de panoramalandschappen van de 17^e-eeuwse schilders Jacob van Ruysdael en Philips Koninck. Ruysdaels beroemde gezichten op Haarlem met hun hoge wolkenluchten waren geïnspireerd op het uitgestrekte, onontgonnen duingebied rond zijn woonplaats, waar men tot ver in de 19^e eeuw prachtige vergezichten had. De indrukwekkende luchtpartij in deze schilderijen, verkregen door het hoge standpunt en de lage horizon, wordt gezien als uiting van het toen heersende religieuze besef, waarin men de hemelkoepel zag als verwijzing naar Gods almacht.

De panoramische landschappen van de romantische schilder Andreas Schelfhout en diens leerlingen waren geënt op dit 17^e-eeuwse genre, maar zonder de religieuze of moralistische gevoelswaarde. Het waren ideale landschappen, waarin de Hollandse natuur verheerlijkt werd. Stof tot schilderen leverden behalve de duinen van het Kennemerland (pag. 58) ook de uitgestrekte heidegebieden rond Hilversum (het Gooi), de Veluwe (pag. 58) en het landschap rond Beek en Nijmegen, waar Schelfhout veel schets-tochten maakte. In deze panorama's wordt diepte verkregen door hoog gezichtspunt en lage horizon te combineren met afwisselende zones van licht en schaduw, onderbroken door het verticale accent van een boom, terwijl handig gebruik gemaakt werd van de wetenschap dat kleuren naar de horizon toe koeler zijn en neigen naar het blauw. Ook een zandweg met landvolk, diagonaal of haaks op het beeldvlak geplaatst (pag. 59), was een beproefd middel om ruimte te suggereren.

De impressionisten, met name de landschapschilders van de Haagse School, zwoeren deze kunstgrepen grotendeels af en richtten zich op de directe weergave van de atmosfeer en de wisselende gedaantes van het waterrijke Hollandse landschap. Voor Hendrik Willem Mesdag was de zee, al dan niet gestoffeerd met vissersschuiten, het hoofdmotief: woest beukend bij storm, spiegelglad op een windstille avond of onrustig na het luwen van de wind. Zo nu en dan inspireerde de oneindige zee hem tot het schilderen van enkel water en lucht. In brede, krachtige vegen en identieke kleurschakeringen zette hij ze, bijna abstract, op het doek en creëerde een indruk van onbegrensde ruimte. In waterverf ging hem dit het beste af (pag. 60). Meester in het schilderen van weidse, open ruimte was ook collega-Haagse-Scholer H.J. Weissenbruch.

In zijn geaquarelleerde polderlandschappen met hun verzadigde wolkenluchten, weerspiegeld in plassen en sloten, lijken aarde en lucht in elkaar over te lopen, nog enkel gescheiden door een dunne reep land (pag. 61). Eenzelfde oneindigheid bewerkstelligt hij in zijn late olieverfschilderijen, waarop geen horizon meer te bespeuren is. Zee, strand en wolken zijn samengesmolten in schakeringen van diffuse zilvergrijzen, bruinen en blauwen. Licht- en ruimte-effecten zijn het onderwerp van zijn schilderijen geworden. De schilder Jan Voerman, die leefde in de decennia voor en na 1900, werd net als Weissenbruch gefascineerd door wolkenluchten, die hij schilderde langs de IJssel bij Hattem. Zijn late IJsselgezichten van omstreeks 1930, met wolkenformaties in fijne nuances grijs, pastelblauw en bruin, hebben een haast mystieke uitstraling. *'Die wolken zijn in werkelijkheid niet zo, zo ben ik van binnen'*, heeft hij eens gezegd. De lucht als drager van emotie dus, een expressiemiddel dat we bijvoorbeeld ook tegenkomen in de landschappen van Hendrik Chabot en Marius Richters (pag. 62).

Aan het verbeelden van ruimte op een plat vlak komt een einde in de 20^e eeuw. De kubisten waren de eersten die de driedimensionaliteit van een voorstelling op doek of papier ter discussie stelden. Dit maakte de weg vrij voor moderne stromingen als futurisme, constructivisme, De Stijl en de naoorlogse abstracte kunst, en in de jaren vijftig, als ultieme consequentie, het werk van Lucio Fontana: *'Wanneer ik als schilder aan mijn geperforeerde doeken werk, wil ik geen schilderij maken; ik wil ruimte opleggen ... en deze laten opgaan in de kosmos zoals die zich eindeloos uitbreidt buiten het vlak van het schilderij.'* Naast dit alles zetten de figuratieve schilders de uitbeelding van ruimte op het doek voort, de horizon verplaatsend naar gelang hun eigen smaak. Opvallend is dat het motief van lucht, zee en strand veel schilders in de 20^e eeuw ertoe aanzette, zich los te maken van het onderwerp om de grenzen van de abstractie te verkennen (pag. 65). Een hoge horizon bleef daarbij toch een uitzondering. Bij de schilders van De Ploeg, natuurverbeelders bij uitstek, werd deze echter onderdeel van het artistieke repertoire. Zij wilden hiermee bewust de aandacht verleggen van de lucht naar datgene wat zich daaronder bevond: het karakteristieke Groningse land, waar zij zich zo verbonden mee voelden (pag. 62). En om dan toch diepte te krijgen gebruikten ze een rechte weg of vaart, leidend naar de horizon. Het aloude, beproefde middel.

Duinlandschap met zicht op Haarlem

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Duinlandschap met zicht op Haarlem, paneel
31,6 x 41,1 cm, gesigneerd en gedateerd 1847.

Lit.: tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, 2005, pag. 32 (met afb. in kleur).

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, jan.-maart 2005.

Cornelis Lieste

Heidelandschap bij Oosterbeek

Cornelis Lieste

Haarlem 1817-1861

Heidelandschap bij Oosterbeek, paneel
70,9 x 95,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel Pieter A. Scheen,
Den Haag; kunsthandel Abels, Keulen, Duitsland;
part. bezit Duitsland.

Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse
beeldende kunstenaars 1750-1880*, Den Haag
1981, afb. 189.

Heidelandschap met herder en schapen

Antonie Jacobus van Wijngaardt

Rotterdam 1808-1887 Haarlem

Heidelandschap met herder en schapen,
paneel 23,5 x 36 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Coenraad Alexander Weerts

Jachtpartij in een uitgestrekt heuvellandschap

Coenraad Alexander Weerts

Deventer 1782-1868 Den Haag

Jachtpartij in een uitgestrekt heuvellandschap,
paneel 22,5 x 28,2 cm, dubbel gesigneerd met
initialen.

Zonsondergang boven zee

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe
Düsseldorf (Duitsland) 1875-1927 Leiden
Zonsondergang boven zee, doek op paneel
23,8 x 30,4 cm, gesigneerd met initialen.

Hendrik Willem Mesdag

Zeegezicht

Hendrik Willem Mesdag
Groningen 1831-1915 Den Haag
Zeegezicht, aquarel 36,7 x 52,1 cm, gesigneerd.
Geregistreerd bij de Mesdag Documentatie
Stichting, Rijksbureau voor Kunsthistorische
Documentatie, Den Haag, poortnr. 3010.14.

Polderlandschap met molen en vee

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Den Haag 1824-1903

Polderlandschap met molen en vee, aquarel

38,7 x 54,6 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Canada.

Jan Voerman sr.

De IJssel bij Hattem

Jan Voerman sr.

Kampen 1857-1941 Hattem

De IJssel bij Hattem, paneel 52 x 69 cm,
gesigneerd.

Herkomst: Jan Prins van Wijngaarden, Hattem.

Hooioppers onder bewogen wolkenlucht

'Marius' Johannes Richters

Rotterdam 1878-1955

Hooioppers onder bewogen wolkenlucht, doek 77,3 x 109,5 cm, gesigneerd en gedateerd '37.

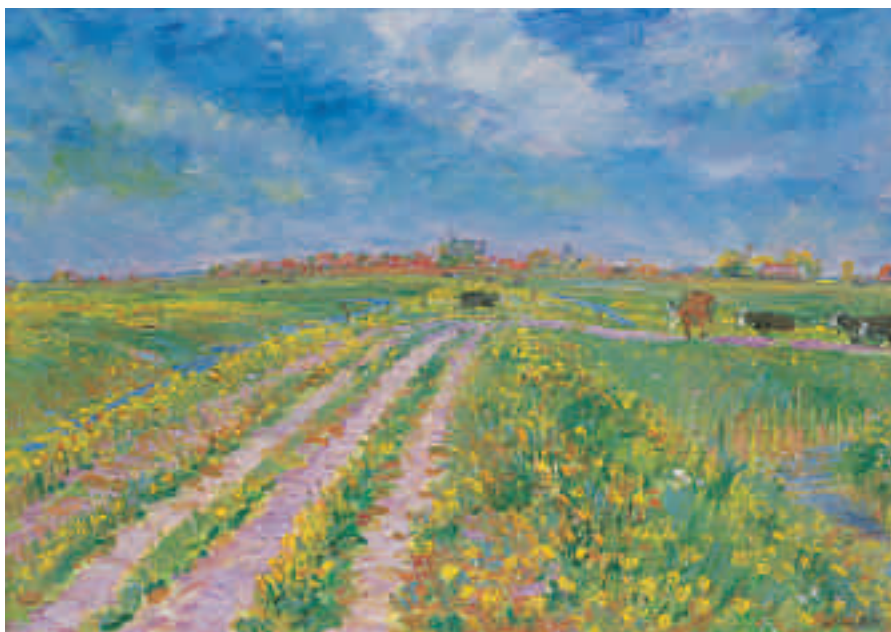
Lit.: Liesbeth van der Zeeuw, *Marius Richters Rotterdam: schilder en glazenier 1878-1955*, Bussum 2005, pag. 42 en pag. 47, afb. 51 (in kleur).

Tent.: Rotterdam, Het Schielandshuis (Historisch Museum Rotterdam), *Marius Richters Rotterdam*, sept. 2005-jan. 2006.

Johannes 'Johan' Dijkstra

Gezicht op Niehove

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

Gezicht op Niehove, doek 50,2 x 70,5 cm, gesigneerd.

Annotatie op spieraam: 'Gezicht op Niehoven'.

De Dellewal, Terschelling

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

De Dellewal, Terschelling, wasverf 81 x 101 cm,
gesigneerd en te dateren ca. 1933.

Herkomst: coll. J. Koster.

Lit.: E. Bos, *Een palmboom bij Zuidwolde*.

Vijfentwintig opstellen over De Ploeg,

Groningen 2003, afb. in kleur pag. 109.

Ploegende boer in glooiend landschap

**Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris'
Arntzenius**

Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Ploegende boer in glooiend landschap, houtskool en aquarel 23 x 41,5 cm, met resten van signatuur en op achtertikkarton voorzien van atelierstempel.

Herkomst: atelier Floris Arntzenius, Den Haag.
Lit.: Dolf Welling, *Floris Arntzenius*, Den Haag 1992, afb. in kleur pag. 25.

Strand

Louise Marie 'Lou' Loeber

Amsterdam 1894-1983 Laren (N.H.)

Strand, doek 51,4 x 80,2 cm, gesigneerd en gedateerd '21.

Annotatie op spieraam: 'Lou Loeber, Laren "Strand" 1921'.

Herkomst: Kunstzaal Van Lier, Blaricum.

Dirk Smorenberg

Boerderijen bij Loosdrecht

Dirk Smorenberg

Alkmaar 1883-1960 Oud-Loosdrecht

Boerderijen bij Loosdrecht, doek 54,3 x 69,3 cm, gesigneerd en gedateerd '14.

Dieren in close-up

Dieren in close-up

Wat zouden wij mensen moeten beginnen zonder dieren? Belangrijk bij het werk, bron van voedsel en kleding, onmisbaar als gezelschap: ze zijn niet weg te denken uit ons leven. Prehistorische grotschilderingen, antieke fresco's, middeleeuwse bestiaria, fabelboeken, schilderijen en beelden: van oudsher werd het dier afgebeeld en is het een geliefd thema in de kunst. Voor de schilder was het onderwerp een uitdaging: een dier staat of ligt niet op commando stil om te worden geportretteerd, en voor een overtuigend eindresultaat dient de kunstenaar een meester te zijn in stofuitdrukking en gedetailleerde weergave van anatomie, vacht, beweging en karakter. Het veestuk ontwikkelde zich in de 16e en 17e eeuw uit de achtergrond van religieuze of mythologische landschappelijke scènes tot een zelfstandig genre. Uit 'dierlandschappen', overbevolkt met een variëteit aan diersoorten, groeide geleidelijk het veestuk. Hierop zijn een of enkele dieren prominent afgebeeld, veelal koeien en schapen, maar ook varkens, geiten, paarden en pluimvee. Deze voorstellingen hadden aanvankelijk een moraliserende of allegorische bedoeling. Die bijbetekenis verdwijnt in de 19^e eeuw, of het zou moeten zijn dat in de romantiek weldoorvoed vee staat voor Hollands welvaren en de hond voor eeuwige trouw, en dat bij de impressionisten het werkpaard soms een sociale aanklacht inhield.

De meeste dierschilders waren gespecialiseerd in een bepaalde diersoort. In de 19^e eeuw blonken Wouterus Verschuur, zijn zoon Wouter, Willem Nakken en Otto Eerelman bijvoorbeeld uit als paarden-schilder (pag. 70, 71 en 77). J.H.L. de Haas en Willem Maris richtten zich voornamelijk op koeien en Albert Verhoesen op pluimvee. G.W. Dijsselhof werd als schilder vooral bekend met zijn aquariumstukken en Henriëtte Ronner-Knip is dé Nederlandse poezen- en hondenportrettiste (pag. 75). Eugène Verboeckhoven, een van de belangrijkste Belgische dierschilders uit de romantiek, was breder georiënteerd en schilderde zowel grootvee, kleinvee, wild als huisdieren (pag. 72 en 73). Onder de kunstenaars van de Haagse School en hun adepten bevond zich een kleine groep die zich specialiseerde in landschappen met schapen, zoals Anton Mauve, F.P. ter Meulen en H.J. van der Weele. Genoemde schilders woonden allen in de buurt van de Haagse Statenlaan, die door hun collega's daarom wel werd aangeduid als de 'Schapenlaan'.

De romantici schilderden het dier vooral in pastorale, geïdealiseerde omstandigheden. Schoonheid en welvoeglijkheid werden belangrijk gevonden, de boertigheid in sommige 17^e-eeuwse veestukken werd niet gewaardeerd. Wroetende varkens zie je ook bijna niet meer, maar wel goed doorvoede koeien, vredig grazende schapen en lammeren, fiere paarden, tevreden pikkend pluimvee, dartele geiten en onbedreigde reeën. En natuurlijk werden ook huisdieren vereeuwigd: katten, honden en vogels – de lievelingen van de opdrachtgever. Curieus zijn humoristische voorstellingen met dieren, vaak aapjes, in menselijke situaties. Minder vrolijke taferelen vonden eveneens aftrek: jachtstukken, veelal verstill met

---

een dode haas of fazant, soms enerverend, met paarden, honden en angstig, opgejaagd wild.

De landelijke taferelen met vee in zonovergoten, vette weiden blijven ook later in de eeuw populair. De impressionistische uitbeelding van het dier wordt wel natuurlijker, minder geposeerd, alsof de schilder datgene wat hij buiten – of binnen – aantrof onveranderd op het doek heeft gezet. Onder invloed van het eigentijdse Franse realisme en impressionisme wordt deze idyllische setting echter regelmatig verruild voor de (g)rauwheid van de stad. Zowel de Haagse- als de Amsterdamse-Scholers hadden een voorliefde voor het werkpaard: het sleperspaard of de rijdende artillerie op het strand, het landbouwpaard op het platteland of het trek- en koetspaard in de stad (pag. 78 en 79). Het is een laatste ode aan een dier dat in de 20^e eeuw uit het dagelijkse leven zou verdwijnen door de mechanisatie.

In de 20^e eeuw blijft het dier een geliefd thema. De impressionisme-epigonen en realistische schilders en beeldhouwers maken tot op heden natuurgetrouwe diervoorstellingen. Bij de modernen is de uitbeelding echter dikwijls vervormd, onderworpen aan het idioom van de kunstenaar. Zo ontnemen bijvoorbeeld de expressionistische schilders van De Ploeg paarden en koeien hun details en natuurlijkheid, om ze als krachtige en kleurige vorm op het doek te kunnen zetten (pag. 80). In 'Aquarium met sluiervissen' hanteerde hun stijlverwant Emil Nolde, een van de belangrijkste Duitse expressionisten, deze werkwijze ook (pag. 81). Dit werk toont dat Nolde hield van spontaniteit en toeval in het scheppingsproces, waarbij vlekken uitgroeien tot vormen. De naoorlogse experimentele schilders van Cobra waren dol op dieren in hun werk, met name op vogels en vissen. Maar ze hielden bovenal van fantasiewezens, vaak lijkend op dieren, opdoemend uit de wereld van sprookjes en mythen. Als in de eeuwenoude miniaturen en fabels: de cirkel is rond ...

De verfrissing

Wouterus Verschuur

Amsterdam 1812-1874 Vorden

De verfrissing, doek 40 x 60 cm, gesigineerd.

Herkomst: veiling Mak van Waay, Amsterdam,
22 dec. 1942, lotnr. 210 (met afb.); P.J. Thelen,
Köln-Mülheim, Duitsland; part. bezit Duitsland.

Samen uit rijden

Otto Eerelman

Groningen 1839-1926

Samen uit rijden, doek 32,3 x 48,3 cm,
gesigneerd.

Wouterus Verschuur

Het zadelen van de paarden

Wouterus Verschuur

Amsterdam 1812-1874 Vorden

Het zadelen van de paarden, paneel 29,6 x 34 cm,
gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië; part.
bezit Verenigde Staten.

Rustend ezeltje

Eugène Joseph Verboeckhoven

Warneton (België) 1798-1881 Brussel
Rustend ezeltje, paneel 14,1 x 16,6 cm,
gesigneerd en gedateerd 1838.

Eugène Joseph Verboeckhoven

Weide met schaap en twee lammeren

Eugène Joseph Verboeckhoven

Warneton (België) 1798-1881 Brussel
Weide met schaap en twee lammeren, paneel
14,4 x 20,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1874.
Met verso gedateerde authenticiteitsverklaring
van de schilder: 'je soussigné déclare que le
tableau ci contre cet original Eugène
Verboeckhoven, Schaerbeek pr[ès] Bruxelles
1874'.

Albertus Verhoesen

Pauwen en pluimvee bij een ruïne

Albertus Verhoesen

Utrecht 1806-1881
Pauwen en pluimvee bij een ruïne, paneel
30,3 x 37,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1870.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Jonge stier in polderlandschap

Eugène Joseph Verboeckhoven

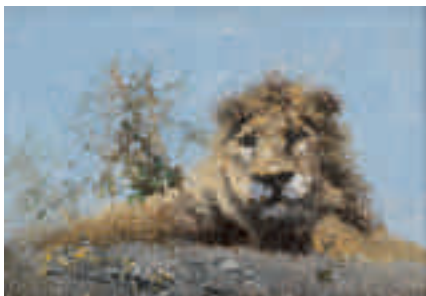
Warneton (België) 1798-1881 Brussel

Jonge stier in polderlandschap, paneel 72,4 x 55 cm,
gesigneerd en gedateerd 1851.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Afrikaans wild

Richard David Shepherd

Londen 1931

Afrikaans wild

alle op doek, alle verso gesigineerd, maten

ca. 3,4 x 5,1 cm.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Deze schilderijtjes zijn, zoals afgebeeld, tezamen ingelijst.

Studies van ontwakend katje

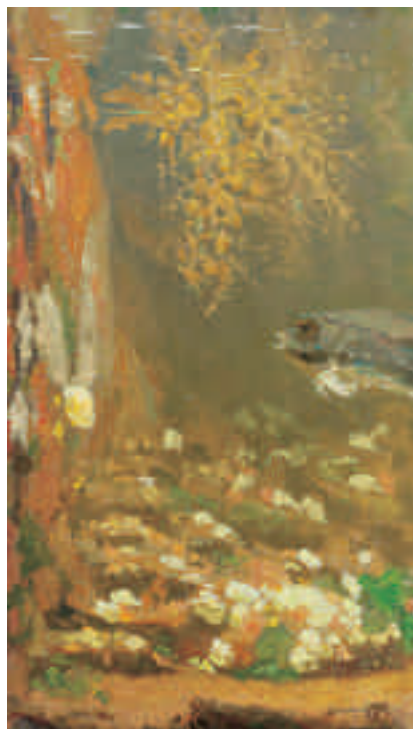
Henriëtte Ronner-Knip

Amsterdam 1821-1909 Brussel

Studies van ontwakend katje, olie op papier op
paneel 27,1 x 36,1 cm, gesigneerd met initialen
en voluit.

Herkomst: part. bezit België.

Aquarium

Gerrit Willem Dijsselhof

Zwollerkerspel 1866-1924 Overveen
Aquarium, doek op board 33,6 x 19,3 cm,
 gesigneerd met monogram.

Kabeljauwen en anemonen

Gerrit Willem Dijsselhof

Zwollerkerspel 1866-1924 Overveen
Kabeljauwen en anemonen, doek 40,3 x 35 cm,
 gesigneerd met monogram.
 Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh &

Co., Amsterdam, inv.nr. 2038x.

Lit.: J.F. Heijbroek, E.L. Wouthuysen, *Portret van een kunsthandel. De firma Van Wisselingh en zijn compagnons, 1838-heden*, Zwolle 1999, afb. pag. 85.

Carl Jutz

Eendenfamilie aan de waterkant

Carl Jutz

Windschläg (Duitsland) 1838-1916 Pfaffendorf
 (Duitsland)

Eendenfamilie aan de waterkant, schildersboard
 22,8 x 29 cm, gesigneerd en gedateerd
 'München 1863'.

Annotatie verso op etiket: 'Enten'.

Herkomst: part. bezit Zwitserland.

Schaphoedster met haar kudde

Jacobus Hendricus 'Jacob' Maris

Den Haag 1837-1899 Karlsbad (Duitsland)

Schaphoedster met haar kudde, doek

23,8 x 37,8 cm, gesigneerd en gedateerd '72.

Herkomst: coll. William H. Herriman, New

York/Rome; Brooklyn Museum, New York, legaat

William H. Herriman, 1921-2005, inv.nr. 21.27.

Willem Karel 'W.C.' Nakken

De oude schimmel

Willem Karel 'W.C.' Nakken

Den Haag 1835-1926 Rijswijk

De oude schimmel, doek op paneel 30,6 x 46 cm,
gesigneerd.

Annotatie verso op etiket: 'W.C. Nakken

"de oude schimmel"'.
The painting shows a large, light-colored horse standing in a grassy field. Two men are present: one stands to the left, holding the horse's lead, while the other sits on the ground to the right, leaning against a long staff. The background features trees and a clear sky, suggesting a peaceful outdoor setting.

Bij de hoefsmid

George Hendrik Breitner

Rotterdam 1857-1923 Amsterdam

Bij de hoefsmid, doek 50 x 75,4 cm, gesigineerd
en gedateerd '87.

Herkomst: Kunsthandel F. Buffa, Amsterdam;
veiling Van Marle & Bignell, Den Haag, 9 nov.
1943, lotnr. 11; Simonis & Buunk Kunsthandel,
Ede, 1995; part. coll. Nederland.

Lit.: A.M. Hammacher, *Amsterdamsche
impressionisten en hun kring*, Amsterdam 1941,
pag. 113, nr. 32a; P.H. Hefting, *G.H. Breitner in
zijn Haagse tijd*, Utrecht 1970, cat.nr. 35 (met
afb.); A. Venema, *G.H. Breitner, 1857-1923*,
Bussum 1981, afb. pag. 107, pag. 324, nr. 34.

Huurkoetsen in de sneeuw

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Huurkoetsen in de sneeuw, paneel 38,7 x 59,4 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1895.

Herkomst: coll. J.M.P.J. Verstegen, Den Haag.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Haags

Gemeentemuseum/Laren, Singer Museum, *Floris Arntzenius 1864-1925. Het Haagse leven van gisteren*, 1969, cat.nr. 23.

Tent.: Den Haag, Haags Gemeentemuseum, juli-sept. 1969/Laren, Singer Museum, okt.-nov.

1969, *Floris Arntzenius 1864-1925. Het Haagse leven van gisteren*.

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart

Inspannen van de paarden

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart

Den Haag 1862-1931

Inspannen van de paarden, aquarel 30 x 60 cm, gesigneerd.

Herkomst: coll. H.W. Mesdag, Den Haag, tot 1916; part. coll. Verenigde Staten.

Zwarte ruiter

Hendrik Nicolaas Werkman

Leens 1882-1945 Bakkeveen

Zwarte ruiter, sjabloon, inktrol en drukinkt
65 x 50 cm, gedateerd 1944.

Lit.: Doeke Sijens, Han Steenbruggen, *Ploeg
Jaarboek 2004*, Groningen 2005, pag. 10 en 11
(met afb. in kleur).

Jan Altink

Ploegende boer

Jan Altink

Groningen 1885-1971

Ploegende boer, wasverf 55 x 70,1 cm, gesig-
neerd en te dateren ca. 1924-1928.

Herkomst: Chris Ongering, Groningen, daarna
door vererving in bezit gekomen van de vorige
eigenaar.

Sluierstaarten

Hans 'Emil' Nolde (Hans Emil Hansen)

Nolde (Duitsland) 1867-1956 Seebüll (Duitsland)
Sluierstaarten, aquarel 35,5 x 47 cm, gesigneerd
 en te dateren 1923-1924.

Herkomst: dr. Heinrich Becker, Bielefeld,
 geschenk van de kunstenaar in 1933, tot 1972;
 part. bezit Oostenrijk.

Lit.: *Der Kunstwart*, okt. 1927-maart 1928, afb.
 na pag. 48; tent.cat. München, Haus der Kunst,
Gedächtnisausstellung Emil Nolde, 1957, cat.nr.
 314; tent.cat. Bielefeld, Städtisches Kunsthaus
 Bielefeld, *Emil Nolde, Aquarelle aus Bielefelder*

Privatbesitz, 1967, cat.nr. 5 (met afb.); *Emil
 Nolde, Reisen, Ächtung, Befreiung*, 6. Auflage,
 Keulen 2002, afb. pag. 175.

Tent.: München, Haus der Kunst,
Gedächtnisausstellung Emil Nolde, sept.-dec.
 1957; Bielefeld, Städtisches Kunsthaus Bielefeld,
Emil Nolde, Aquarelle aus Bielefelder
Privatbesitz, mei-juni 1967.

Met echtheidsverklaring van dr. Manfred
 Reuther, Stiftung Seebüll Ada und Emil Nolde,
 Seebüll, Duitsland, 19 januari 2004.

Zomerlicht

CO BREMAN

1922

*'In een land waar we zo vaak bewolkte luchten hebben als in Nederland is het begrijpelijk dat de kunstenaar let op het licht. Het is de verandering die intrigeert, de voortdurende wisseling van het licht en dus ook van de kleur, die het landschap en de dingen telkens verandert. De kwaliteit van het natuurlijke licht is het belangrijkste materiaal van de schilder, niet de verf.'*¹ Wanneer over de Nederlandse schilderkunst gesproken wordt komt vroeg of laat het begrip 'Hollands licht' aan de orde. Dit ongrijpbare, maar kennelijk alles doordringende fenomeen wordt gezien als een van dé kenmerken van de vaderlandse schilderkunst.

Er is wel gezegd dat helderheid kenmerkend is voor het Hollandse licht. Dit zou mede komen door de veelheid aan water – zee, meren, rivieren, plassen, sloten, vaarten – die het zonlicht weerkaatst. Het Hollandse licht zou ook 'zacht' zijn, als gevolg van de vaak hoge luchtvochtigheid. De vele waterdeeltjes in de lucht verspreiden het licht namelijk beter, waardoor contouren onscherp worden. Het licht langs de Noordzeekust is wel zilverachtig genoemd. De Haagse-Scholer Anton Mauve heeft het zo geschilderd. Naast het water en de luchtvochtigheid spelen ook het vlakke landschap en de zonnestand mee. En niet te vergeten de Hollandse wolkenluchten, veroorzakers van constant wisselend licht.

Maar is het licht in Hollandse schilderijen wel natuurgetrouw? Hebben kunstenaars het licht wel realistisch weergegeven of werkten ze volgens artistieke canons? Weerkundigen zeggen over wolkencombinaties op 17^e-eeuwse schilderijen bijvoorbeeld dat die vaak niet in werkelijkheid voorkomen. Geldt hetzelfde voor het Hollandse licht, is het buiten anders dan op schilderijen? Het wordt door kunsthistorici en meteorologen steeds weer ter discussie gesteld.

Onderzoek naar lichtwerking en waarneming was in de 17^e eeuw voor het eerst een belangrijk item in kunst en wetenschap. Interieurschilders als Johannes Vermeer en Pieter de Hoogh experimenteerden met de weergave van het licht en met perspectivische oplossingen om het illusionistische karakter van de voorstelling te versterken. Bij Vermeer zou het spel van licht op objecten zelfs belangrijker zijn dan de objecten zelf. Landschapschilders verruilden de imaginaire voorstellingen voor landschappen 'naer het leeven'. Het licht als ruimte-, kleur- en sfeerbepaler speelde daarbij een grote rol. Het Hollandse licht als picturaal kenmerk lijkt in deze eeuw geboren.

In de romantiek waren landschappen, stadsgezichten en andere genres geïnspireerd op schilderijen uit de Gouden Eeuw. Wat het licht betreft betekende dit veelal een ogenschijnlijk natuurlijke, doch geïdealiseerde en compositorisch doeltreffend geplaatste lichtval: helder, gedempt of heilig bij dag, roze of 'goud' bij dageraad en zonsondergang, en zilveren maneschijn bij nacht (pag. 87, 176 en 177). Of dit romantische licht typisch Hollands is? Kunstenaars zullen door hun buitenstudies ongetwijfeld het werke-

---

lijke licht mee naar binnen hebben genomen, maar in het atelier hadden stilistische conventies nog grote invloed op de uitbeelding ervan.

De wens om het licht te schilderen zoals waargenomen ontstaat in de tweede helft van de 19^e eeuw, bij de Franse impressionisten. Zij werkten 'en plein air' en trachtten de atmosfeer en de inwerking van het licht op de dingen – voornamelijk het landschap – zo objectief mogelijk uit te beelden. Jongkind beschouwden zij daarbij als hun artistieke vader: met naast elkaar aangebrachte, heldere verftoetsen trachtte Jongkind de waargenomen reflecties en trillingen van het licht weer te geven (pag. 88 en 89). De impressionisten brachten in praktijk wat de chemicus Michel Eugène Chevreul (1786-1889) had ontdekt en op schrift had gezet.² Zijn 'chromatische cirkel' toont dat optische kleurmenging plaatsvindt bij waarneming op afstand, waarbij de uiteindelijk waargenomen kleur ontstaat door de inwerking van naburige tinten en door de kleur van het licht. Chevreuls kleurtheorie over de optische verbinding van kleuren vormde de basis van de techniek van het impressionisme en het pointillisme. Ook het Nederlandse luminisme in het begin van de 20^e eeuw was hierop gebaseerd (pag. 94, 95 en 98).

Haagse-Scholers als H.J. Weissenbruch, Jacob Maris en Paul Gabriël werden ook door vernieuwende Franse kunst geïnspireerd; hun wortels lagen echter niet in het kleurrijke impressionisme, maar moeten worden gezocht bij de voorloper, het realisme van landschapschilders van Barbizon. De Haagse School kent meestal niet die felheid van toets, zonlicht en kleur; het palet is meer getemperd, de penseelstreek vaak breder (pag. 90, 179 en 180). Invloed van het vaak door wolken gedempte Hollandse licht? Ja, maar ook speelt hier de stilistische voorkeur voor de 'grijze tonen' in het landschap.

In de 20^e eeuw valt met name de lichtbehandeling bij realisten uit de jaren twintig en dertig op, met name bij de magisch-realisten. Zij waren meesters in het dirigeren van licht. Minutieus schilderden zij realistische of ogenschijnlijk realistische taferelen. De vervreemdende, soms verontrustende sfeer die hun werk vaak kenmerkt wordt mede veroorzaakt door een bijna kunstmatige, theatrale belichting. Het natuurlijke Hollandse licht lijkt in deze schilderijen buitengesloten.

En welke rol speelt het licht nog als de schilder de werkelijkheid loslaat? De hoofdrol. Kleur – bij de abstracten verheven tot drager van emotie, en met vorm hun belangrijkste expressiemiddel – bestaat immers alleen bij de gratie van licht, koel of warm, Hollands of niet (pag. 99).

¹ Edy de Wilde, voormalig directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, in de documentaire 'Hollands Licht' (2003).

² *De la loi du contraste simultané des couleurs et de l'assortiment des objets colorés* ('Over de wet van het simultane kleurcontrast en de samenhang der gekleurde objecten', 1839); *Des couleurs et de leur application aux arts industriels à l'aide de cercles chromatiques* ('Over de kleuren en hun toepassing in de kunstnijverheid met behulp van chromatische cirkels', 1864).

Stadsgezicht met de Oostpoort van Delft

Salomon Leonardus 'Samuel' Verveer

Den Haag 1813-1876

Stadsgezicht met de Oostpoort van Delft, paneel
38,6 x 47,5 cm, gesigneerd en gedateerd '52.

Herkomst: Leslie Smith Gallery bij Mesker,
Den Haag.

Cornelis Christiaan Dommelshuizen

Gezicht op de Oudeschans met de Zuiderkerk en Montelbaanstoren in de verte, Amsterdam

Cornelis Christiaan Dommelshuizen

Utrecht 1842-1928 Den Haag

*Gezicht op de Oudeschans met de Zuiderkerk en
Montelbaanstoren in de verte, Amsterdam*, doek
61,6 x 76,5 cm, gesigneerd voluit en met initia-
len en gedateerd 'Bruxelles 1873'.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Panoramisch landschap met het stadssilhouet van Haarlem en de ruïne van Brederode

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Panoramisch landschap met het stadssilhouet van Haarlem en de ruïne van Brederode, paneel 28,4 x 39,1 cm, gesigneerd en gedateerd '55.

Herkomst: part. bezit Oostenrijk.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, jan.-maart 2005.

De haven van Dordrecht bij ochtendglorie

Johan Barthold Jongkind

Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André
(Frankrijk)

De haven van Dordrecht bij ochtendglorie, doek
40,7 x 65,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1869.
Herkomt: kunsthandel Boussod, Valadon & Cie.,
Parijs; Galerie Georges Petit, Parijs; coll. Charles
Haviland, Parijs; veiling Hôtel Drouot, Parijs,
Vente Charles Haviland, 7 dec. 1922, lotnr. 45
(met afb.); coll. George Haviland, Parijs; veiling
Galerie Georges Petit, Parijs, *Vente collection
George Haviland*, 2 juni 1932, lotnr. 50 (met
afb.); Galerie Schmit, Parijs, 1966 en 1976; part.
coll. Parijs.

Lit.: tent.cat. Parijs, Galerie Schmit, *Exposition
Jongkind*, 1966, cat.nr. 34 (met afb.); tent.cat.

Enschede, Rijksmuseum Twenthe, *Johan Barthold
Jongkind*, 1971, cat.nr. 35 (met afb.); V. Hefting,
Jongkind: sa vie, son oeuvre, son époque, Parijs
1975, pag. 212, cat.nr. 500 (met afb.); tent.cat.
Parijs, Galerie Schmit, *Jongkind*, 1976, cat.nr. 18;
A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J. Sinizergues,
*Catalogue critique de l'Oeuvre de Jongkind,
Volume 1: Peintures*, Parijs 2003, pag. 230,
cat.nr. 567 (met afb.).

Tent.: Parijs, Galerie Schmit, *Exposition Jongkind*,
mei-juni 1966; Enschede, Rijksmuseum Twenthe,
Johan Barthold Jongkind, april-mei 1971; Parijs,
Galerie Schmit, *Jongkind*, febr.-maart 1976.

Bij Overschie

Johan Barthold Jongkind

Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André
(Frankrijk)

Bij Overschie, doek 34,4 x 47,4 cm, gesigeneerd
en gedateerd 1881.

Annotatie op spieraam: 'Village de Overschie
près Rotterdam Hollande'.

Herkomt: kunsthandel Gustave Tempelaere,
Parijs; kunsthandel Adolphe Beugniet Fils &
Bonjean, Parijs; coll. Georges Petit, Parijs; veiling
Galerie Georges Petit, Parijs, *Collection Georges
Petit*, 4 maart 1921, lotnr. 73 (met afb.); coll.
Labbé, Parijs, 1930; Galerie Schmit, Parijs; part.
coll. Frankrijk.

Lit.: tent.cat. Den Haag, Pulchri Studio/
Amsterdam, Rijksmuseum, *Nederland-Frankrijk*

Tentoonstelling Jongkind, 1930, cat.nr. 71;
tent.cat. Parijs, Galerie Schmit, *Exposition
Jongkind*, 1966, cat.nr. 59 (met afb.); V. Hefting,
Jongkind: sa vie, son oeuvre, son époque, Parijs
1975, pag. 288, cat.nr. 744 (met afb.); tent.cat.
Parijs, Galerie Schmit, *Jongkind*, 1976, cat.nr. 38;
A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J. Sinizergues,
*Catalogue critique de l'Oeuvre de Jongkind,
Volume 1: Peintures*, Parijs 2003, pag. 305,
cat.nr. 821 (met afb.).
Tent.: Den Haag, Pulchri Studio/Amsterdam,
Rijksmuseum, *Nederland-Frankrijk
Tentoonstelling Jongkind*, maart-april 1930;
Parijs, Galerie Schmit, *Exposition Jongkind*,
mei-juni 1966; Parijs, Galerie Schmit, *Jongkind*,
febr.-maart 1976.

Pramende boer op een poldervaart

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Den Haag 1824-1903

Pramende boer op een poldervaart, doek

24,9 x 34,2 cm, gesigneerd voluit en met initialen.

Herkomst: The French Gallery, Londen; part. bezit Groot-Brittannië.

De Oostzijdse Molen aan het Gein bij Abcoude

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

De Oostzijdse Molen aan het Gein bij Abcoude,
doek 28,8 x 46,1 cm, gesigineerd.

Annotatie verso op etiket: 'Au mois Juillet, du
beau temps. Vue prise en Holland, environs
Amsterdam. P.J.C. Gabriël'.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Paul Joseph Constantin Gabriël

Vissers in weids polderlandschap

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Vissers in weids polderlandschap, paneel
21,5 x 31,3 cm, gesigineerd.

Zomers gezicht op Ede vanaf de Paaschberg

Jan Hillebrand Wijsmuller

Amsterdam 1855-1925

Zomers gezicht op Ede vanaf de Paaschberg, doek 70,9 x 105,2 cm, gesigneerd en gedateerd 'Ede 1920'.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de grootvader van de vorige eigenaar.

Tent.: Ede, Historisch Museum Ede, bruikleen Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede, vanaf 19 okt. 2004.

Paul Joseph Constantin Gabriël

Hooischelf

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Hooischelf, doek op paneel 15,4 x 24,6 cm, gesigneerd en gedateerd '92.

Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam, inv.nr. 412.

De oogst

Gerrit Willem van Blaaderen

Nieuwer-Amstel (Amstelveen) 1873-1935 Bergen
(N.H.)

De oogst, doek 65 x 80,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht
door de vorige eigenaar.

Als het koren rijp is (Blaricum)

Ahazueros Jacobus 'Co' Breman

Zwolle 1865-1938 Laren (N.H.)

Als het koren rijp is (Blaricum), doek 71,5 x 150,6 cm, gesigneerd recto en op het doekomslag en gedateerd 1922.

Annotatie op spieraam: 'Co Breman, Als het koren rijp is'.

Herkomst: Kunsthandel Leffelaar, Haarlem, inv.nr. 757.

Lit.: tent.cat. Laren, Kunstzaal Hotel Hamdorff, *Eere Tentoonstelling Schilderijen en Teekeningen Co Breman, 1935, cat.nr. 17.*

Tent.: Laren, Kunstzaal Hotel Hamdorff, *Eere Tentoonstelling Schilderijen en Teekeningen Co Breman*, dec. 1935.

Zomerlandschap met aardappel- en graanvelden bij Laren

Ahazueros Jacobus 'Co' Breman

Zwolle 1865-1938 Laren (N.H.)

Zomerlandschap met aardappel- en graanvelden bij Laren, doek 18,7 x 40,5 cm, gesigineerd en gedateerd 'Laren 1903'.

Frans van Tongerloo

Bollenvelden

Frans van Tongerloo

Antwerpen (België) 1882-1965 (plaats overlijden onbekend)

Bollenvelden, doek 40,5 x 60,5 cm, gesigineerd en gedateerd 1916.

Annotatie op spieraam: 'no. 10 Gracht met bloemen'.

Het kerkje van Oostum

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

Het kerkje van Oostum, wasverf

70,5 x 90,4 cm, te dateren ca. 1938.

Hermann 'Max' Pechstein

Koeien in de wei

Hermann 'Max' Pechstein

Zwickau (Duitsland) 1881-1955 Berlijn

Koeien in de wei, aquarel en tempera

47 x 58,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1921.

Annotatie verso: 'Kühe auf Weide'.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Met echtheidsverklaring van Max K. Pechstein, zoon van de kunstenaar, Hamburg, september 2003.

Dorp in het Taunusgebergte

Ernst Ludwig Kirchner

Aschaffenburg (Duitsland) 1880-1938

Frauenkirch (Zwitserland)

Dorp in het Taunusgebergte, potlood, krijt en aquarel 38,3 x 56,6 cm, te dateren ca. 1916.

Verso voorzien van nalatenschapsstempel van het Kunstmuseum Basel (Lugt 1570 b) en het registratienummer (in pen): A Be/Aa 46.

Herkomt: nalatenschap van de kunstenaar; part. coll. Duitsland; veiling Karl & Faber, München, 30 nov. 1979, lotnr. 1598 (met afb. in kleur); part. coll. Zuid-Duitsland.

Lit.: tent.cat. Frankfurt am Main, Galerie der Jahrhunderthalle Hoechst, *Ernst Ludwig Kirchner in Königstein*, 1999-2000, cat.nr. 32 (met afb. in kleur pag. 123).

Tent.: Campione d'Italia, Italië, Galerie Roman Norbert Ketterer, datum en jaar onbekend; Frankfurt am Main, Galerie der Jahrhunderthalle Hoechst, *Ernst Ludwig Kirchner in Königstein*, nov. 1999-jan. 2000.

Deze aquarel schilderde Ernst Ludwig Kirchner hoogstwaarschijnlijk in 1916. In de periode tussen 15 december 1915 en 15 juli 1916 bracht hij drie keer vier tot zes weken door in het dorpje Königstein in de Taunus, in het sanatorium van dr. Oskar Kohnstamm. De reden van zijn opname was een instorting die volgde op zijn 'onvrijwillige, vrijwillige' toetreding tot het Duitse leger – in oorlogstijd – en het daar-

opvolgende ontslag omdat hij niet bestand bleek tegen het soldatenleven. Kirchners verblijf in het sanatorium had weinig verbetering van zijn gezondheidstoestand tot gevolg. Dit belette hem echter niet om te schilderen en tekenen. Eerder het tegendeel. Hij had de tijd en was mogelijk zeer ontvankelijk voor indrukken. De berglandschappen, dorpsgezichten en portretten die hij in 1916 tekende en schilderde worden dan ook algemeen beschouwd als hoogtepunten in zijn oeuvre.

Ploegende paarden

Adriaan Herman Gouwe

Alkmaar 1875-1965 Papéete (Tahiti)

Ploegende paarden, doek 74,5 x 61,5 cm,

gesigneerd en te dateren ca. 1923.

Tent.: Maastricht, Museum Spaans

Gouvernement, *Herman Gouwe (1875-1965)*;

leven langs lange lijnen, nov. 2004-maart 2005.

Wordt opgenomen in de oeuvrecatalogus van
het werk van de schilder, in voorbereiding door

F.L.M.A. Welkenhuysen.

Landschap met brug

Eugenius Antonius Maria 'Eugène' Brands

Amsterdam 1913-2002

Landschap met brug, olie op papier

41,1 x 50,8 cm, gesigneerd en gedateerd 6.59.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

'Frans' Henri Boers

Landschap

'Frans' Henri Boers

Amsterdam 1904-1988

Landschap, doek 27,2 x 41 cm, gesigneerd en gedateerd 1936.

Annotatie verso: 'Boers, Paris Septembre 1936'.

Stad en dorp

Berenice
49-50

Stad en dorp

Het stadsgezicht, weerslag van onze bebouwde omgeving, ontwikkelde zich in Nederland tot een zelfstandig genre in de tweede helft van de 17^e eeuw. Het kwam vooral tot ontwikkeling in Amsterdam. Dit hield vermoedelijk verband met de groei en bloei van de stad als centrum van de machtige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de toenemende welvaart van de kooplieden en stadsregenten. De stad waaraan ze hun rijkdom te danken hadden zagen ze waarschijnlijk graag aan hun muur hangen. Door de ruime vraag naar stadsgezichten maakten kunstenaars het tot hun specialisme, zoals Jan van der Heyden en Gerrit Adriaensz. Berckheyde. Voorwaarde voor succes was een realistische en nauwkeurige weergave van de stad: '*(...) hy schilderde ider steentje in de gebouwen, zoo wel die op den voorgrond stonden, als die hij in afstand vertoonde, zelf zoo, dat men de kalk tusschen de groeven der zelve duidelyk kon zien (...)*' prees Arnoldus Houbraken laatstgenoemde in *De groote schouburgh der Nederlantsche konst-schilders en schilderessen* (1718-1721). Voor zover men nu kan nagaan waren deze stadsgezichten soms topografisch correct, maar meestal sleutelden de schilders aan een compositie totdat een attractief geheel werd verkregen.

In de 18^e eeuw liep de populariteit van het genre wat terug, maar in de 19^e eeuw brak er opnieuw een bloeiperiode aan. Een van de belangrijkste vertolkers van het stadsgezicht was toen de Amsterdamse schilder Cornelis Springer (pag. 175). Ongeveer vanaf 1875 schilderde hij in minutieuze penseelstreken stadsporettren met centraal in het beeld een raadhuis of rijke koopmanshuizen in Hollandse renaissancestijl, badend in een helder zonlicht. Inspiratie deed hij op in de grote steden en in de oude vissersstadjes rond de Zuiderzee. Daarbij verfraaide hij de werkelijkheid enigszins door veranderingen in de compositie en het weglaten van storende, eigentijdse elementen. Opvallend is de nauwkeurige uitwerking van architectonische details als lijsten, vensterverdeling en ornamenten, die met verstand van zaken – Springer kwam uit een familie van bouwkundigen – tot in de kleinste onderdelen worden weergegeven. Springer wist wat hij deed. Met het afbeelden van 16^e- en vroeg-17^e-eeuwse gebouwen, met hun trapgevels en karakteristieke combinatie van rode baksteen en zandstenen lijsten, speelde hij in op de groeiende belangstelling in kringen van kopers voor het eigen verleden van de Gouden Eeuw. Een periode van economische, politieke en culturele voorspoed waar men graag op terugkeek. In architectenkringen werd deze Hollandse renaissancestijl gepropageerd als voorbeeld voor een nieuwe, nationale bouwkunst na het Frans georiënteerde classicisme, en werd er gepleit voor bescherming en behoud van datgene wat er nog restte van deze volkseigen architectuur, die overal met sloop werd bedreigd. Hield hij hiermee tijdgenoten een spiegel voor? Wilde hij bewust invloed uitoefenen op zijn opdrachtgevers? Of werkte hij alleen maar voor de markt? Zeker is, dat hij niet geïnteresseerd was in het afbeelden van moderne gebouwen, zoals het Centraal Station en het Rijksmuseum, die in de jaren tachtig gereed kwamen. Eenzelfde realisme en

---

aandacht voor de oude Hollandse bouwkunst spreekt uit de stadsfantasieën en -portretten van Adrianus Eversen, Frederik Roosdorp, Jan Weissenbruch en Willem Koekkoek. Naast topografisch min of meer accurate architectuurschilderingen waren er ook Oudhollandse stadsgezichten waarin het accent op het schilderachtige en de atmosfeer lijkt te liggen. Het werk van de Haagse decorschilder B.J. van Hove (pag. 106), twintig jaar ouder dan Springer, is hier een voorbeeld van, evenals dat van zijn leerlingen P.G. Vertin (pag. 104 en 107) en Charles Leickert. Hun gefantaseerde Hollandse stadjes, in zomer of winter, voorzien ze naar willekeur van de markante torens van de Oude Kerk in Delft, de Sint-Bavo en de Bakenesserkerk in Haarlem of de Grote Kerk in Alkmaar.

Aan het geïdealiseerde stadsgezicht zoals hierboven beschreven kwam later in de 19^e eeuw een einde, toen de schilders van de Haagse School hun theorieën over 'plein air' schilderen hadden verkondigd. In Den Haag schilderde stadschroniqueur Floris Arntzenius en in Amsterdam zwierven impressionisten als G.H. Breitner en Isaac Israëls op straat op zoek naar stukken stadse werkelijkheid. Breitner schilderde behalve de stadsdrukke ook de steegjes in de Jordaan en de stilte van het Bickerseiland, vlakbij zijn atelier (pag. 109). Ook vond hij typische stukjes Rotterdam, die ons de stad van een heel andere kant laten zien dan de beelden van de nimmer rustende havenstad die Johan Hendrik van Mastenbroek ons naliet. Typerend voor de schilderkunst van de na 1860 geboren Amsterdamse schilders is de behoefte om in hun kunst het eigene, individuele uit te drukken. *'Kunst is passie'* verwoordde de dichter Willem Kloos dit standpunt. Dit uitte zich bij een kleine groep schilders in de behoefte om niet voor handel of publiek te schilderen, maar voor zichzelf en gelijkgezinden. Willem Witsen richtte zich vanaf 1887 in zijn Amsterdamse stadsgezichten op het weergeven van stemming en van de tijdloze schoonheid van de stad. Net als Breitner was Witsen fotograaf. Hij gebruikte zijn foto's niet voor zijn schilderijen, maar het verklaart wel zijn speciale manier van kijken (pag. 108).

Het stadsbeeld van de impressionisten had invloed op veel schilders in de 20^e eeuw, tot op heden. Terwijl sommigen zich lieten beïnvloeden door nieuwe artistieke stromingen als neo-impressionisme, fauvisme, expressionisme en realisme, gingen anderen door op de ingeslagen weg, zoals A.P. Schotel (pag. 114). De volslagen artistieke vrijheid die na 1945 ontstond leidde uiteindelijk tot een nieuwe beeldinterpretatie van de wereld van stad en dorp, zoals 'Wandelaar met paraplu in dorpsstraat' van Herman Berserik (pag. 115) ons laat zien.

Hollands stadsgezicht met doorkijk naar een ophaalbrug

Frederik Roosdorp

Amsterdam 1839-1865

Hollands stadsgezicht met doorkijk naar een ophaalbrug, doek 51,6 x 69,3 cm, gesigneerd met initialen.

Petrus Gerardus Vertin

Zomerse dag in Monnickendam

Petrus Gerardus Vertin

Den Haag 1819-1893

Zomerse dag in Monnickendam, paneel 9,8 x 15,8 cm, gesigneerd.

Gezicht op het Raadhuis van Gouda

Willem Koekkoek

Amsterdam 1839-1895 Nieuwer-Amstel

(Amstelveen)

Gezicht op het Raadhuis van Gouda, doek

77,5 x 113 cm, gesigneerd.

Herkomst: M. Newman Fine Art Dealers, Londen;
part. bezit Groot-Brittannië.

Winters stadsgezicht met bevroren rivier

Bartholomeus Johannes van Hove

Den Haag 1790-1880

Winters stadsgezicht met bevroren rivier, paneel
34,2 x 48,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. coll. Zuid-Duitsland.

'Charles' Henri Joseph Leickert

Winters Oudhollands straatje met veel figuren

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Winters Oudhollands straatje met veel figuren,
paneel 55 x 45,2 cm, gesigneerd en gedateerd

'81.

Het Verdrunkenoord, Alkmaar, in de winter

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Het Verdrunkenoord, Alkmaar, in de winter,

doek 63,7 x 82,2 cm, dubbel gesigineerd.

Petrus Gerardus Vertin

Drukbevolkt Hollands straatje in de winter

Petrus Gerardus Vertin

Den Haag 1819-1893

Drukbevolkt Hollands straatje in de winter, doek

45,5 x 35,1 cm, gesigineerd en gedateerd '8...

['88?].

's-Gravenhekje, Amsterdam

'Willem' Arnold Witsen

Amsterdam 1860-1923

's-Gravenhekje, Amsterdam, doek 51,2 x 42 cm,
gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh &
Co., Amsterdam, inv.nr. S8592; coll. dr. J.B.W.
Polak (1928-1992), Amsterdam.

De Teertuinen op het Bickerseiland, Amsterdam (uitzicht vanuit het atelier van de schilder)

George Hendrik Breitner

Rotterdam 1857-1923 Amsterdam

De Teertuinen op het Bickerseiland, Amsterdam
(uitzicht vanuit het atelier van de schilder),
paneel 22,2 x 45,3 cm, gesigneerd en te dateren
1902-1905.

Hendrik Jan Wolter

Prins Hendrikkade in Amsterdam

Hendrik Jan Wolter

Amsterdam 1873-1952 Amersfoort

Prins Hendrikkade in Amsterdam, doek
56,2 x 65 cm, gesigneerd.

Straatje in Hoorn, met zicht op de Kaaswaag

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Straatje in Hoorn, met zicht op de Kaaswaag,
aquarel 39 x 46,5 cm, gesigneerd en te dateren
aug. 1905.

Lit.: vgl. Dolf Welling, *Floris Arntzenius*,
Den Haag 1992, pag. 64 (met afb.).

George Hendrik Breitner

Straatje in Rotterdam

George Hendrik Breitner

Rotterdam 1857-1923 Amsterdam
Straatje in Rotterdam, aquarel 51,8 x 27,8 cm,
gesigneerd.

Herkomst: coll. prof. Korteweg, 1919; part. bezit
Duitsland.

Schafttijd in de haven van Rotterdam

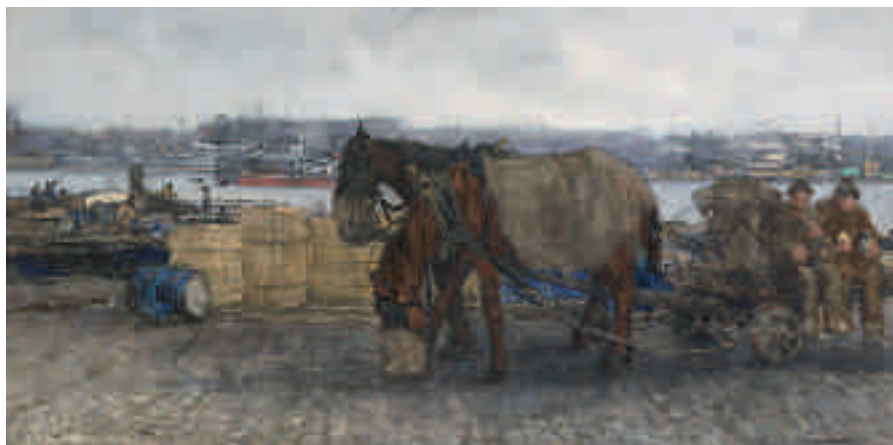
Johan Hendrik van Mastenbroek

Rotterdam 1875-1945

Schafttijd in de haven van Rotterdam, aquarel

46,5 x 91 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Zwitserland.

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Spuistraat, Den Haag

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag

Spuistraat, Den Haag, aquarel en gouache

16,9 x 11,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: familie van de schilder.

Lit.: Dolf Welling, *Floris Arntzenius*, Den Haag

1992, afb. in kleur pag. 12.

Hotel

'Harm' Henrick Kamerlingh Onnes

Zoeterwoude 1893-1985 Leiden

Hotel, asbest 44,8 x 35,3 cm, gesigneerd met monogram en gedateerd '55.

Herkomt: kunsthandel M.L. de Boer, Amsterdam, inv.nr. 5735.

Liefdespaartje op bankje in het park

'Harm' Henrick Kamerlingh Onnes

Zoeterwoude 1893-1985 Leiden

Liefdespaartje op bankje in het park, board
34 x 40 cm, gesigineerd met monogram en
gedateerd '58.

Herkomst: coll. Herman 'Cinco' van Veen,
Amsterdam.

'Harm' Henrick Kamerlingh Onnes

Figuren op een kruispunt

'Harm' Henrick Kamerlingh Onnes

Zoeterwoude 1893-1985 Leiden

Figuren op een kruispunt, board 36 x 46 cm,
gesigineerd met monogram en gedateerd '71.

Herkomst: kunsthandel Martinus Liernur,
Den Haag; coll. J. Koenraad, Amstelveen.

Frederiksplein, Amsterdam

Anthonie Pieter Schotel

Dordrecht 1890-1958 Laren (N.H.)

Frederiksplein, Amsterdam, doek 59,8 x 70,2 cm,
gesigneerd.

Annotatie op spieraam: "Frederiksplein'
Amsterdam'.

Het Damrak in Amsterdam met zicht op de St.-Nicolaaskerk

Jacobus Gerardus 'Jack' Hamel

Kralingen 1890-1951 Den Haag

Het Damrak in Amsterdam met zicht op de St.-Nicolaaskerk, doek 50,3 x 60 cm, gesigneerd en gedateerd '31.

Hermanus 'Herman' Berserik

Wandelaar met paraplu in dorpsstraat

Hermanus 'Herman' Berserik

Den Haag 1921-2002

Wandelaar met paraplu in dorpsstraat, doek 40,2 x 50,4 cm, gesigneerd en gedateerd 49-50.

Onder lommerrijk loof

Onder lommerrijk loof

Grote, oude bomen maken deel uit van ons dagelijks leven. Ze zorgen voor gezonde lucht en houden de wacht langs straten en lanen, waar hun brede bladerdak ons op zonnige dagen schaduw geeft. Ze houden met hun wortels onze aarde vast, hun hout levert ons zaken als papier en lucifers en in groepen vormen ze parken en bossen. En, last but not least, ze maken onze leefomgeving tot iets moois.

Eens was het grootste deel van West-Europa, en ook Nederland, bedekt met dichte loofbossen, bestaande uit beuk, eik en linde. In ons land verdwenen deze natuurbossen stukje bij beetje. Vooral in de 19^e eeuw ging er veel bos op de schop, om plaats te maken voor akkerland en huizen. Toen de laatste resten van het als oerbos beschouwde Beekbergerwoud in 1871 werden gekapt deed Frederik van Eeden een oproep om een vereniging op te richten om dit en andere stukjes ongerepte natuur te bewaren voor het nageslacht: *'Dit bosch had als monument van de voormalige natuur van ons land niet minder waarde dan oude gebouwen voor de geschiedenis der vaderlandsche kunst'*, schreef hij in 1880. Zijn noodkreet zou indirect leiden tot de oprichting, in 1905, van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Ongecultiveerde natuur, en met name oude loofbossen met hun indrukwekkende bomen, spraken geweldig tot gevoel en verbeeldingen van de romanticus in de 19^e eeuw. Hun schoonheid riep gedachten op van verwondering en ontzag voor de grootsheid van de natuur en de vergankelijkheid van het leven. Symbool bij uitstek waren de eeuwenoude eiken en beuken, statige woudreuzen die de beschouwer herinnerden aan de onpeilbare krachten van de natuur en daarmee aan Gods almacht. Het is dan ook niet toevallig als Koekkoek aan de voet van een oude eik een Mariakapelletje schildert (pag. 123). De mystiek waarmee deze bomen omgeven waren was diep geworteld. In Duitsland bijvoorbeeld zijn de uitgestrekte wouden verbonden met de sagen en volksprookjes die in de 19^e eeuw verzameld werden door de gebroeders Grimm.

Het boslandschap is dan ook bij uitstek een genre van de romantische schilderkunst, met Barend Cornelis Koekkoek als de onbetwiste meester. Als jong schilder woonde hij een aantal jaren in het landelijke Hilversum en maakte hij reizen door België en Duitsland op zoek naar motieven voor zijn gefantaseerde bos- en heuvellandschappen. In 1841 begon hij in zijn woonplaats Kleef een tekenacademie. Regelmatig trok hij de natuur in om studies te maken, die hij later in zijn atelier gebruikte voor zijn schilderijen. In zijn boek *Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder* (1841) beschrijft hij een reis met drie leerlingen door het Duitse Rijnland, op zoek naar imponerende bomen. De woudreuzen die ze zoeken blijken daar gerooid te zijn en Koekkoek reist door naar het Ahrdal. Daar vindt hij wat hij zoekt en in zijn uitingen van verrukking toont hij zich een waar romanticus. Zijn natuurverering bracht Barend Cornelis over op talrijke leerlingen, onder wie zijn broer Marinus Adrianus. Deze schilderde breed

---

opgezette landschappen, voornamelijk zomertaferelen, die dikwijls minder bebost zijn dan die van zijn broer (pag. 122).

Het bosrijke landschap is nog altijd geliefd rond 1860, een periode in de schilderkunst die de overgang markeert van de romantiek naar het impressionisme van de Haagse School. De eerste proeven van werken 'en plein air' vonden plaats in de bossen rond Oosterbeek onder het wakend oog van J.W. Bilders. Ook de schilders van Barbizon, die in vele opzichten voor de Haagse School model stonden, vonden in het bos van Fontainebleau een nieuwe landschapsverbeelding. Het buiten schilderen op locatie inspireerde hen tot nauwkeurig observeren, zodat ze, los van gevestigde vormtradities, in steeds fijnere nuances van toets en kleur de speling van het licht in het landschap konden weergeven. Dit gold ook voor de zogenaamde tweede generatie schilders van de Haagse school, zoals Theophile de Bock en Johannes Evert Akkeringa. Akkeringa schilderde schitterende sfeerbeelden in de beboste duinen rond zijn woonplaats Den Haag (pag. 125), zoals de Scheveningse Bosjes, het Dekkersduin – dat uiteindelijk moest wijken voor een stadsuitbreiding – en na 1915 Meijendel. Deze impressionisten waren in zeker opzicht romantici, al zochten zij het bos hoofdzakelijk op voor de speciale lichtval, het zonlicht in vlekken gestrooid op de bosgrond, de sfeer van een zomerse dag die hen trof. Deze houding ten opzichte van het onderwerp houdt tot in de 20^e eeuw stand, al verandert de stijl. Zo schildert Piet van Wijngaardt het lichtspel in het beukenloof in kort aangezette vlakken kleur (pag. 129) en kiest Jan Adam Zandleven in zijn 'Bosgezicht met berk' de stippeltechniek (pag. 128). Het Franse neo-impressionisme van Georges Seurat en Paul Signac bereikte ons land aan het eind van de 19^e eeuw via Jan Toorop. In de jaren voor en na 1900 experimenteerden tal van kunstenaars met het pointillisme, waaronder in ons land Piet Mondriaan, Leo Gestel en Jan Sluijters. Voor Zandleven leende de stijl zich bij uitstek voor zijn bosimpressies, die hij zijn hele leven vol overgave schilderde. Direct in de natuur werken was zijn ideaal, en hij woonde het liefst in of zo dicht mogelijk bij de bossen, ver van de stad. Dat was het geval in Gorssel en, na 1907, in Hengelo. Toen daar teveel gekapt werd verhuisde de schilder in 1912 naar Putten, waar hij een huis in de bossen liet bouwen. Zandleven werd gedreven door een diepe, haast religieuze emotie ten opzichte van de natuur. En daarmee toont hij zich, in het begin van de 20^e eeuw, nog op-en-top een romanticus.

Na de jacht

Johan 'Mari' Henri ten Kate sr.

Den Haag 1831-1910 Driebergen

Na de jacht, doek 123 x 173 cm, gesigineerd.

Herkomst: part. bezit Zwitserland.

Antonie Jacobus van Wijngaardt

Houtsprokkelaarster op een bospad

Antonie Jacobus van Wijngaardt

Rotterdam 1808-1887 Haarlem

Houtsprokkelaarster op een bospad, paneel

66,2 x 54 cm, gesigineerd.

Heideland met herder en schaapskudde

Andreas 'Andries' Schelfhout

Den Haag 1787-1870

Heideland met herder en schaapskudde, paneel

53,1 x 68,9 cm, gesigneerd.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, jan.-maart 2005.

Bosrijk berglandschap met een paardenkar en wandelaars bij een beek

Marinus Adrianus Koekkoek

Middelburg 1807-1868 Amsterdam

Hermanus Koekkoek

Middelburg 1815-1882 Haarlem

Bosrijk berglandschap met een paardenkar en wandelaars bij een beek, doek 61,8 x 79,9 cm, gesigneerd en gedateerd 1862.

Met verso verzegelde authenticiteitsverklaringen van de schilders: 'Certificaat van Oorsprong (...) ondergetekende verklaart dat dit schilderij voorstellende een stil landschap door mij vervaardigt is. M.A.Koekkoek' en 'Door de Ondergetekende (...) en gestoffeerd. H. Koekkoek'.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Figuren met vee in een boslandschap

Marinus Adrianus Koekkoek

Middelburg 1807-1868 Amsterdam

Figuren met vee in een boslandschap, paneel

27,5 x 24 cm, gesigneerd en gedateerd '60.

Verso: resten van lakzegel van een vorige eigenaar.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Barend Cornelis Koekkoek

Reizigers bij een Maria-kapelletje in het bos

Barend Cornelis Koekkoek

Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)

Reizigers bij een Maria-kapelletje in het bos,

koper 5,7 x 9 cm, gesigneerd met initialen en te

dateren ca. 1845-1849.

Herkomst: part. coll. Frankrijk.

Terras van Hotel Hamdorff, Laren

Max Liebermann

Berlijn 1847-1935

Terras van Hotel Hamdorff, Laren, pastel

31,3 x 48,5 cm, gesigneerd en te dateren

ca. 1903.

Herkomst: part. bezit Duitsland; gekocht door de grootmoeder van de vorige eigenaar, daarna door vererving in diens bezit gekomen.

Met echtheidsverklaring van drs. Margreet Nouwen, Max Liebermann-Archiv, Berlijn.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van de pastels, aquarellen en gouaches door Max Liebermann, in voorbereiding door drs. Margreet Nouwen, Max Liebermann-Archiv, Berlijn.

In het duinbos

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Buitenzorg (Ned.-Indië) 1861-1942 Amersfoort

In het duinbos, doek 29 x 30 cm, gesigneerd.

Willem de Famars Testas

Boomgaard met kippen

Willem de Famars Testas

Utrecht 1834-1896 Arnhem

Boomgaard met kippen, doek op paneel

22,4 x 34,9 cm, gesigneerd en gedateerd '81.

Annotatie verso: 'Dans le vieux verger à la campagne de Voorn (?) près d'Utrecht, août 1881. W. de Famars Testas'.

Boomgaard te Domburg

Marie Jeannette Sophie Lucie 'Mies' Elout-Drabbe

Utrecht 1875-1956 Rheden

Boomgaard te Domburg, potlood en pastel
21,2 x 22,2 cm.

Herkomst: coll. Drabbe, Domburg.

Joseph Raphael

Zomerlandschap

Joseph Raphael

Jackson CA (Verenigde Staten) 1869-1950 San
Francisco CA (Verenigde Staten)

Zomerlandschap, aquarel 54 x 72,5 cm,
gesigneerd en gedateerd 1914.

Voorjaarslandschap met bomenrij en brug

Leontius Petrus Ludovicus 'Léon' Spilliaert

Oostende (België) 1881-1946 Brussel

Voorjaarslandschap met bomenrij en brug,

potlood, krijt, aquarel en gouache 50,4 x 50,2 cm,

gesigneerd en gedateerd 1920.

Herkomst: part. coll. België.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van
het werk van de schilder in voorbereiding.

Park

Wijze Gerrit Carel 'Wim' Schuhmacher

Amsterdam 1894-1986

Park, doek 48,8 x 64,9 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1915.

Herkomst: coll. Otto M. de Vaal, Amsterdam.

Lit.: Jan van Geest, *Wim Schuhmacher: De Meester van het Grijs*, Arnhem 1991, pag. 206, cat.nr. 31 (met afb.).

Jan Adam Zandleven

Bosgezicht met berk

Jan Adam Zandleven

Koog aan de Zaan 1868-1923 Rhenen

Bosgezicht met berk, doek op board

38,5 x 29,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1915.

Vijver in het Baarnse bos

Petrus Theodorus 'Piet' van Wijngaardt

Amsterdam 1873-1964 Abcoude

Vijver in het Baarnse bos, doek 55,1 x 61,2 cm,
gesigneerd.

Annotatie verso: 'Vijver in 't bosch, Piet van
Wijngaardt' en op spieraam: '(Peking Kom)

"Vijver in 't Baarnsche bosch", Piet van
Wijngaardt'.

Daar bij die molens

Daar bij die molens

---

*'Wij reisden naar Holland. Ik wuifde naar de sloten met hun kalm voortglijdende boten die midden door het vlakke groene land getrokken waren, – aan weerszijden van het water lag het veen met het bonte leven van de dieren, een land als mijn land. Ik wuifde groetend naar de molens, en zij wuifden met hun wieken terug.'*¹

Holland, land van water, wind, wolken en wisselend licht. Een land dat voor een groot deel onder de zeespiegel ligt en voor zijn voortbestaan afhankelijk is van goede waterbeheersing. De molen is daarbij bijna het zinnebeeld geworden van de strijd tegen het water. Poldermolens en gemalen maalden de polders droog en hielden het waterniveau op peil. Ons land telt nu ruim elfhonderd molens, maar in de 19^e eeuw waren er nog zo'n tienduizend in bedrijf. Ze zijn op verschillende manieren in te delen: naar aandrijfwijze (o.a. wind- en watermolen), naar standplaats (belt- en walmolen), naar bouwwijze (o.a. bovenkruier, toren-, standerd- en stellingmolen) en naar product (o.a. koren-, houtzaag- en papiermolen). Bij de laatstgenoemde ordening is er een onderverdeling in poldermolens (40% van het molenbestand) en industriemolens. De Torenmolen van Zeddam is, met de Buitenmolen in Zevenaar, de oudste molen in Nederland, gebouwd rond 1450 (pag. 140).

Molens kunnen 'spreken': hun wieken werden, en worden, ook gebruikt om in 'molentaal' boodschappen door te geven. Zo is aan de stand van de wieken bijvoorbeeld te zien dat er belangrijke familiegebeurtenissen bij de molenaar hebben plaatsgevonden, zoals geboorte, huwelijk en overlijden. Maar ook algemene feesten, rustperiodes of stilstand door reparatie zijn aan de wieken af te lezen.

Met die tienduizend molens was Nederland in de 19^e eeuw 'bezaaid met wieken', vooral in Zuid-Holland, waar de meeste stonden. Ze waren bij schilders erg geliefd, deze karakteristieke landschapselementen. Een molen was bovendien vaak een goede 'gulden snede-markering', een effectief verticaal accent in het veelal vlakke landschap. Niet altijd is duidelijk of de kunstenaar een werkelijk bestaande molen heeft afgebeeld. Sommige molens zijn door hun vorm en ligging echter nog herkenbaar, ook al is het landschap in de loop der tijd sterk veranderd. Hierdoor zijn schilderijen soms topografisch te duiden.

Is de molen in de romantiek al veelvuldig aanwezig, het lijkt alsof de impressionisten hem een hoofdrol toebedelen. Het landschap, en dan in het bijzonder de polders in het 'Groene Hart', met talrijke molens, was hun voornaamste onderwerp. Met de toevoeging van een of meerdere molens wordt het 'typisch Hollandse' van de voorstelling versterkt. Wat is immers Hollandser dan een molen, in de polder, aan het water of het ijs? Dit speelde wellicht een rol in de periode van de romantiek, die een sterk nationalistisch element in zich had. Ook de pre-impressionist Jongkind schilderde veel molens, Hollandse voorstellingen überhaupt, hoewel hij het grootste deel van zijn leven in Frankrijk woonde. Dit om te kunnen voldoen aan de vraag van zijn voornamelijk Franse cliëntèle (pag. 137). Voor de impressionisten van de

---

Haagse School telde buitenlandse belangstelling voor typisch Hollandse taferelen hoogstwaarschijnlijk ook: zij kregen te maken met de 'Hollandgekte' in de Verenigde Staten (pag. 171).

En hoe is het met de molen bij de moderneren? Speelt deze bij hen nog wel een rol? Vele molens zijn in de vorige eeuw verdwenen. Het lijkt erop dat dit invloed had op de landschappen van de 20e-eeuwse avant-garde: de molen komt in hun werk veel minder voor.² Kees van Dongen, evenals Jongkind vertrokken naar Frankrijk, schilderde er bij uitzondering één, in Noord-Holland. Uit nostalgie? Of omdat het zijn 'buitenlandse' oog opeens trof, dat typisch Hollandse landschapselement, zo eenvoudig en krachtig van vorm afstekend tegen het grijze wolkendek (pag. 141)? Een van de prominentste modernistische molenschilders is Piet Mondriaan, die met zijn neoplasticisme of 'Nieuwe Beelding' de kunst de eerste decennia van de 20^e eeuw in een heel nieuwe fase bracht. Voor zijn overgang naar abstractie, tussen 1902 en 1911, schilderde hij een reeks landschappen met molens, de meeste in de omgeving van de rivier het Gein, bij Abcoude. De Oostzijdse Molen was in deze periode een van Mondriaans geliefdste thema's. Een molen waardoor ook Paul Gabriël al betoverd werd, jaren eerder, ergens in het laatste kwart van de 19^e eeuw (pag. 91). Mondriaan schilderde hem tussen 1902 en 1908 meer dan twintig keer, daarbij groeiend in zijn stijl. 'De Oostzijdse Molen aan het Gein bij maanlicht' is een van de eerste uit deze reeks (pag. 224). Deze serie is belangrijk geweest voor Mondriaans artistieke ontwikkeling, omdat deze een opmaat is geweest tot zijn vernieuwende geometrisch-abstracte werken. En het lijkt het laatste uitgebreide eerbetoon van een 20^e-eeuwse schilder aan een zo typisch Hollands fenomeen.

¹ Emil Nolde in zijn memoires 'Jahre der Kämpfe' over zijn reis naar Nederland, vermoedelijk in 1910.

² De impressionisme-epigonen worden hierbij buiten beschouwing gelaten: zij bleven in de stijl van de Haagse School landschappen schilderen, met en zonder molens.

Schaatsers en koek-en-zopie in opkomende storm

'Charles' Henri Joseph Leickert

Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)

Schaatsers en koek-en-zopie in opkomende storm, doek 61,4 x 100,3 cm, gesigneerd en gedateerd '80.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Nicolaas Johannes Roosenboom

Schaatsplezier op een bevroren rivier

Nicolaas Johannes Roosenboom

Schellingwoude (Ransdorp) 1805-1880 Assen

Schaatsplezier op een bevroren rivier, paneel 32,9 x 42,5 cm, gesigneerd.

Schaatsers en duwslede op een bevroren plas**Andreas 'Andries' Schelfhout**

Den Haag 1787-1870

Schaatsers en duwslede op een bevroren plas,
paneel 40,5 x 50,9 cm, gesigineerd en te dateren
1837.

Verso: nalatenschapszegel A.F. van Geetruyen.

Herkomst: mr. Augustin-François van Geetruyen,
Antwerpen, België, inv.nr. G6785. Deze verzame-
laar, erelid van de Academie in Antwerpen, had
een kleine maar zeer verfijnde collectie 'heden-
daagse' Belgische en Hollandse schilders (o.a.
A. Schelfhout, P. van Schendel, E. Verboeckhoven);
veiling Etienne Le Roy, Antwerpen, België, 6 juni
1872, lotnr. 33; kunsthandel Goupil & Cie.,
Den Haag.

Lit.: tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, 2005, afb. in kleur pag. 17.

Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel,
*Onsterfelijk Schoon. De landschappen van
Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leer-
lingen*, jan.-maart 2005.

Jacob Jan Coenraad Spohler**Zomers riviergezicht met molenrij****Jacob Jan Coenraad Spohler**

Amsterdam 1837-1923

Zomers riviergezicht met molenrij, doek
71,3 x 86 cm, gesigineerd.

Lit.: Pieter A. Scheen, *Honderd Jaren
Nederlandsche Schilder- en Teekenkunst: de
Romantiek met Voor- en Natijid (1750-1850)*,
Den Haag 1946, afb. 355.

Molen aan het water bij winter

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol

Den Haag 1850-1936

Molen aan het water bij winter, doek 50 x 60,3 cm,
gesigneerd.

De Schie bij Rotterdam

Johan Barthold Jongkind

Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André
(Frankrijk)

De Schie bij Rotterdam, doek 23,8 x 32,4 cm,
gesigneerd en gedateerd 1869.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Lit.: A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J.

Sinizergues, *Catalogue critique de l'Oeuvre de
Jongkind, Volume 1: Peintures*, Parijs 2003,
pag. 231, cat.nr. 570 (met afb. in kleur).

Jacobus Hendricus 'Jacob' Maris

Molens aan de vaart

Jacobus Hendricus 'Jacob' Maris

Den Haag 1837-1899 Karlsbad (Duitsland)
Molens aan de vaart, doek 38,3 x 64,9 cm,
gesigneerd.

Herkomst: S.M. van Wijck, Renkum, 1899;
veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam, 20
nov. 1900, lotnr. 53 (met afb.); mevr. Kwast;
veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam,
11 dec. 1956, lotnr. 237 (met afb.); Kunsthandel
Pieter A. Scheen, Den Haag, 1964; Galerie Nova
Spectra, Den Haag, 1970; Kunsthandel A.H. Bies,
Eindhoven, 1974; part. bezit Nederland.

Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse
beeldende kunstenaars 1750-1880*, Den Haag
1981, afb. 496; tent.cat. Amsterdam, Arti et
Amicitiae, *Eere-Tentoonstelling Jacob Maris*,
dec. 1899, cat.nr. 108 (met afb.).

Tent.: Amsterdam, Arti et Amicitiae,
Eere-Tentoonstelling Jacob Maris, dec. 1899.

Molen aan een polderplas bij zonsondergang

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Molen aan een polderplas bij zonsondergang,

doek 48 x 35,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. coll. Nederland.

Polderlandschap met molens en een hengelaar

Willem Roelofs

Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)

Polderlandschap met molens en een hengelaar,
paneel 24,2 x 40,4 cm, gesigineerd en gedateerd
'56.

Herkomst: kunsthandel Arthur Tooth & Sons,
New York; part. bezit Verenigde Staten.

Willem Roelofs

Polderlandschap met wipwatermolens

Willem Roelofs

Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)

Polderlandschap met wipwatermolens,
paneel 28 x 59 cm, gesigineerd en te dateren
1880-1885.

De Torenmolen in Zeddam

Adriaan Lubbers

Amsterdam 1892-1954 New York

De Torenmolen in Zeddam, doek 60,8 x 73,9 cm,
gesigneerd en gedateerd 1937.

Louis Alexander Abraham 'Loe' Zaalborn

Molens op een rij

Louis Alexander Abraham 'Loe' Zaalborn

Rotterdam 1891-1957 Amsterdam

Molens op een rij, board 74,6 x 99,3 cm,
gesigneerd.

Landschap in Noord-Holland

Cornelis Theodorus Maria 'Kees' van Dongen

Delfshaven 1877-1968 Monte Carlo

Landschap in Noord-Holland, doek

24,6 x 33,3 cm, gesigneerd.

Annotatie op spieraam: 'Landschap Noord

Holland, Van Dongen'.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Met echtheidsverklaring van Jacques Chalom des

Cordes, Parijs, 22 februari 2005, ref.nr.

05.02.22.9440.2745.

Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van

Kees van Dongen, in voorbereiding door Jacques

Chalom des Cordes, Wildenstein Institute, Parijs.

Met de wind in de zeilen

Frieda Kunzikon
9/67

Met de wind in de zeilen

Het water van de zee en de grote rivieren was voor de Hollanders van oudsher niet alleen een vijand die hun leven bedreigde, maar voor velen ook een middel van bestaan. Allereerst was er natuurlijk de visserij, in zout en zoet water, naar haring, paling, bot en ansjovis. Daarnaast bood het uitgebreide netwerk van waterwegen dat gevormd werd door plassen, zee en vaarten de mogelijkheid tot het transporteren van goederen en passagiers, een situatie waar ruimschoots gebruik van werd gemaakt. Zolang het niet bevroren was maakte water een sneller en betrouwbaarder vervoer mogelijk dan de hobbelige en doorgaans slecht begaanbare wegen. Water gaf dus vorm aan het leven van de mensen en tot ver in de 19^e eeuw verdienden veel mannen, van arm tot rijk, op het water als handelaar, visser, beurtschipper en koopman hun brood. De bedrijvigheid die dit met zich meebracht zorgde voor een schitterende stoffering van de waterwegen. Buitenlanders die ons land bezochten verbaasden zich erover hoe ieder stuk water werd benut en hoe, statig glijdend over brede watervlakten, zwaarbeladen zeilschepen lasten als hooi, graan, zand en turf naar hun bestemming voerden. Ook schilders kwamen kijken in het 'waterkoninkrijk Holland' met zijn overvloed aan 'vloeiwbare wegen'. Voor een efficiënt gebruik van wind en water waren er verschillende scheepstypen ontwikkeld. Op de binnenwateren, waar drempels, bruggen en sluisen de grootte van de schepen beperkten, werden houten platbodems gebruikt met groot draagvermogen, veel binnenruimte en weinig diepgang. Zijwaarden zorgden ervoor dat het schip niet dwarsscheeps kon afdrijven. Voor vrachtvervoer waren houten aken en tjalken (pag. 173) bestemd, en voor de kustvaart en grote binnenwateren de smak (pag. 146) en de poon. Gevist werd met de zeewaardige schokker (Urk) en de daaraan verwante botter (Volendam) met hun sterk naar binnen vallende boorden. Vanaf de Noordzeestranden viste men tot in de 20^e eeuw met de houten bom of bodemschuit, een brede, hoekige platbodem, die op het strand zijn ligplaats had. Voor het vervoer van personen tussen steden en dorpen en langs de rivieren werd doorgaans gebruik gemaakt van een beurtveer of trekschuit. Boeiers tenslotte werden gebouwd voor de pleziervaart en ook gebruikt voor comfortabele zakenreizen. Totdat in de 20^e eeuw spoorwegen en vrachtauto's de zeilende beroepsvaart overbodig maakten bevolkten al deze verschillende schepen de Hollandse wateren.

In de romantiek, met zijn voorkeur voor eigentijdse motieven, werd het Hollandse watergezicht met schepen enorm populair. De Hollanders keken vermoedelijk graag naar het water waar hun voorspoed vandaan kwam. Schilders als Louis Meijer, bekend om zijn 'woelige wateren' (pag. 146), J.C. Schotel en zijn zoon Petrus Johannes specialiseerden zich in dit genre, evenals van de Koekkoek-familie Johannes Hermanus, zijn zonen Johannes en Hermanus sr. en kleinzoons Hermanus jr. en Jan H.B. Zij blonken uit in de manier waarop zij het spel van de wind met schip en golven schilderden en werden bewonderd om hun nauwkeurige weergave van de verschillende scheepstypen met de bijbehorende tuigage en andere

---

realistische details. Hun marines tonen fiere schepen met wimpels in top en de grote Hollandse vlag aan de steven, het water schitterend onder de zomerwolken, wijd en ver tot aan de andere oever. Heden ten dage levert hun werk ons een schat aan cultuurhistorische informatie. Bovendien herinnert het ons aan de tijd dat op de rivieren nog in schoon en helder water op zalm werd gevist en de oversteek van Lemmer naar Amsterdam over de Zuiderzee een hachelijke onderneming was.

Met de komst van het impressionisme raakte het verhalende element op de achtergrond. De schilders wilden de natuur vastleggen in haar voortdurend wisselende stemmingen en trokken daarvoor naar buiten. Het water met zijn licht, veranderend met het seizoen of moment van de dag, leende zich bij uitstek voor dergelijke impressies. Hendrik Willem Mesdag trok naar het strand om de atmosfeer van de zee met de vissersschepen van zo nabij mogelijk te schilderen (pag. 201). Anderen gingen zelf het water op. Toen Charles-François Daubigny in 1871 een bezoek aan Nederland bracht huurde hij een bootje om de Maas te schilderen. Weissenbruch en Gabriël schilderden soms vanuit een roeibootje en W.B. Tholen liet in 1901 de lemsteraak Eudia bouwen, gevolgd door de wieringerbol Eudia II, waarmee hij tot 1918 zeilde op de Hollandse wateren. Hij maakte schetsen en geschilderde studies van havens in stemmig grijze tinten die hij in zijn atelier voltooide. Het liefst waren hem de kalmte van de vallende avond op het water en de nevelige atmosfeer van rivieren en Zuiderzee met door gefilterd licht vervaagde vormen (pag. 148).

Ook latere schilders meenden dat rechtstreeks contact met het water onontbeerlijk was voor hun kunst. De Groninger Ploeg-schilder Johan Dijkstra had in de jaren dertig een kleine zeilboot, Dikkop genaamd, en vanaf 1935 de Staverse jol Fenris waarop hij zo nu en dan werkte. Ploeglid George Martens schilderde vanaf het voordek van zijn Friese tjalk Alida als hij, dikwijls in gezelschap van Ploeggenoten Dijkstra, Altink en Wiegers, de binnenwateren van Groningen, Friesland of de Waddenzee doorkruiste. Met behulp van een speciale ezel schilderde hij havens, stadsgezichten met schepen, ladende en lossende aken en tjalken en de toenemende pleziervaart op de meren (pag. 152). Als een moderne schilderes als Frieda Hunziker tenslotte in 1947 dit typisch Hollandse motief als onderwerp kiest schildert ze, teruggekeerd in haar atelier, een bezonken beeld van masten, zeilen en windvaantjes (pag. 152), opgaand in een ritmisch spel van lijnen en driehoeken in de blauwe en grijze kleuren van de marines van weleer.

Een smak, tjalk en sloep in een opstekende bries

Abraham Hulk

Londen 1813-1897

Een smak, tjalk en sloep in een opstekende bries, doek 37,3 x 54,3 cm, gesigneerd.

Johan Hendrik 'Louis' Meijer

Het overhevelen van de vangst

Johan Hendrik 'Louis' Meijer

Amsterdam 1809-1866 Utrecht

Het overhevelen van de vangst, doek
147,5 x 125,5 cm, gesigneerd en gedateerd
1848.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Buisjesdag in Enkhuizen

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Amsterdam 1840-1912 Hilversum

Buisjesdag in Enkhuizen, doek 70,1 x 114,6 cm,
gesigneerd en gedateerd 1878.

Met gedateerde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket op spieraam: 'Dit schilderij voorstellende Buisjesdag te Enkhuizen is door mij ondergetekende vervaardigd te Hilversum, (...) Augustus, J.H.B. Koekkoek'.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Hermanus Koekkoek

Veerschuit in een lichte bries

Hermanus Koekkoek

Middelburg 1815-1882 Haarlem

Veerschuit in een lichte bries, doek 33 x 49,5 cm,
gesigneerd en gedateerd 1863.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Scheveningse bomschuiten op volle zee

Hendrik Willem Mesdag

Groningen 1831-1915 Den Haag

Scheveningse bomschuiten op volle zee, aquarel
40,6 x 29,5 cm, gesigneerd.

Geregistreerd bij de Mesdag Documentatie
Stichting, Rijksbureau voor Kunsthistorische
Documentatie, Den Haag, poortnr. 3013.36.
Tent.: Kampen, Stedelijk Museum Kampen,
*Hendrik Willem Mesdag en James Ensor: strand-
en zeegezichten*, juni-aug. 2004.

Willem Bastiaan Tholen

Botters in een windstilte

Willem Bastiaan Tholen

Amsterdam 1860-1931 Den Haag

Botters in een windstilte, doek op paneel
27,7 x 38,2 cm, gesigneerd en gedateerd '26.

Annotatie verso (niet van de schilder): 'Gekocht
mei 1937 Atelier Kanaal Villa, den Haag'.

Herkomst: W.E.E. Tholen-de Ranitz, Den Haag,
1937; coll. F.G. Bodde, Laren/Groot-Brittannië.

Zomers riviergezicht met zeilschepen

Willem Bastiaan Tholen

Amsterdam 1860-1931 Den Haag

Zomers riviergezicht met zeilschepen, doek

35,4 x 59 cm, gesigneerd en gedateerd '04.

Herkomst: The French Gallery, Londen, inv.nr. 42.

Volendamse botter op de Zuiderzee bij Marken

Antonie Pieter Schotel

Dordrecht 1890-1958 Laren (N.H.)

Volendamse botter op de Zuiderzee bij Marken,
doek 80,3 x 100,5 cm, gesigneerd.

Dirk Smorenberg

Zeilboten op de Loosdrechtse Plassen

Dirk Smorenberg

Alkmaar 1883-1960 Oud-Loosdrecht

Zeilboten op de Loosdrechtse Plassen, doek
73 x 87,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht
door de vader van de vorige eigenaar.

Zeilbotenverhuur aan de Loosdrechtse Plassen

Gerbrand Frederik van Schagen

Den Haag 1880-1968 Laren (N.H.)

Zeilbotenverhuur aan de Loosdrechtse Plassen,
doek 68,3 x 98,5 cm, gesigneerd en gedateerd
1934.

Zeilboten op het Paterswoldse Meer

Gijsbert 'George' Martens

Groningen 1894-1979

Zeilboten op het Paterswoldse Meer, doek
34,8 x 51 cm, gesigneerd en gedateerd '30.

Frieda Hunziker

Masten en zeilen

Frieda Hunziker

Amsterdam 1908-1966

Masten en zeilen, doek 90,3 x 60,5 cm,
gesigneerd en gedateerd 9/47.

Herkomst: P. Woortman, Amsterdam.

Lit.: tent.cat. P.W. Steinz (inl.), *Herinnering aan
Frieda Hunziker*, Amsterdam 1967, pag. 6,
cat.nr. 5 (met afb.).

Tent.: Amsterdam, Museum Fodor,
Herdenkingstentoonstelling Frieda Hunziker,
april-juni 1967.

De 'Fenris' in het Reitdiep

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

De 'Fenris' in het Reitdiep, doek 50 x 75,9 cm, verso gesigneerd op restant van het originele spieraam.

Johannes 'Johan' Dijkstra

De achtersteven met roerkop van de tjalk 'Alida' van George Martens

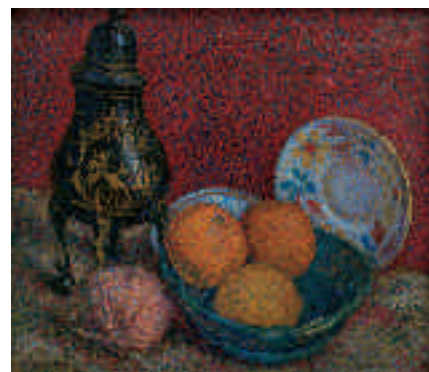

Johannes 'Johan' Dijkstra

Groningen 1896-1978

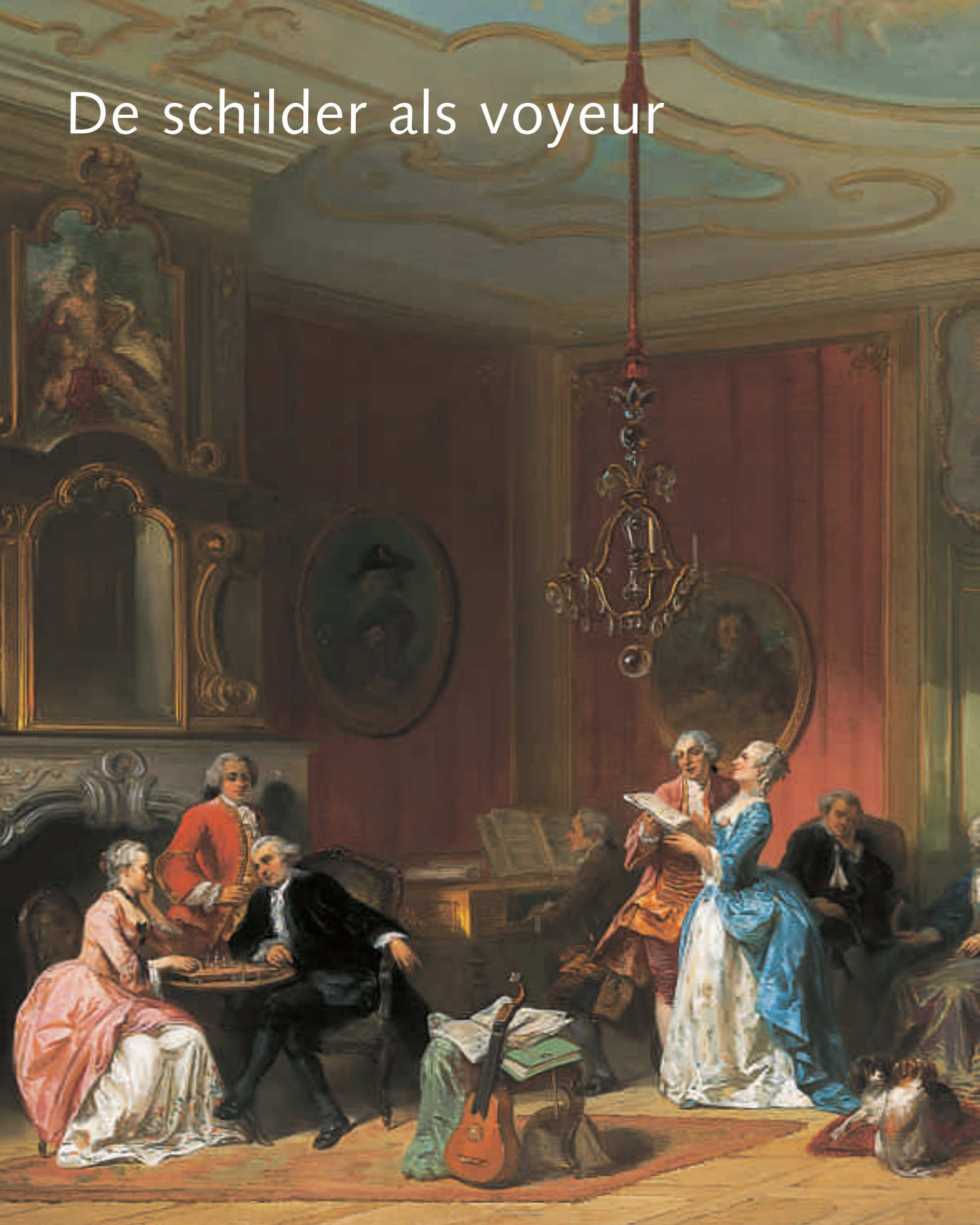
De achtersteven met roerkop van de tjalk 'Alida' van George Martens; verso: stilleven met samovar, sinaasappelen en een ui, doek 36 x 40,2 cm, verso gesigneerd.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de oom van de vorige eigenaar.

De schilder als voyeur

'Het scheppen van je eigen omgeving (...). Het is een specifiek Hollands verlangen. Wij hechten veel waarde aan ons binnenhuisje. Vermeer, de Hoogh, Pieter Janssens hebben het Hollandse binnenhuis uit de gouden eeuw een wereldvervaardheid gegeven. (...) om Vondel met een kleine variant te citeren "de liefde voor zijn huis blijft ieder aangeboren".' (Paul Bromberg in *Meubels en mensen*, 1948). Of het al of niet voortkomt uit de liefde voor het interieur, het is een feit dat het schilderen van huiselijke taferelen in Nederland een lange traditie kent. In de 17^e eeuw werd het interieurstuk een zelfstandig genre. De 19^e-eeuwse interieurvoorstellingen waren aanvankelijk sterk geënt op die uit de Gouden Eeuw. Deze historische belangstelling werd gevoed door een hevig nationalistisch sentiment in de romantiek, waarbij de 17e eeuw werd gezien als glorie tijd in de vaderlandse geschiedenis. Door kunstenaars werd een geromantiseerd, Oudhollands sfeerbeeld gecreëerd. Binnenhuisscènes werden, net als bijvoorbeeld landschappen en stadstaferelen, gezien als geschilderde odes aan eigen land: kijkjes in Oudhollandse burgerhuizen, met figuren in dito kledij, strenge houten meubelen, zwart-witte tegelvloeren en glas-in-loodvensters. Maar ook kerkinterieurs à la Pieter Jansz. Saenredam en Emanuel de Witte werden geschilderd. Geïnspireerd door deze kunstenaars ontwikkelde Johannes Bosboom zich op geheel eigen wijze tot absolute meester in dit genre, en ook stadsporettist Cornelis Springer waagde zich aan dit thema (pag. 158). Naast historiserende voorstellingen vindt men in de 19^e eeuw de recentere stijl in de wooncultuur terug in schilderijen van rococo-, neoclassicistische of biedermeierinterieurs, met stijlvol geklede bewoners in hun pronkkamer, poserend, dan wel musicerend of anderszins bezig. Bekend zijn de werken van A.H. Bakker Korff en David Bles; ook H.F.C. ten Kate wijdde zich aan dit onderwerp (pag. 159). Het zijn schilderijen die het midden houden tussen een binnenhuistaferel en een groepsportret, die bij uitstek de burgerlijke cultuur van de romantiek vertegenwoordigen. Later in de eeuw, bij de impressionisten, wordt het interieur intiemer, worden er meer huiselijke scènes weergegeven. Dan zijn het ook niet meer alleen stadshuizen met hun bewoners die worden uitgebeeld: de schilders hebben inmiddels het platteland (her)ontdekt. Op locatie, dan wel in een nagebouwde inscenering in hun atelier, schilderen de kunstenaars van de Larense en Haagse School boeren- en vissersgezinnen in hun eenvoudige huisjes.

Ook in de 20e eeuw lijkt de voorkeur uit te gaan naar de huiselijke sfeer. Het betreft dan niet meer zozeer boeren en vissers, maar vooral privé-taferelen uit de kring van de kunstenaar: een kamer in zijn eigen huis, of een geliefde of een bekende, vastgelegd in diens eigen omgeving, niet geposeerd maar ingekeerd bezig. Soms is het atelier zelf het hoofdonderwerp. Een enkele keer gunt de schilder ons een kijkje in zijn domein: hijzelf aan het werk achter zijn ezel, soms in gezelschap van een model of een bezoeker. Of een verlaten atelier, vol met schildersattributen en een halfvoltooid doek op de ezel: door de eeuwen heen is het door kunstenaars vastgelegd, alsof ze hun 'geheim' toch met de beschouwer

---

wilden delen. Abstract werkende kunstenaars blijken ook nog geïnspireerd te zijn door het interieur, al is het niet de voorstelling, maar de achterzijde van het doek, die dit duidelijk maakt (pag. 213).

En dan zijn er, tegenover de beslotenheid van het binnenhuis, de openbare interieurs die schilders inspireerden, zoals cafés, theaters, concertzalen, kerken en winkels. In de schilderkunst van de romantiek speelt het openbare binnenleven zich af in kroegen of kerken. Bij de impressionisten, en ook bij kunstenaars in de 20e eeuw, zijn mondaine uitgaansgelegenheden populair. Met name Isaac Israëls is bekend geworden als chroniqueur van het leven in café en theater rond de eeuwwisseling (pag. 164).

Het interieur is een afspiegeling van het geleefde leven: 'toon mij uw huis en ik zeg u wie u bent'. Het kan iets zijn om mee te pronken, het binnenhuis als symbool van 'goede smaak', eruditie en status. Maar het kan ook een 'cocon' zijn, een beschutting tegen de buitenwereld, knus en vol met persoonlijke objecten, zoals erfstukken, souvenirs en familiefoto's. Ieder mens bewaart en verzamelt, en al die vergaarde objecten zijn dragers van associaties en herinneringen. Ze vertellen over het leven en de persoonlijkheid van de bewoner. Bij het interieurstuk telt dan óók zo iets immaterieels en essentieels als de sfeer. Zoals een portret niet alleen een weergave van het uiterlijk moet zijn, maar ook iets moet laten doorschemeren van het karakter van de geportretteerde. Het heeft daarom wat voyeuristisch, dat kijken naar interieurvoorstellingen, alsof je stiekem gluurt naar iets dat niet voor jouw ogen bedoeld is. Helemaal als het gaat om een intiem portret van een kamer met een enkele figuur (pag. 160). Daar ligt dan ook de aantrekkingskracht van het interieurstuk: je kijkt even in het leven van een ander, en een fantasie wordt geboren.

Hollands kerkinterieur met 17^e-eeuwse figuren

Cornelis Springer

Amsterdam 1817-1891 Hilversum

Hollands kerkinterieur met 17^e-eeuwse figuren,
paneel 27,8 x 25 cm, gesigneerd met monogram.

Herkomt: coll. Drucker-Fraser,

Londen/Zwitserland; huwelijksgeschenk van het
echtpaar Drucker-Fraser aan Jhr. P.R. Feith,
Overschie, 1935, daarna door vererving in bezit
gekomen van de vorige eigenaar.

De muziekkamer

Herman Frederik Carel ten Kate

Den Haag 1822-1891

De muziekkamer, paneel 65,3 x 98 cm, gesig-neerd.

Herkomst: coll. D. van de Wijnperse, tot 1871; veiling Goupil & Cie., Den Haag, nalatenschapsveiling coll. D. van de Wijnperse, 1 maart 1871, lotnr. 67; coll. E. Suermondt, Rotterdam, tot 1885; veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam, nalatenschapsveiling coll. E. Suermondt, 28 april 1885, lotnr. 8 (met afb.); veiling Boussod, Valadon & Cie., Den Haag, 13 nov. 1894, lotnr. 44 (met afb.); Kunsthandel Pieter A. Scheen, Den Haag, 1953; part. bezit Groot-Brittannië.

George Gillis Haanen

Avonddienst in een gotische kerk

George Gillis Haanen

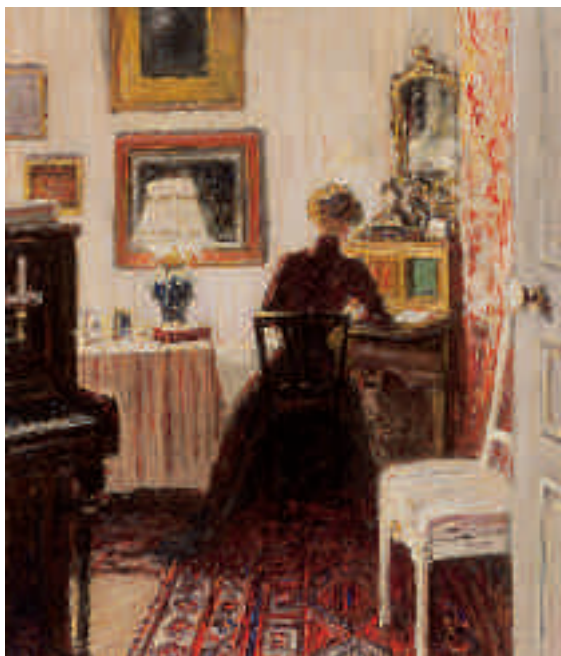
Utrecht 1807-1879 Bilsen of 1881 Aken (Duitsland)

Avonddienst in een gotische kerk, paneel 74,9 x 60,2 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Oostenrijk.

Interieur met Lily Clifford, Parijs

Carel Nicolaas Storm van 's-Gravesande

Breda 1841-1924 Den Haag

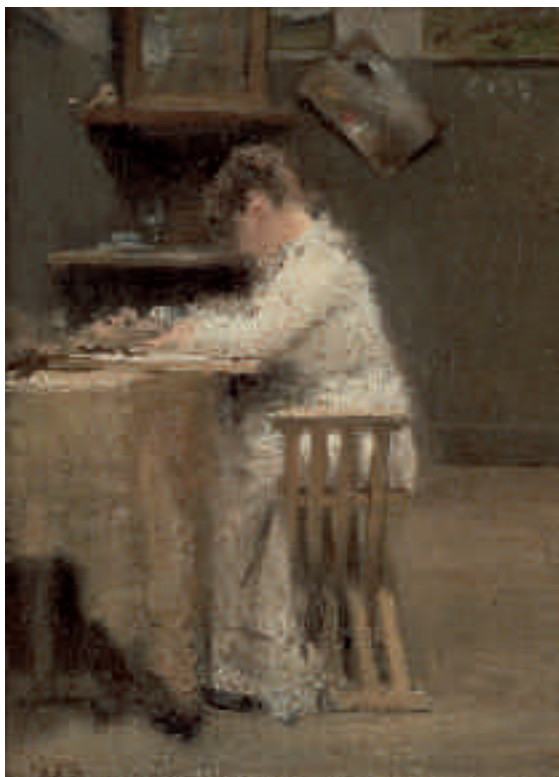
Interieur met Lily Clifford, Parijs, schildersboard
54,9 x 45,9 cm, gesigneerd met monogram en
verso gedateerd 5 nov. 1907.

Annotatie verso: 'Lily Clifford, Parijs 1907 door
C.N. Storm van 's Gravesande, 5 nov. 1907'.

Herkomst: Jkvr. A.C.A.J. Clifford, Den Haag, tot
1961; coll. Gemeentemuseum, Den Haag,
1961-2005, inv.nr. 121-1961.

Jean Theodoor 'Jan' Toorop

Lezende vrouw aan tafel

Jean Theodoor 'Jan' Toorop

Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag

Lezende vrouw aan tafel, doek 37,2 x 28 cm,
gedateerd 1883.

Annotatie: '8135'.

Meisje met spinrokken

Matthijs 'Thijs' Maris

Den Haag 1839-1917 Londen

Meisje met spinrokken, doek 41,4 x 22,3 cm, gesigneerd en gedateerd '73.

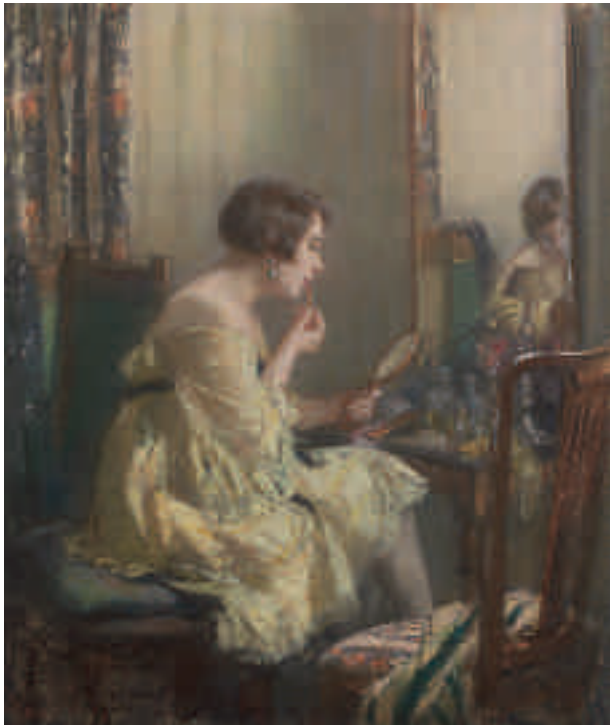
Herkomst: coll. J.R.H. Neervoort van de Poll, Driebergen; kunsthandel Barbizon House, Londen, 1907; Kunstzaal Kleykamp, Den Haag, 1924; coll. mevr. A.J. Cohen Stuart, Londen, 1935; part. bezit Verenigde Staten.

Lit.: D. Croal Thomson, *The Brothers Maris* (speciale editie van 'The Studio'), Londen/Parijs 1907, afb. M.18; *Maandblad voor Beeldende Kunsten I* (1924), afb. pag. 252; tent.cat. *Maris Tentoonstelling*, Den Haag, Gemeentemuseum/Amsterdam, Stedelijk Museum, 1935, cat.nr. 187; tent.cat. Den Haag, Gemeentemuseum, *Matthijs Maris*, 1939, cat.nr. 27.

Tent.: *Maris Tentoonstelling*, Den Haag, Gemeentemuseum, dec. 1935-febr.

1936/Amsterdam, Stedelijk Museum, febr.-maart 1936; Den Haag, Gemeentemuseum, *Matthijs Maris*, aug.-okt. 1939.

Toiletmaken

Salomon Garf

Amsterdam 1879-1943 Auschwitz (Polen)

Toiletmaken, pastel 85,6 x 71,9 cm, gesigneerd.

Herkomst: Kunsthandel Frans Buffa & Zonen;
part. bezit Frankrijk.

Salomon Garf

Zittende vrouw voor haar kaptafel

Salomon Garf

Amsterdam 1879-1943 Auschwitz (Polen)

Zittende vrouw voor haar kaptafel, pastel
59,9 x 38,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Frankrijk.

't Kindje slaapt

Otto Willem Albertus 'Albert' Roelofs

Schaerbeek (België) 1877-1920 Den Haag
't Kindje slaapt, doek 60,2 x 50 cm, gesigneerd
 en gedateerd '17.

Herkomst: Teyler's Stichting, Haarlem, 1917;
 veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, 25 mei
 1966, lotnr. 432 (met afb.); part. coll. Chicago,
 Verenigde Staten.

Lit.: verkoopboeken Albert Roelofs, nr. 193;
Vrouw en Kroniek, jan. 1917 (met afb.); *Nieuwe
 Rotterdamsche Courant*, maart 1917; H.J.
 Scholten e.a., *Catalogus van de schilderijen der
 kunstverzameling van Teyler's Stichting te*

Haarlem, Haarlem 1920, cat.nr. 172; Jan
 Juffermans, *Albert Roelofs 1877-1920*, Den
 Haag 1982, pag. 204, cat.nr. 75 en afb. 75.
 Tent.: Amsterdam, Arti et Amicitiae,
*Tentoonstelling van schilderijen en beeldhouw-
 werken vervaardigd door leden der Maatschappij*,
 april-mei 1917, cat.nr. 112; Den Haag, Pulchri
 Studio, *Voorjaartentoonstelling*, 1917, cat.nr. 11
 (afgebeeld op de uitnodiging); Den Haag,
 Haagsche Kunstkring, *Tentoonstelling ter
 opening der nieuwe kunstzalen*, okt.-nov.
 1917, cat.nr. 67.

Theatercafé Scala, Den Haag

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Theatercafé Scala, Den Haag, doek 65 x 58 cm,
gesigneerd en te dateren 1927-1934.

Herkomst: Kunsthandel G.J. Scherpel, Bussum,
1978; part. bezit Nederland.

Lit.: A. Wagner (inl.), *Isaac Israels 1865-1934*,
Kunsthandel Ivo Bouwman, Den Haag 1980,
cat.nr. 37 (met afb.); A. Wagner, *Isaac Israels*,

Venlo 1985, pag. 148, pag. 150, afb. 196.

Tent.: Den Haag, Pulchri Studio, tent. Kunst-
handel G.J. Scherpel, Bussum, 1978; Den Haag,
Kunsthandel Ivo Bouwman, *Isaac Israels*
1865-1934, sept.-okt. 1980; Den Haag, Museum
Mesdag, *Proost. Het caféleven in beeldende*
kunst en literatuur tussen 1840-1940, te ver-
wachten 2007.

Theeuurtje in 't Goude Hooft, Den Haag

Franciscus Willem 'Franz' Helfferich

Den Haag 1871-1941

Theeuurtje in 't Goude Hooft, Den Haag, doek

35 x 45 cm, gesigineerd.

Martin Monnickendam

Het concert

Martin Monnickendam

Amsterdam 1874-1943

Het concert, doek 60,3 x 45,5 cm, gesigineerd en gedateerd 1922.

Lit.: tent.cat. Amsterdam, Stedelijk Museum, *Eere-Tentoonstelling Martin Monnickendam*, 1924, cat.nr. 45.

Tent.: Amsterdam, Stedelijk Museum, *Eere-Tentoonstelling Martin Monnickendam*, febr.-maart 1924.

Geregistreerd bij de Stichting Vrienden van de schilder Martin Monnickendam, Amsterdam, nr. 22-25-INT.

Uitzicht vanuit het atelier van de schilder

Otto van Rees

Freiburg (Duitsland) 1884-1957 Utrecht
Uitzicht vanuit het atelier van de schilder, doek
70,3 x 50 cm, gesigneerd en te dateren ca.
1944.

Herkomst: Nico Jesse (1911-1976), Utrecht,
fotograaf.

Theodorus Lambertus 'Theo' Kurpershoek

Interieur

Theodorus Lambertus 'Theo' Kurpershoek

Rotterdam 1914-1998 Amsterdam
Interieur, doek 30,1 x 40,2 cm.
Tent.: Amsterdam, locatie onbekend,
Tentoonstelling van Amsterdamse schilders,
voorjaar 1948.

Compositie

Gerardus 'Geer' van Velde

Lisse 1898-1977 Cachan (Frankrijk)

Compositie, doek 54,4 x 81,3 cm, gesigneerd
met initialen en verso voluit.

Herkomst: rechtstreeks gekocht van de familie
van de schilder door de vorige eigenaar.

Denkend aan Holland

Denkend aan Holland / zie ik breede rivieren / traag door oneindig / laagland gaan, (...)

Ieder kent het beeld dat Hendrik Marsman in 1936 opriep van het Hollandse landschap: een vlak land, doorsneden van stromen en sloten, met slechts hier en daar een boerderij of een verafgelegen stadje. Wij Hollanders zien ons land graag zo. En hoewel dit beeld nu plaats gemaakt heeft voor Frau Antje, tulpen, klompen en nederwiet werd het tot ver in de 19^e eeuw ook door buitenlanders als typisch Hollands beschouwd.

Het Hollandse (rivier)landschap werd in de 17^e eeuw voor het eerst geschilderd door Jan van Goyen, Esaias van de Velde en Salomon van Ruysdael. Hun ongeïdealiseerde weergave van de 'eigen' Hollandse natuur en de realistische details oogstten in brede kring bewondering. De schilderijen werden in de 17^e en 18^e eeuw een geliefd verzamelobject en veel landschappen kwamen terecht in Engelse en Duitse collecties. In de 19^e eeuw kwamen daar 'nieuwe' verzamelaars uit Amerika en Canada bij. Prestige en belegging waren belangrijke redenen voor verwerving, maar ook moet er bewondering bestaan hebben voor het typisch Hollandse dat men in deze landschappen aantrof.

Het duurde niet lang of buitenlandse kunstenaars reisden naar het waterrijke Holland, aangespoord door beschrijvingen en reisverhalen, en gedreven door nieuwsgierigheid naar het land waar de 17^e-eeuwse landschapschilderkunst zijn wortels had. Hun aantal nam toe toen in de 19^e eeuw de vervoersmogelijkheden verbeterden en de grote Nederlandse kunstverzamelingen openbaar toegankelijk werden. William Turner, groot bewonderaar van Jan van Goyen, bezocht ons land in 1871 voor het eerst, hetgeen resulteerde in een aantal opmerkelijke riviergezichten bij Dordrecht. Ook Charles-François Daubigny, Eugène Boudin, Claude Monet en vele andere buitenlandse kunstenaars schilderden hier landschappen. Men reisde naar Dordrecht, Gouda, Delft en de haven van Rotterdam, naar Den Haag met het nabijgelegen Scheveningen en naar Amsterdam, Alkmaar en de vissersplaatsjes langs de Zuiderzee. Men bewonderde de traag voortstromende Maas en Merwede met hun zeilschepen, de zee, de koeien, de imposante wolkenluchten boven een smalle reep horizon en de stadjes met hun eeuwenoude raadhuisen en stadspoorten.

De Hollandse romantische schilders, die met hun landschappen en marines teruggrepen op 17^e-eeuwse voorbeelden, speelden soms handig in op de buitenlandse belangstelling voor ons land. Van de schilder Pieter Cornelis Dommershuijzen (pag. 172) bijvoorbeeld weten we dat hij voor de Engelse markt aangename, typisch Hollands aandoende fantasietafereeltjes schilderde, die hij, net als zijn broer Cornelis Christiaan, op de achterzijde voorzag van topografische titels. Ook Hermanus Koekkoek sr. en zijn zoons Jan H.B. Koekkoek en Hermanus Koekkoek jr. verkochten veel werk naar Engeland, vooral nadat laatstgenoemde in 1869 een kunsthandel in Londen begon.

Het waren de schilders van de Haagse School die het waterrijke polderlandschap 'ontdekten': het dampige land met zijn in het diffuse licht afgezwakte vormen, zijn sloten, grazende koeien in frisgroene weiden en wolken weerspiegeld in het water. De belangrijkste vertegenwoordigers waren Willem Roelofs, Hendrik Johannes Weissenbruch en Paul Gabriël. Deze laatste blonk uit in het schilderen van de atmosfeer van het waterrijke land rond Gouda, Woerden en Nieuwkoop. Hij schilderde zijn landschappen graag in de ochtend of avond of in tegenlicht met silhouetten van molens of boerderijen (pag. 181). Om dit te kunnen doen keerde hij na 1860 regelmatig vanuit zijn woonplaats Brussel terug naar Holland, net als Roelofs.

De voorkeur voor het typisch Hollandse verklaart mogelijk ook de populariteit van de Haagse School in het buitenland. Met name Weissenbruch verkocht vanaf het laatste kwart van de 19^e eeuw veel aan Canadese, Amerikaanse en Engelse verzamelaars. Misschien herkende men in het directe contact met de eigen natuur en de uitbeelding van het gewone leven het werk van de nog steeds geliefde 17^e-eeuwse meesters. Deze smaak blijkt ook uit de populariteit van het werk van Jongkind. Hoewel hij vanaf 1860 in Parijs woonde, schilderde hij voor de Franse markt Hollandse onderwerpen, waarvoor hij regelmatig naar zijn moederland reisde om inspiratie op te doen (pag. 179). Het lijkt of de Haagse School ook weer aanzette tot reizen. Vanaf grofweg 1880 komen er in de zomermaanden zoveel buitenlandse schilders naar ons land dat er achteraf van een 'Hollandgekte' wordt gesproken. Geliefd reisdoel was het schilderachtige Katwijk, waar het vissersleven zich nog grotendeels op het strand afspeelde. Onder hen waren veel leerlingen van de academies van Düsseldorf en München, zoals Charles Paul Gruppe (pag. 183), Wilhelm Hambüchen (pag. 194) en Hans von Bartels (pag. 195). De Amerikanen concentreerden zich behalve in Katwijk ook in Volendam. Het startsein voor hun massale bezoek aan dit vissersdorpje werd vermoedelijk gegeven door het reisverslag van Henry Havard getiteld *La Hollande pittoresque* (1873), dat in 1875 in een Engelse vertaling verscheen. De auteur gaf hierin een beschrijving van de schilderachtige vissersstadjes langs de Zuiderzee en 'schildert' de eigenaardige, haast exotische klederdrachten van Volendam, Marken en Urk. De buitenlandse kunstenaars troffen al rondreizend ook andere onderwerpen, zoals de bloembollenvelden, een motief waarvoor de Hollandse schilders tot dan toe geen belangstelling hadden. De Franse impressionist Claude Monet wordt beschouwd als een van de eersten die deze felgekleurde bloemenvelden schilderde, tijdens een reis door Holland in het voorjaar van 1886. Ongeveer tegelijkertijd maakte de Hollandse impressionist Anton Koster het onderwerp tot zijn specialiteit (pag. 184). Zó uitgebreid en in al zijn facetten schilderde hij de tulpen teelt dat hem in kleine kring de bijnaam 'Anton Tulp' gegeven werd.

Beurtschip in de havenmond van Dordrecht bij opkomende storm

Pieter Cornelis Dommershuijzen

Utrecht 1834-1908 Groot-Brittannië

Beurtschip in de havenmond van Dordrecht

bij opkomende storm, doek 75,3 x 127 cm,

gesigneerd en gedateerd 1885.

Hollands havengezicht

Elias Pieter van Bommel

Amsterdam 1819-1890 Wenen

Hollands havengezicht, doek 52,4 x 95,4 cm,
gesigineerd en gedateerd 1881.

Herkomst: part. bezit Oostenrijk.

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Zeilende boeier voor het havenfront van Amsterdam

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Amsterdam 1840-1912 Hilversum

*Zeilende boeier voor het havenfront van
Amsterdam*, doek 59,9 x 93,3 cm, gesigineerd.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Gezicht op de Oude Kerk van Delft

Bartholomeus Johannes van Hove

Den Haag 1790-1880

Gezicht op de Oude Kerk van Delft, paneel
42,4 x 54,9 cm, gesigneerd en gedateerd 1841.
Herkomst: part. coll. Oostenrijk.

Jan Hendrik Verheijen

Stadsgezicht met wandelaars op een brug

Jan Hendrik Verheijen

Utrecht 1778-1846

Stadsgezicht met wandelaars op een brug,
paneel 24,2 x 20,9 cm, gesigneerd en gedateerd
1813.

De Cellebroederspoort in Kampen

Cornelis Springer

Amsterdam 1817-1891 Hilversum

De Cellebroederspoort in Kampen, paneel

51,5 x 42 cm, gesigneerd en gedateerd 1863.

Met verso verzegelde, gedateerde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket: 'Le soussigné déclare par (...) que ce tableau, représentant une vue sur l'ancienne porte des Cellites à Kampen (Prov. d'Overijssel Pays-Bas) est peint par lui,

Amsterdam 21 Juin 1863, C. Springer'.

Herkomst: Gebr. van der Donckt, Brussel, rechtstreeks van de schilder gekocht op 30 juni 1863; part. bezit Groot-Brittannië.

Lit.: W. Laanstra, H.C. de Bruyn, dr. J.H.A. Ringeling, *Cornelis Springer (1817-1891)*, Utrecht 1984, pag. 141, cat.nr. 63-12 (met afb.); vgl. Willem Laanstra, *Cornelis Springer: Geschilderde Steden*, Amsterdam 1994, pag.

129, cat.nr. T63-6 (met afb.); vgl. tent.cat. Kampen, Stedelijk Museum Kampen, *Langs de IJssel en de Zuiderzee: Cornelis Springer en het Nederlandse stadsgezicht in de 19e eeuw*, Kampen 2000, pag. 54, cat.nr. 32 (met afb. in kleur).

Kalme rivier met schepen en afgemeerde woonschuit

Hermanus Koekkoek

Middelburg 1815-1882 Haarlem

Kalme rivier met schepen en afgemeerde woonschuit, doek 38,4 x 56,8 cm, gesigineerd en gedateerd 1863.

Herkomst: coll. Mrs. Mary Whitelock, Groot-Brittannië; kunsthandel Frost & Reed Ltd., Londen, 1968; part. bezit Groot-Brittannië.

Ophaalbrug in Kortenhoef

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Amsterdam 1840-1912 Hilversum

Ophaalbrug in Kortenhoef, doek 32 x 47,4 cm, gesigineerd en gedateerd 1900.

Met verzegelde, gedateerde authenticiteitsverklaring op etiket op spieraam: 'Dit schilderij voorstellende gezicht te Kortenhoef (...) ondergetekende vervaardigd, Hilversum, 1900, Jan H.B. Koekkoek'.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Pieter Plas

Rustend vee en een hengelaar in Hollands landschap

Pieter Plas

Alkmaar 1810-1853

Rustend vee en een hengelaar in Hollands landschap, doek 44,1 x 56,8 cm, gesigineerd en gedateerd 1842.

Weids zomerlandschap met boerderij en molen

Anthonij 'Anton' Mauve

Zaandam 1838-1888 Arnhem

Weids zomerlandschap met boerderij en molen,

doek 75 x 101,7 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Langs de rivier

Johan Barthold Jongkind

Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André
(Frankrijk)

Langs de rivier, doek 24,6 x 32,5 cm, gesigneerd
en gedateerd 1868.

Herkomst: veiling Hôtel Drouot, Parijs, nalatens-
chapsveiling J.B. Jongkind, 7-8 dec. 1891, lotnr.
38; Percy Turner; Paul Maze; The Independent
Gallery, Londen; O'Hana Gallery, Londen, 1957;
part. coll. Verenigde Staten.

Lit.: tent.cat. Londen, O'Hana Gallery, *French
Masters of the XIXth and XXth Century*, 1957,
cat.nr. 26; V. Hefting, *Jongkind: sa vie, son
oeuvre, son époque*, Parijs 1975, pag. 199,
cat.nr. 453 (met afb.); A. Stein, S. Brame,
F. Lorenceau, J. Sinizergues, *Catalogue critique
de l'Oeuvre de Jongkind, Volume 1: Peintures*,
Parijs 2003, pag. 205, cat.nr. 476 (met afb. in
kleur).

Tent.: Londen, O'Hana Gallery, *Exhibition of
French Masters of the 19th and 20th Century*,
juni-sept. 1957.

Paul Joseph Constantin Gabriël

Hollands polderlandschap

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Hollands polderlandschap, doek 63,6 x 97,7 cm,
gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Zwitserland.

Ochtendstemming bij Veenendaal

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen
Ochtendstemming bij Veenendaal, doek
66 x 101,5 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Lit.: vgl. M. Peters, B. Tempel (red.), *Paul Joseph Constantin Gabriël 1828-1903. Colorist van de Haagse School*, Dordrecht/Kleef/Zwolle 1998, pag. 58, afb. 51 (in kleur).

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Melktijd

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Den Haag 1824-1903
Melktijd, doek op paneel 20,8 x 29,7 cm,
gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Canada.

Boerin aan de waterkant

Paul Joseph Constantin Gabriël

Amsterdam 1828-1903 Scheveningen

Boerin aan de waterkant, doek 45,6 x 31,7 cm,
gesigneerd.

Herkomt: veiling C.F. Roos & Co., Amsterdam,
28 nov. 1905, lotnr. 63 (met afb.).

Drooggevallen palingfuiken in de haven van Volendam

Eleanor Parke Custis

Washington DC (Verenigde Staten) 1897-1983
(plaats overlijden onbekend)

Drooggevallen palingfuiken in de haven van Volendam, doek 51,2 x 61,1 cm, gesigineerd.

Herkomst: Vose Galleries, Boston, Verenigde Staten.

'Herman' Davinus Heuff

Zeilboten op een poldervaart

'Herman' Davinus Heuff

Den Haag 1875-1945 Heemstede

Zeilboten op een poldervaart, board 23,1 x 34,6 cm, gesigineerd.

De haven van Volendam

Charles Paul Gruppe

Picton (Canada) 1860-1940 Rockport MA
(Verenigde Staten)

De haven van Volendam, aquarel en gouache
34,3 x 49,9 cm, gesigneerd.

Annotatie verso: 'Harbor at Volendam'.

Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Maurice Sys

De Dijk in Volendam, 's morgensvroeg

Maurice Sys

Gent (België) 1880-1972

De Dijk in Volendam, 's morgensvroeg, gouache
27,4 x 29,9 cm, gesigneerd en verso gedateerd
1918.

Annotatie verso op etiket: "'Volendam" Maurice
Sys, 1918'.

Herkomst: mevrouw Régine Sys, Sint-Niklaas,
België; part. bezit België.

Lit.: tent.cat. Deinze, België, Museum van Deinze
en Leiestreek, *Maurice Sys 1880-1972*, cat.nr.
130 (als: 'Haven van Volendam 's morgens').
Tent.: Deinze, België, Museum van Deinze en
Leiestreek, *Maurice Sys 1880-1972*, okt.-dec.
1989.

Het huis van Benedictus de Spinoza te Rijnsburg, temidden van bloeiende tulpenvelden

Antonie Lodewijk 'Anton L.' Koster

Terneuzen 1859-1937 Haarlem

Het huis van Benedictus de Spinoza te Rijnsburg,

temidden van bloeiende tulpenvelden, doek

75,1 x 100,4 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Stilleven met tulpen in een vaas

Dirk Smorenberg

Alkmaar 1883-1960 Oud-Loosdrecht

Stilleven met tulpen in een vaas, doek

66,8 x 66,5 cm, gesigneerd en gedateerd '16.

Herkomst: Kunstzaal van De Moderne

Boekhandel, Amsterdam, nr. C3180.

Lit.: Emke Raassen-Kruiemel, *Dirk Smorenberg:*

In de ban van de natuur, Warnsveld 2005, pag.

52 (met afb. in kleur), pag. 69, cat.nr. 22.

Tent.: Laren, Singer Museum, *D.H.W. Filarski en*

Dirk Smorenberg - Schildersvrienden, mei-juli

2005.

Agnes Gardner King

In het tulpenveld

Agnes Gardner King

Groot-Brittannië, werkzaam tussen 1882-1913

In het tulpenveld, aquarel 47,4 x 37,3 cm,

gesigneerd en gedateerd '13.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Lit.: vgl. George Hitchcock, 'In de Haarlemmer

Tulpenvelden', afgebeeld in: Hans Kraan,

Dromen van Holland. Buitenlandse kunstenaars

schilderen Holland, 1800-1914, Zwolle 2002, in

kleur pag. 244 en op omslag.

Van vissers en badgasten

Van vissers en badgasten

Al in de 17^e eeuw trokken kunstenaars vanuit binnen- en buitenland naar de Noordzeekust, waar ze werden geïnspireerd tot het schilderen van strandgezichten. Vissers en hun bezigheden werden een geliefd onderwerp, en ook elegant geklede burgerlieden komen in deze voorstellingen soms voor. In de 18^e eeuw taande de belangstelling voor het strandgezicht, om vervolgens in de 19^e eeuw weer tot bloei te komen. Dit was het gevolg van een groeiende internationale herwaardering voor de schilderkunst van de Gouden Eeuw, maar ook van sterke gevoelens van nationalisme in Nederland na de Franse overheersing (1795-1813) en de afscheiding van België in 1830. Dit had zijn weerslag op de eigentijdse schilderkunst. Favoriet werden onderwerpen die ook in de 17^e eeuw populair waren, zoals het strandgezicht, waarin de nauwe, eeuwenlange verbondenheid van het Hollandse volk met de zee en visserij tot uitdrukking kwam.

In de buitenlandse romantiek maakten schilders van het strand soms een toneel van dramatiek en doodsstrijd, waar in vliegende storm schipbreuken plaatsvonden en zich hartverscheurende taferelen afspeelden. In de Nederlandse romantiek overheersten echter de rustiger strandscènes, met schepen veilig op het droge en de alledaagse bedrijvigheid van vissers. Zwaarbewolkte luchten en een stevige bries zijn dan het slechtste wat hun kan overkomen. De mens vormt in deze romantische strandgezichten nog niet het hoofdmotief, hoewel hij belangrijk is als verhalend element. In de tweede helft van de 19^e eeuw krijgen vissers bij de uitbeelding van het strandleven een hoofdrol en ontstaat het vissersgenre, met in Nederland Jozef Israëls, Bernard Blommers en Elchanon Verveer als belangrijke exponenten (pag. 191 en 192). Daarbij werden veelal vredige strand- en interieurtaferelen geschilderd, maar soms ook beladen voorstellingen, vol vissersleed. En dan, aan het einde van de 19^e eeuw, breekt de zon door en is de lucht geheel opgeklaard: er verschijnen vrolijke taferelen van strandwandelaars, (zonne)baders en kinderen, spelend in het zand.

Deze veranderende weergave van het strandleven werd veroorzaakt door de opkomst van de badcultuur. Naar Engels voorbeeld ontstonden in de eerste decennia van de 19^e eeuw badplaatsen langs de Noordzeekust. In Nederland waren Scheveningen (1818) en Zandvoort (1824) de eerste. De opening van het Stedelijke Badhuis in Scheveningen in 1828 heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van het badleven in Holland (pag. 190). Badkoetsen verschenen op het strand. En hoge rieten stoelen, voor de dan nog van top tot teen geklede strandbezoekers. Kinderen in zomerpakjes gingen aan de slag met schepjes, zand en water. En al gauw kwamen de ezeltjes, waarop de jonge dames en heren, begeleid door een ezeldrijver, langs het strand konden rijden.

De kunstenaars van de Haagse School trokken regelmatig naar Scheveningen en Katwijk om dit levendige gebeuren vast te leggen. Katwijk was rond 1900 een ware kunstenaarskolonie, die niet alleen

---

Nederlandse, maar ook veel buitenlandse schilders trok. Ook op de stranden bij IJmuiden, Noordwijk en Zandvoort waren ze regelmatig te vinden. Verder naar het zuiden zouden met name Veere en Domburg rond de eeuwwisseling vele luministen lokken, gefascineerd door het heldere Zeeuwse licht.

Het vissersleven bleef bij schilders in zwang, maar badgasten en bijbehorend vertier vormden daarnaast steeds vaker een favoriet onderwerp. De keuze voor visser of flaneur op het strand had meestal te maken met de persoonlijke voorkeur van de kunstenaar. Sommigen, onder wie H.W. Mesdag, kozen ervoor om blijvend het vissersleven te schilderen (pag. 201). Tot de Eerste Wereldoorlog bood het strand op dit gebied ook nog voldoende inspiratie. Daarna werden de bomschuiten vervangen door gekielde zeilloggers, die moesten uitwijken naar havens, waarmee de pittoreske stoffering voor vissersscènes van het strand verdween. Andere schilders, zoals Isaac Israëls, Jan Zoetelief Tromp en J.E.H. Akkeringa, voelden zich daarentegen meer aangetrokken door het mondaine badleven, dat steeds meer ruimte kreeg op het strand (pag. 202, 203 en 205). Bij hen en de latere modernen geen vissers of hun schepen meer, geen groots duinlandschap, maar een zandstrand met uitsluitend badgasten. In de 20^e eeuw is het strand het rijk van de zee- en zonminnaars geworden en heeft de visser zijn heil en haven elders gezocht.

Een visafslag en elegant gezelschap op het strand van Scheveningen

Petrus Paulus Schiedges

Den Haag 1813-1876

Een visafslag en elegant gezelschap op het strand van Scheveningen, paneel 28,8 x 43,5 cm, gesigneerd en gedateerd '58.

Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Jules Achille Noël

Scheepsteeders op het strand van Fécamp

Jules Achille Noël

Quimper (Frankrijk) 1810/1815-1881 Algiers

Scheepsteeders op het strand van Fécamp, doek 54,4 x 38,2 cm, gesigneerd en gedateerd

'Fécamp IX72'.

Kindergeluk op het strand

'Elchanon' Leonardus Verveer

Den Haag 1826-1900

Kindergeluk op het strand, doek 60,2 x 75,2 cm,

gesigneerd en gedateerd '63.

Scheepje zeilen

Bernardus Johannes Blommers

Den Haag 1845-1914

Scheepje zeilen, doek 67 x 103,3 cm, gesig-
neerd.

Herkomst: coll. Andrew T. Reid, Auchterarder,
Schotland (mogelijk verworven door vererving
van zijn vader James Reid); veiling Christie's,
Londen, 27 maart 1942, lotnr. 64; veiling
Thomas Love & Sons, Perth, Schotland, 1979;
veiling Christie, Manson & Woods Ltd.,
Amsterdam (in Singer Museum, Laren), 2 april
1979, lotnr. 351 (met afb.); part. bezit Groot-
Brittannië.

Lit.: *The Collection of Pictures formed by
Andrew T. Reid of Auchterarder*, Glasgow 1933,
nr. 88 (met afb.).

Een zomerse dag aan het strand

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Buitenzorg (Ned.-Indië) 1861-1942 Amersfoort

Een zomerse dag aan het strand, aquarel

26,7 x 40,7 cm, gesigneerd.

Herkomst: part. bezit Canada.

Schelpenkarren op het strand

Johan Frederik Cornelis Scherrewitz
Amsterdam 1868-1951 Hilversum
Schelpenkarren op het strand, doek
56 x 100,7 cm, gesigneerd.
Herkomst: The French Gallery, Londen;
part. bezit Canada.

Wilhelm Hambüchen

Vissersvolk bij een bom op het strand van Katwijk

Wilhelm Hambüchen
Düsseldorf (Duitsland) 1869-1939
*Vissersvolk bij een bom op het strand van
Katwijk*, doek 82 x 117,4 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Na de visvangst, vissersvrouw met kind

Hans von Bartels

Hamburg (Duitsland) 1856-1913 München
(Duitsland)

Na de visvangst, vissersvrouw met kind, gouache
120 x 102 cm, gesigneerd.

Herkomst: coll. Bremen, Krefeld, Duitsland; part.
bezit Duitsland.

Huiswaarts

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp

Batavia (Ned.-Indië) 1872-1947 Breteuil-sur-Iton (Frankrijk)

Huiswaarts, paneel 18,8 x 26,6 cm, gesigineerd en te dateren ca. 1903-1904.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de ouders van de vorige eigenaar.

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe

Visverkoopster op het strand van Katwijk

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe

Düsseldorf 1875-1927 Leiden

Visverkoopster op het strand van Katwijk, doek 40,3 x 30,3 cm, gesigineerd en gedateerd '14.

Herkomst: part. bezit Duitsland.

Vissersvolk en bommen achter de duinen

Hendrik Willem Mesdag

Groningen 1831-1915 Den Haag

Vissersvolk en bommen achter de duinen, paneel

50,5 x 39,5 cm, gesigeneerd met initialen en gedateerd '75.

Herkomst: kunsthandel George Davidson Ltd., Glasgow; part. coll. Groot-Brittannië.

Geregistreerd bij de Mesdag Documentatie Stichting, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.

Op de uitkijk

Johan Frederik Cornelis Scherrewitz

Amsterdam 1868-1951 Hilversum

Op de uitkijk, doek 121,5 x 150,6 cm,
gesigneerd.

Annotatie op etiket op lijst: 'J. Scherrewitz Op
den Uitkijk'.

Herkomst: veiling C.F. Roos & Co., Amsterdam,
22 jan. 1919, lotnr. 163 (met afb.).

De ontmoeting tussen zee en land

Hildebrand Lucien 'Hildo' Krop

Steenwijk 1884-1970 Amsterdam

De ontmoeting tussen zee en land, terracotta

h. 24 cm, te dateren ca. 1957-1964.

Lit.: E.J. Lagerweij-Polak, *Hildo Krop, beeldhouwer*, Den Haag 1992, pag. 100 en 121, cat.nr. M052a.

Voorstudie voor het Monument

Zeesluizencomplex in Farnsum (bij Delfzijl), een beeldengroep in brons, onthuld op 3 juli 1964.

Hans von Bartels

Een moment van rust

Hans von Bartels

Hamburg (Duitsland) 1856-1913 München (Duitsland)

Een moment van rust, krijt, inkt en gouache

30 x 31 cm, gesigneerd en gedateerd 'München '10'.

Herkomt: coll. K.H. van der Aa, Katwijk.

Lit.: tent.cat. Katwijk, Katwijks Museum, *Hans von Bartels: Een selectie uit Katwijks bezit*, 1987, pag. 44, cat.nr. 13 (met afb.).

Tent.: Katwijk, Katwijks Museum, *Hans von Bartels: Een selectie uit Katwijks bezit*, juli-sept. 1987.

Schelpenvissers op het Scheveningse strand

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Den Haag 1824-1903

Schelpenvissers op het Scheveningse strand,

doek 61,1 x 93,3 cm, gesigneerd en gedateerd '94.

Herkomst: Kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam, inv.nr. 2730x (etiket uit ca. 1905); Kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam, inv.nr. 5090; part. bezit Canada.

Bomschuiten en vissersvolk op het strand

Hendrik Willem Mesdag

Groningen 1831-1915 Den Haag

Bomschuiten en vissersvolk op het strand,

paneel 51,2 x 39,7 cm, gesigineerd.

Herkomst: part. coll. Zwitserland.

Geregistreerd bij de Mesdag Documentatie

Stichting, Rijksbureau voor Kunsthistorische

Documentatie, Den Haag, poortnr. 2030.72.

Een dag op het strand

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp

Batavia (Ned.-Indië) 1872-1947 Breteuil-sur-Iton
(Frankrijk)

Een dag op het strand, doek 30 x 40 cm,
gesigneerd recto en verso.

Herkomt: rechtstreeks van de schilder gekocht
door de ouders van de vorige eigenaar.

Spelende kinderen op het strand

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Buitenzorg (Ned.-Indië) 1861-1942 Amersfoort

Spelende kinderen op het strand, paneel

17,2 x 27,1 cm, gesigneerd.

Herkomst: familie van de schilder.

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Het sorteren van de vangst

Johannes Hermanus Barend Koekkoek

Amsterdam 1840-1912 Hilversum

Het sorteren van de vangst, paneel

24,2 x 17,8 cm, gesigneerd.

Met verso verzegelde, vervaagde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket: 'Dit schilderijtje, voorstellende "strand met figuren" is mij ondergetekende J[an] (...)'.
The text is partially obscured by a large watermark.

Strand Bergen aan Zee

Henricus Johannes 'Harrie' Kuijten

Utrecht 1883-1952 Schoorl

Strand Bergen aan Zee, doek 45 x 55,5 cm,
gesigneerd.

Herkomst: P.B. van Voorst van Beest, Den Haag.

Henricus Johannes 'Harrie' Kuijten

Aan het strand

Henricus Johannes 'Harrie' Kuijten

Utrecht 1883-1952 Schoorl

Aan het strand, doek 28,2 x 41,3 cm,
gesigneerd.

Lidostrand met parasols en catamaran

'Isaac' Lazerus Israels

Amsterdam 1865-1934 Den Haag

Lidostrand met parasols en catamaran, doek

40,1 x 50,3 cm, gesigneerd en te dateren

ca. 1927.

Herkomst: nalatenschap van de schilder; veiling

Frederik Muller & Co., Amsterdam, *Atelier Isaac*

Israels, 2 april 1935, lotnr. 2; coll. F.G. Bodde,

Laren/Groot-Brittannië.

De waterpolowedstrijd, Zuid-Frankrijk

Jacques 'Jac' Martin-Ferrières

Saint-Paul (dep. Tarn, Frankrijk) 1893-1972

Frankrijk (plaats overlijden onbekend)

De waterpolowedstrijd, Zuid-Frankrijk, doek

49,7 x 65 cm, gesigneerd en gedateerd '27.

Herkomst: part. coll. Zwitserland; part. bezit

Groot-Brittannië.

Zandbak

Johannes 'Joop' Linschooten

Leiden 1909-1995 (plaats overlijden onbekend)

Zandbak, board 100 x 91,6 cm, gesigneerd.

Cornelis 'Kees' Andréa

Toreros aan de zee

Cornelis 'Kees' Andréa

Den Haag 1914

Toreros aan de zee, schildersboard 29,8 x 39,6

cm, gesigneerd.

Annotatie verso: 'K. Andréa Toreros aan de zee'.

Reis naar het onbekende

'Zodra kunst te documentair wordt, als zij alleen verhaalt van de wereld waarin wij leven, vraag ik me altijd af waar de verbeelding blijft. Waar is die sprong in de leegte? De rol van de kunst (...) is het voeden van de verbeelding van de toeschouwer. Kunst geeft de mogelijkheid om iets te bedenken wat je daarvoor niet zou hebben bedacht, om de wereld anders voor te stellen dan die nu is. (...) kunstenaars [laten] ons fantaseren over iets nieuws.' ¹

De moderne kunstenaar is een 'pelgrim', voortdurend op zoek naar de ultieme vorm, die uitbeeldt wat hij tonen wil. Zijn reis begint bij de werkelijkheid. De kunstenaar die het oog als meester en de realiteit als model beschouwt werkt min of meer naar het leven. Voor degene die ook zijn geestesleven – gedachten, gevoelens, dromen, het onderbewustzijn – als inspiratiebron beschouwt is de verbeelding daarentegen grenzeloos, want naast het zichtbare speelt ook de fantasie een rol. In het uiterste geval laat hij de werkelijkheid achter zich. Vanaf dat punt wordt het een reis naar onbekend gebied, met de abstractie als ultieme bestemming.

De schilder in de romantiek werkte naar de natuur, maar fantaseerde wél. Zijn werken lijken natuurgetrouw, maar zijn veelal geïdealiseerd (pag. 58). De surrealisten gebruikten een bijna fotorealistische stijl om irreële beelden uit de droom en het onderbewuste te schilderen. En magisch-realistische voorstellingen lijken bedrieglijk 'waar', maar bezitten vaak toch een component van onmogelijkheid. Al deze kunstenaars mengen 'naar het leven' en fantasie. Fauvisten, expressionisten en kubisten gaan een stap verder en ontnemen de wereld haar natuurlijke vormen en kleuren. Wat ze zagen is op het doek vertaald in weliswaar figuratieve, maar vervormde beelden. De werkelijkheid bestaat nog, maar is, gezien door het (geestes) oog van de kunstenaar, een andere, 'gekleurde' werkelijkheid geworden: die van hem (pag. 97). Ook de laat-19^e-eeuwse symbolisten werkten vaak al in een gedeformeerde stijl. Op suggestieve en subjectieve wijze, die veel ruimte voor fantasie overlaat, schilderden zij droomachtige taferelen. Hun eigen belevingswereld, het bovennatuurlijke, religie, literatuur en muziek vormden een inspiratiebron. De symbolisten stelden niet langer het vastleggen van de werkelijkheid centraal, maar trachtten hun denkbeelden en emoties middels stileren en abstraheren uit te beelden. Toch gingen ze niet over tot totale abstractie; ook de meest suggestieve schilderijen vertonen nog iets figuratiefs (pag. 51). Voor de abstracte kunstenaar heeft het zichtbare afgedaan. Kleur en vorm zijn niet meer te herleiden tot iets herkenbaars. Ze zijn associatief en sterk emotioneel beladen. De beleving van het abstracte kunstwerk, ontdaan van de werkelijkheid als referentiekader, is hoogst individueel geworden. En er is ruimte geschapen voor fantasie, over iets nieuws... (pag. 215).

De geboorte en de renaissance van de abstracte kunst rond de Eerste respectievelijk Tweede Wereldoorlog lijken wonderlijk genoeg verbonden met die periodes van verwoesting en – nadien – heropbouw. Verandering hing in de lucht. Geëngageerde kunstenaars wilden een nieuwe kunst en een

---

nieuwe samenleving. Niets mocht meer lijken op wat ooit was. De abstractie, niet gebonden aan traditionele vormen en vrij van maatschappelijke en politieke conventies, deed zijn intrede.

In het boek 'Über das Geistige in der Kunst' van Wassily Kandinsky, geschreven in 1910, en zijn 'Improvisationen' uit hetzelfde jaar, wordt de abstracte schilderkunst aangekondigd. De jaren daarna tonen de opkomst van het lyrisch-abstracte orfisme en de geometrische abstractie van het suprematisme en constructivisme, van Mondriaan en De Stijl. In het interbellum kreeg het traditionalisme echter geleidelijk weer de overhand. De economische crisis en de opkomst van totalitaire regimes in Duitsland, Italië en Rusland waren hier debet aan. Er ontstond een voorkeur voor (sociaal-)realistische voorstellingen, en avant-gardestromingen als expressionisme en abstractie werden als verderfelijk en 'entartet' gebrandmerkt.

Schijnbaar onaangedaan door dat stigma ontstond in diezelfde repressieve jaren in Denemarken een heel nieuwe, semi-abstracte stijl. De kunstenaars werden geïnspireerd door mythen, volkskunst, primitieve maskers en tekeningen van kinderen en geesteszieken. Spontaan en intuïtief werkend creëerden deze Deense kunstenaars een vrije fantasiekunst. Zij bestempelden zichzelf als 'experimentelen' of 'mythescheppende kunstenaars', en stonden aan de wieg van de Cobra-beweging. Cobra maakte deel uit van een internationale abstract-expressionistische stroming. Deze naoorlogse kunstrichting, gekant tegen het traditionalisme en de geometrische abstractie, kent een grote vrijheid in kleur en vorm. Het experiment en het spontane gebaar spelen een belangrijke rol. De kunstenaar vaart op zijn intuïtie, improvisatievermogen en fantasie. Anders dan de naam doet vermoeden kennen sommige varianten van het abstract-expressionisme ook figuratieve elementen. Zo wordt het werk van Cobra vaak bevolkt door antropomorfe en zoömorphe wezens (pag. 216). Cobra en Vrij Beelden waren in Nederland de belangrijkste vertegenwoordigers van de abstract-expressionistische en experimentele kunst. ²

Nieuwe uitdrukkingvormen in de kunst ontstaan voortdurend, als 'variëaties op een thema' of als revolutionaire stijl. Reizend in het gebied tussen realisme en abstractie, met het oog en/of het innerlijk als inspiratiebron, blijven veel kunstenaars op zoek naar die beeldtaal waarin 'het wezen' volgens hen tot uitdrukking wordt gebracht. En dat is hun opgave, volgens de Duitse kunstenaar Paul Klee (1879-1944) althans: *'Een kunstenaar die zijn weg niet tot het einde gaat, is arrogant. Uitverkoren zijn echter de kunstenaars die doordringen tot het gebied met de geheime plek waar de oerkracht de evolutie voedt. Daar, waar de krachtbron van tijd en ruimte, noem het het brein of het hart van de schepping, iedere functie voedt: welke kunstenaar zou daar niet willen verblijven? In de schoot van de natuur, aan de bron van de schepping, waar van alles de geheime sleutel wordt bewaard.'* ³

1 Charles Esche, directeur Van Abbemuseum Eindhoven, NRC Handelsblad, 19 augustus 2005. 2 Behandeling van stromingen en stijlen na Cobra is in het kader van dit hoofdstuk buiten beschouwing gelaten. 3 Arjen F. de Groot (red.), *Kunstenaars over kunst*, Soest 1999, pag. 30.

Compositie no. 14

'Wobbe' Hendrik Alkema

Borger 1900-1984 Groningen

Compositie no. 14, board 55 x 64,7 cm,

gesigeneerd met initialen en gedateerd '60.

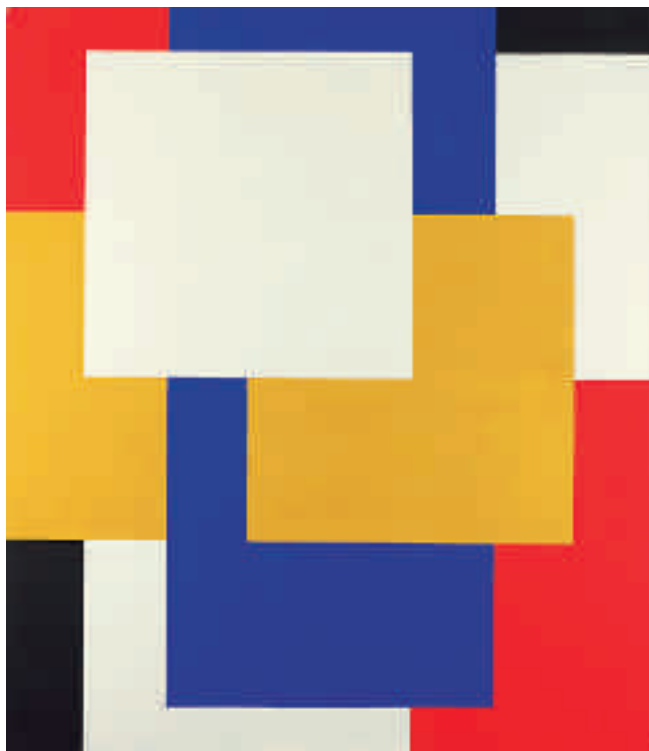
Annotatie: '60/14' en verso: 'Wobbe Alkema 1960 no. 14'.

Lit.: tent.cat. Groningen, Groninger Museum, *Wobbe Alkema*, 1960, cat.nr. 42.

Tent.: Groningen, Groninger Museum, *Wobbe Alkema*, nov.-dec. 1960.

Sybren Ridsert 'Siep' van den Berg

Compositie

Sybren Ridsert 'Siep' van den Berg

Wymbriteradeel 1913-1998 Amsterdam

Compositie, doek 150,3 x 130 cm, gesigeneerd met initialen op spieraam.

Lit.: Han Steenbruggen e.a., *Siep van den Berg sinds 1913*, Amsterdam 1998, pag. 70, afb. in kleur pag. 60.

Het interieur

Theodorus 'Theo' Bitter

Den Haag 1916-1994

Het interieur, doek 190,3 x 45,5 cm, gesigneerd
en op het spieraam gesigneerd en gedateerd
1956.

Annotatie verso: "'Tentoonstelling Het interieur'".

Compositie

Ernst Vijlbrief

Utrecht 1934

Compositie, gouache 61,2 x 43,3 cm, gesigneerd en gedateerd 'Ibiza 1958'.

Herkomst: in 1998 rechtstreeks van de schilder gekocht door de vorige eigenaar.

Eugenius Antonius Maria 'Eugène' Brands

Vogel en maan

Eugenius Antonius Maria 'Eugène' Brands

Amsterdam 1913-2002

Vogel en maan, olie op papier 25,5 x 26,5 cm, gesigneerd en gedateerd 4.56.

Annotatie verso: 'vogel en maan, april '56, Brands'.

Compositie

Gerardus 'Geer' van Velde

Lisse 1898-1977 Cachan (Frankrijk)

Compositie, doek 48,2 x 45,5 cm, gesigneerd

met initialen en verso voluit en te dateren

ca. 1947-1950.

Herkomst: part. coll. Zwitserland.

De authenticiteit van dit werk is bevestigd door

Piet Moget, Port-la-Nouvelle, Frankrijk.

Drama thuis (Krach zu Hause)

Lucebert (Lubertus Jacobus Swaanswijk)

Amsterdam 1924-1994

Drama thuis (Krach zu Hause), doek

100 x 150,3 cm, gesigneerd en gedateerd '61.

Herkomt: Galerie der Spiegel, Keulen, Duitsland;

Marlborough Fine Art Ltd., Londen, 1963;

Marlborough-Gerson Gallery Inc., New York,

inv.nr. NOL 2603.

Lit.: tent.cat. Bochum, Städtische Kunstgalerie

Bochum, *Lucebert*, 1963, cat.nr. 23 (met afb.);

tent.cat. Londen, Marlborough Fine Art Ltd.,

Lucebert, 1963, cat.nr. 14 (met afb.).

Tent.: Dortmund, Museum am Ostwall, *Lucebert*,

Bilder, Gouachen, Zeichnungen, mei-juni 1960;

Bochum, Städtische Kunstgalerie Bochum,

Lucebert, mei-juli 1963; Londen, Marlborough

Fine Art Ltd., *Lucebert*, nov.-dec. 1963.

Fantasiedieren

Joseph Antoon 'Anton' Rooskens

Horst 1906-1976 Amsterdam

Fantasiedieren, gouache 20 x 29 cm, gesigneerd.

Herkomst: coll. Herman 'Cinco' van Veen, Amsterdam.

'Willy' Herman Friederich Boers

Niets gaat verloren

Willy' Herman Friederich Boers

Amsterdam 1905-1978

Niets gaat verloren, board 56,8 x 60,8 cm, gesigneerd en gedateerd 1953.

Annotatie verso: 'Willy Boers 1953'.

Herkomst: Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag (nu: Instituut Collectie Nederland, Amsterdam), 1957, inv.nr. SZ 10105, inv./cat.nr. 3699.

Lit.: tent.cat. Utrecht, De Utrechtse Kring, *Willy Boers, schilderijen, gouaches. Greet van Amstel, plastiek*, 1953, cat.nr. 14; Johan D., 'Tentoonstelling Pictura', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 jan. 1954; tent.cat. Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura, *Willy Boers, Greet van Amstel*, 1954, cat.nr. 14; Elmyra M.H. van Dooren, *Willy Boers 1905-1978*, Naarden 1995, pag. 311.

Tent.: Utrecht, De Utrechtse Kring, *Willy Boers, schilderijen, gouaches. Greet van Amstel, plastiek*, nov.-dec. 1953; Groningen, Kunstlievend Genootschap Pictura, *Willy Boers, Greet van Amstel*, jan.-febr. 1954.

Schilderij I

Klaas Boonstra

Krommenie 1905-1999 Schore

Schilderij I, doek 110,7 x 129,8 cm, gesigneerd.

Herkomst: Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag (nu: Instituut Collectie Nederland, Amsterdam), 1954, inv.nr. SZ 5879, inv./cat.nr. 2816.

Quirijn Martinus Adrianus 'Quiryn' van Tiel

Kat en Vogel

Quirijn Martinus Adrianus 'Quiryn' van Tiel

Rotterdam 1900-1967 Rhoon

Kat en Vogel, doek 89,7 x 100 cm, gesigneerd en gedateerd '66.

Annotatie op spieraam: 'Kat en Vogel 1966'.

Herkomst: mevrouw G. van Tiel, Rhoon.

Lit.: tent.cat. Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, *Quirijn van Tiel: schilderijen en tekeningen*, 1970, cat.nr. 43.

Tent.: Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, *Quirijn van Tiel: schilderijen en tekeningen*, juni-juli 1970.

Abstracte compositie

Joseph Antoon 'Anton' Rooskens

Horst 1906-1976 Amsterdam

Abstracte compositie, doek 50 x 61 cm,
gesigneerd en gedateerd '51.

'Private parties'

Cole Morgan

New York 1950

'Private parties', gemengde techniek op plexiglas,
dubbelzijdig beschilderd object 30 x 25 cm,
gesigneerd en gedateerd '87.

In the field full of flowers

Cornelis Bernardus 'Kees' van Bohemen

Den Haag 1928-1985

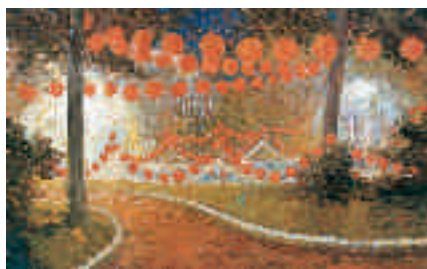
In the field full of flowers, doek 130,5 x 200,2
cm, gesigneerd en gedateerd '78.

Annotatie op spieraam: 'in the field full of flowers 78'.

Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht
door de vorige eigenaar.

A.H. Gouwe (1875-1965)
De maaier, doek 52,4 x 77,2 cm, gesigneerd.
Frans Hals Museum, Haarlem, 1996.

H.F. Bieling (1887-1964)
Kermis in Hillegersberg, doek 33,3 x 53,3 cm,
gesigneerd en gedateerd 1913. Historisch
Museum Rotterdam, Rotterdam, 1998.

E. Farasijn (1858-1938)
Het binnenhalen van de bomschuit, doek
72,6 x 133 cm, gesigneerd. Stichting Katwijks
Museum, Katwijk aan Zee, 1999.

A.G. van Velde (1895-1981)
Tuin met bloemen, doek 80 x 99,3 cm,
gesigneerd en gedateerd '27.
Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden, 1999.

B.C. Koekkoek (1803-1862)
*Portret van een jonge vrouw in een park-
landschap*, doek 84,7 x 64 cm, gesigneerd en
gedateerd 1846. Stiftung B.C. Koekkoek-Haus,
Kleef, Duitsland, 1999.

Ch. Rochussen (1814-1894)
Artilleriekamp in de duinen, aquarel
17,5 x 34,5 cm, gesigneerd en gedateerd '62.
Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum,
Delft, 2001.

E.B. von Dülmen Krumpelmann (1897-1987)
Nieuwe stadswijk, doek 65,4 x 95 cm,
gesigneerd. Amsterdams Historisch Museum,
Amsterdam, 2001.

B.C. Koekkoek (1803-1862)
Gezicht op Kleef, inkt, pen en aquarel
8 x 12,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1842.
Stiftung B.C. Koekkoek-Haus, Kleef, Duitsland,
2001.

J. van Tongeren (1897-1991)
Stilleven, doek 50,4 x 60 cm, gesigneerd en
gedateerd 1942. Frisia Museum, Spanbroek,
2001.

J.E.H. Akkeringa (1861-1942)
Spelende kinderen op het strand, paneel
27 x 42,3 cm, gesigineerd. Sammlung Kunst der
Westküste, Alkersum, Insel Föhr, Duitsland, 2001.

B.J. Blommers (1845-1914)
Op zusjes rug langs het strand, doek
65,2 x 45,3 cm, gesigineerd. Sammlung Kunst der
Westküste, Alkersum, Insel Föhr, Duitsland, 2001.

W. Hambüchen (1869-1939)
Strandgezicht Katwijk, doek 45,4 x 65,2 cm,
gesigineerd. Sammlung Kunst der Westküste,
Alkersum, Insel Föhr, Duitsland, 2001.

J.F.C. Scherrewitz (1868-1951)
Het uitladen van de vangst, doek
41 x 70 cm, gesigineerd. Sammlung Kunst der
Westküste, Alkersum, Insel Föhr, Duitsland, 2002.

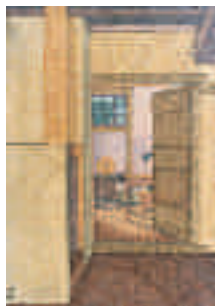
J.W. Sluiter (1873-1949)
Schelpenkar op Katwijkse strand, doek
55,2 x 65 cm, gesigineerd. Sammlung Kunst der
Westküste, Alkersum, Insel Föhr, Duitsland, 2002.

L. Soonius (1883-1956)
Strandvermaak, doek op paneel 18,4 x 24,1 cm,
gesigineerd en gedateerd 1920. Sammlung Kunst
der Westküste, Alkersum, Insel Föhr, Duitsland,
2002.

J. Kruijzen (1874-1938)
Herder met schaapskudde in de zon, doek
34,2 x 51 cm, gesigineerd en te dateren ca. 1915.
Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch,
2002.

H.P. Bremmer (1871-1956)
Doorkijkje - kolenhok met bijkeuken, doek 36,4 x
25,9 cm, gesigineerd en gedateerd 12-7-1899.
Museum Kröller-Müller, Otterlo, 2003. Aan-
gekocht met steun van de Mondriaanstichting.

W. Koekkoek (1839-1895)
Zonnig stadsgrachtje in IJsselstein, doek
54,4 x 69,2 cm, gesigineerd. Stadsmuseum
IJsselstein, IJsselstein 2003.

Aangekocht door musea

E.L. Boudin (1824-1898)
Laag water bij Scheveningen, doek
59,7 x 94,5 cm, gesigneerd en gedateerd '75.
Sammlung Kunst der Westküste, Alkersum,
Insel Föhr, Duitsland, 2003.

M.W. Wandscheer (1856-1936)
Vliegenzwammen, paneel 30,7 x 41 cm,
gesigneerd. Historisch Museum Ede, Ede, 2004.

W.A. Witsen (1860-1923)
Winteravond in Ede, doek 45 x 54 cm,
gesigneerd en te dateren ca. 1895. Historisch
Museum Ede, Ede, 2004.

H.M. Horrix (1845-1923)
In de Haagsche dierentuin, aquarel 29,5 x 46 cm,
gesigneerd en te dateren 1890-1900. Haags
Gemeentearchief, Den Haag, 2004.

L.J. Kleijn (1817-1897)
Buitenhof met de Gevangenpoort, Den Haag,
aquarel 6,5 x 10,5 cm. Haags Gemeentearchief,
Den Haag, 2004.

A.G. Jacobsen (1806-1868)
Echtener molen bij Hoogeveen, paneel
20,4 x 25,8 cm, gesigneerd en gedateerd 1858.
Museum De 5000 Morgen, Hoogeveen, 2004.

R.S. Bakels (1873-1956)
Winters stadsgezicht in Amersfoort, doek
83,9 x 68,2 cm, gesigneerd. Museum Flehite,
Amersfoort, 2004.

L.F.H. Apol (1850-1936)
De Korenmolen aan de Parkweg, Voorburg,
aquarel en gouache 43 x 54,2 cm, gesigneerd.
Museum Swaensteyn, Voorburg, 2004.

P.C. Mondriaan (1872-1944)
De Oostzijdse Molen aan het Gein bij maanlicht,
doek 63 x 75,4 cm, gesigneerd en te dateren
1902-1903. Rijksmuseum, Amsterdam, 2005.

COLOFON

Samenstelling en eindredactie
Mariëtte Simonis, Emilie Snellen

Tekst
Constance Moes, Nina Wevers

Kunsthistorisch onderzoek
Constance Moes, Nina Wevers

Bewerking
Joke Buunk, Adriaan Faber, Irene Schaafsma

Fotografie
Ger van Leeuwen, Apeldoorn

Ontwerp en lay-out
Bureau Mart. Warmerdam, Haarlem

Adviezen
Paul Mertz, Amsterdam

Lithografie en druk
Waanders Drukkers, Zwolle

ISBN-10: 9080577693

ISBN-13: 9789080577695

© 2005 Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede, Nederland

www.simonis-buunk.nl

Op de website, de meest uitgebreide binnen de Europese kunsthandel, vindt u onder meer de volledige collectie schilderijen, voorzien van een foto, beschrijving, biografie en een prijsindicatie. Deze site wordt wekelijks aangevuld met nieuwe aanwinsten.

Lid Federatie TMV, VHOK, CINOA

